

onderzoeksprogramma
Experimentele Woningbouw '68-'80 Revisited

casestudy

De Vier Vierkanten Revisited

Colofon

Casestudy De Vier Vierkanten Revisited

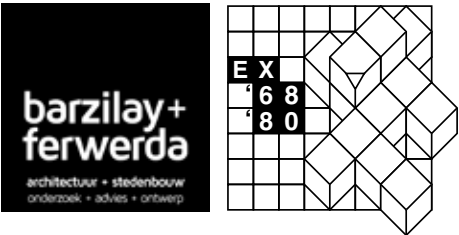
Deze casestudy is als onderdeel van het onderzoeksprogramma ‘Experimentele Woningbouw Revisited’, uitgevoerd door Barzilay+Ferwerda architectuur+stedenbouw in opdracht van de gemeente Alkmaar, met een bijdrage van het Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie.

Auteurs: Marcel Barzilay, Ruben Ferwerda, Britt Helderma
Oorspronkelijke plantekeningen: Bonnema architecten, gemeente Alkmaar
Nieuwe plantekeningen: Barzilay+Ferwerda
Foto’s 2017/2019: Ruben Ferwerda

© Barzilay+Ferwerda, 2019

www.barzilayferwerda.nl
www.experimentelewoningbouw.nl

stimuleringsfonds
creatieve industrie

Inhoudsopgave

Voorwoord 4

Werkwijze 7

Leeswijzer 11

Verleden | oorspronkelijk plan en proces 13

1 | Historische context | introductie HSB

2 | Historische context | prijsvraag 1976

3 | Historische context | Bonnema en Alkmaar

4 | Historische context | Structuralisme en Prefab

5 | De Vier Vierkanten | Ontwerp

6 | De Vier Vierkanten | Realisatie

Tot heden | transformaties 53

7 | houtskeletbouw tot heden

8 | Bonnema en Alkmaar tot heden

9 | Bewonersonderzoek 1982

10 | De transformaties tot heden

11 | Asbestvraagstuk

12 | Onderzoek onder de bewoners 2019

13 | Ruimtelijke en functionele analyses

Toekomst | toekomstperspectieven 97

Toekomstscenario's

Scenario 1 Op huidige voet verder

Scenario 2 De Vier Vierkanten als Post65 monument

Scenario 3 De Vier Vierkanten als duurzame enclave

Nederland bouwt en verbouwt weer. Na een periode van crisis en stilstand, wordt weer hard gewerkt aan de vernieuwing van onze steden. Maar hoe doe je dat? Hoe doen we dat op duurzame wijze en met de beperkte middelen? Is het na de crisis dan een kwestie van ***business as usual*** of is de opgave van vandaag de dag anders?

Het onderzoeksprogramma Experimentele Woningbouw 68-80 Revisited kijkt naar de experimenten in de sociale woningbouw die in de jaren '70 zijn gebouwd. Een periode waarin, na de wederopbouw, gepoogd werd te breken werd met de “monotonie” in de woningbouw. Er werd door de Rijksoverheid en gericht gezocht naar een andere manier van bouwen, die een antwoord kon geven op vragen vanuit een veranderende samenleving. De vragen en thema's waarmee toen werd geëxperimenteerd, blijken nu weer actueel. Experimentele Woningbouw 68-80 Revisited keert terug naar die bijzondere projecten, om te kijken wat de resultaten zijn van deze 40-jaar lopende experimenten. En hoopt lessen te trekken en inspiratie voor de opgave van nu: hoe moeten we met onze wijken uit de jaren '70 omgaan en hoe kunnen we de benodigde 1 miljoen woningen tot 2030 bouwen?

Ook in Alkmaar werd geëxperimenteerd in de jaren '70. Het verhaal van het bijzondere wijkje met houtskeletbouw-woningen kent 3 verhaallijnen die samenkomen in het ontwerp van de prijsvraaginzending van Bonnema onder het motto 'De Vier Vierkanten'. Ten eerste is het verhaal van de prijsvraag om de buitenlandse houtskeletbouw-methode in Nederland te introduceren, het is ten tweede het verhaal van een eigenzinnige architect, die een bijzonder ontwerptalent combineerde met een geraffineerd zakelijk instinct en ten derde is het een verhaal over de thema's waar het eind jaren zeventig over ging in de woningbouw: flexibiliteit om je eigen identiteit binnen een hechte collectiviteit te vinden in hoge dichtheid.

Casestudy De Vier Vierkanten Revisited is het tweede project van een serie van 4 casestudy's, waarin op zoek wordt gegaan naar de waarde en de lessen van experimenten uit de jaren '70. In deze studie wordt gekeken naar het oorspronkelijk ontwerp en de totstandkoming, het gebruik in de tijd en de veranderingen tot nu, maar vooral ook: wat zijn mogelijke toekomstscenario's voor dit stuk stad? De Vier Vierkanten werd in 1982 als een geslaagd experiment beschouwd, maar hoe functioneert het nu, wat zijn de opgaven waar de buurt voor staat en welke kansen liggen er?

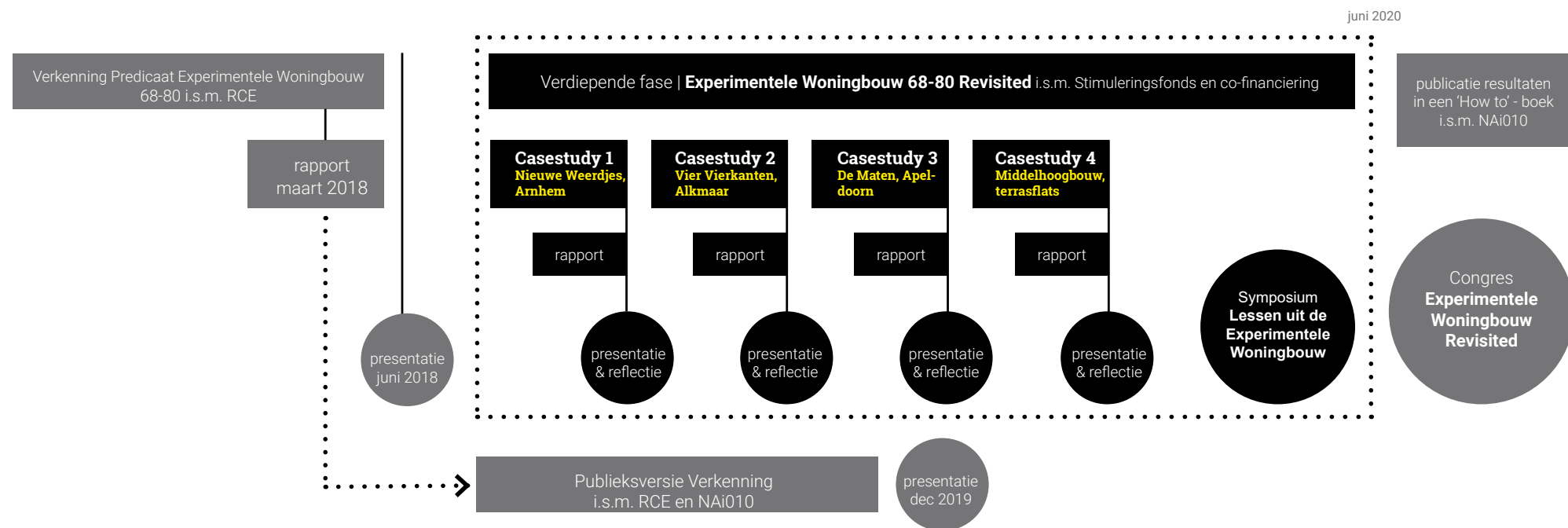
Dit onderzoek is een initiatief van Barzilay+Ferwerda, uitgevoerd in opdracht van en samen met de gemeente Alkmaar, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie. We willen onze klankbordgroep bedanken voor hun inhoudelijke bijdrage.

We zijn alle betrokken bewoners, medewerkers van de gemeente Alkmaar, medewerkers van het architectenbureau de Zwarte Hond als beheerder van het archief van

Bonnema Architecten, externe experts en het Architectuur Informatiecentrum Alkmaar dankbaar voor hun medewerking. Met name gaat onze dank uit naar Carolien Roozendaal en Britt Helderma van de gemeente Alkmaar. Britt heeft als stagiair verbonden aan de afdeling erfgoed een bijzondere rol binnen het project gehad. Zowel in organisatorische zin als in inhoudelijke zin. Met name voor deel 1, 'verleden', is zij ook mede-auteur van de teksten geworden

Janwillem Snieder, stedenbouwkundige, bestuurslid van AIA Alkmaar én bewoner van één van de houten huizen is van onschatbare waarde geweest voor verhalen en contacten in de wijk. Ten slotte de bewoners die we hebben geïnterviewd en geënkquêteerd over het 'toen' en alle experts die betrokken waren bij de workshops voor de verhalen over het 'straks'. Hun namen staan verderop in het rapport.

Marcel Barzilay
Ruben Ferwerda
december 2019

Werkwijze

Het project De Vier Vierkanten Revisited is het tweede deelproject van het onderzoeksprogramma **Experimentele Woningbouw '68-'80 Revisited**. Barzilay+Ferwerda is initiatiefnemer van dit onderzoeksprogramma naar de bijzondere Rijkssubsidieregeling 'Predicaat Experimentele Woningbouw' dat van 1968 tot 1980 heeft bestaan en tot doel had de kwaliteit van de Nederlandse woningbouw te stimuleren. In deze periode zijn met dit invloedrijke programma 64 bijzondere projecten mede-gefinancierd zoals de Kasbah en de kubuswoningen van Piet Blom, maar ook de eerste woonerf-plannen en stadsvernieuwingsprojecten. Samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is dit programma voor het eerst geïnventariseerd en beschreven in het rapport Verkenning Predicaat Experimentele Woningbouw, dat in maart 2018 is verschenen. In december 2019 verscheen hiervan een publicatieversie in boekvorm, 'Experimentele woningbouw in Nederland 1968-1980'.

Het onderzoeksprogramma Experimentele Woningbouw 1968-80 Revisited behelst de volgende fase in het onderzoek naar experimenten uit de jaren 70 en hun zeggingskracht voor nu. Uit de voorgaande verkenning is duidelijk geworden dat dit programma een grote actualiteitswaarde heeft voor de huidige woningbouwopgave en lessen bevat voor de omgang met jong erfgoed. Bouwen in hoge dichtheid, andere, bijv. collectieve of meer individuele woonvormen, stadsvernieuwing, experimenten in middelhoogbouw waren de thema's waar destijds mee werd geëxperimenteerd.

Casestudy's

Middels het verrichten van casestudy's naar 4 exemplarische, experimentele projecten, uit het totaal van 64 geïnventariseerde projecten, beogen we lessen te trekken over de omgang met dit soort jaren '70 projecten. In elke casestudy staat een actuele opgave aan de basis, afgestemd met huidige stakeholders die als opdrachtgever en samenwerkingspartner fungeren. Ook reflecteren we in deze fase met het werkveld op de zeggingskracht van experimenten uit het verleden en lessen voor de huidige woningbouwopgave.

Reflectiefase

Onderdeel van het onderzoek om tot de lessen en inspiratie te komen is een symposium waarbij op de vier casestudies in samenhang zal worden gereflecteerd. Dit staat voor het najaar van 2020 geprogrammeerd.

Casestudy De Vier Vierkanten Revisited

De tweede casestudy betreft het project De Vier Vierkanten in de bloemkoolwijk Huiswaard in Alkmaar-Noord. Het gaat hier om een project met houtskeletbouw-woningen van de hand van architect Abe Bonnema. De architect was destijds winnaar van een prijsvraag Houtskeletbouw waar de gemeente Alkmaar een bouwterrein voor beschikbaar had gesteld in Alkmaar-Noord. Bonnema ging in zijn experiment met houtskeletbouw op zoek naar de maximale flexibiliteit die hij met dit materiaal kon bereiken. De schakeling van de woningen resulteert in een zeer groen woonerf. De woningen blijken zeer flexibel en gewild als koopwoning.

In voorbereiding op de Omgevingswet is de vakgroep Erfgoed van de gemeente Alkmaar bezig met een Cultuurhistorische inventarisatie van het gehele grondgebied. Alkmaar Noord was ‘onontgonnen gebied’ als het gaat om cultuurhistorie. In 2017 is een eerste interne onderzoek gedaan naar de ontstaansgeschiedenis van deze uitbreidingswijk, die ontstond na de aanwijzing van Alkmaar als groeikern in 1972. In deze wijk woont grofweg 30% van de bevolking.

Daarnaast ziet de gemeente in deze wijk een verduurzamings- en energietransitie-opgave. Hierbij moet ook de aanwezige asbesthoudende dakbedekking in ogenschouw worden genomen. Voor Alkmaar is het van belang dat deze opgaven voor de wijk worden verkend vanuit de oorspronkelijke gedachten die in het ontwerp besloten liggen. Interessant in dit project is ook dat we niet te maken hebben met

corporatiebezit (veelal eenvoudiger ineens te verduurzamen), maar met particuliere woningeigenaren. Dat maakt het participatieproces om samen een toekomstverkenning uit te voeren van extra waarde.

Doel van de casestudy is om de oorspronkelijke intenties met de daarvoor gevonden ontwerp oplossingen, het gebruik en transformatie in de afgelopen periode en de toekomstige ontwikkelscenario’s voor deze woningen in een experimentele bouwwijze te onderzoeken. Deze drie perspectieven zullen worden geanalyseerd aan de hand van vier thema’s:

- *Bonnema in Alkmaar,*
- *Verduurzaming,*
- *Aanpasbaar bouwen,*
- *Wonen in hoge dichtheid.*

Het onderzoek is samen met de gemeente Alkmaar en de particuliere huiseigenaren uitgevoerd. In algemene zin zal de casestudy voor houtskeletbouwwoningen uit de jaren ‘70 en ‘80 lessen opleveren hoe met deze projecten kan worden omgegaan en specifiek zal dit voor het project De Vier Vierkanten een keuzepalet en kanskaart met ontwikkelscenario’s opleveren voor de gemeente Alkmaar binnen de context van de ontwikkelingen in de wijk Huiswaard. De resultaten van deze casestudy zullen naast hun plek in de uiteindelijke publicatie, publiekelijk worden gedeeld middels samenwerking met het architectuurcentrum AIA. Zo draagt het bij aan het verhaal van de stad en de omgang met erfgoed uit deze periode.

Tijdsperspectieven

Elke casestudy wordt vanuit 3 tijdsperspectieven ingestoken, namelijk ‘verleden’, ‘tot heden’ en ‘toekomst’. Hiermee worden eerst de oorspronkelijke intenties van het ontwerp, gevonden ontwerp oplossingen en de context waarin het ontstond worden beschreven (‘verleden’). Vervolgens worden de aanpassingen aan het project en het gebruik tot nu toe in beeld gebracht (‘tot heden’), gevolgd door een verkenning van de toekomstige mogelijkheden en benodigdheden rondom het project (‘toekomst’). Hiernaast volgt een overzicht om inzicht te geven in hoe de tijdsperspectieven zich tot de aanpak verhouden.

1 | Verleden

Vragen: Wat waren de oorspronkelijke ruimtelijke en sociale intenties waarmee dit project is ontworpen? Welke ontwerp oplossingen zijn er gevonden om dit te bewerkstelligen? Is dit project hierin vergelijkbaar met soortgelijke projecten?

Werkwijze: archiefonderzoek (oa in het archief van Het Nieuwe Instituut, het Rijksarchief en de archieven van stakeholders), interviews met destijds betrokken ontwerpers of nagelaten bureau(s) en onderzoekers

Deelproduct: beschrijvende tekst en analysetekeningen

2 | Tot heden

Vragen: Hoe is het plan sinds oplevering getransformeerd, verduurzaamd en verbonden met omringende ontwikkelingen? Wat is de uitwerking daarvan op het complex, de bewoners en de omgeving? Hoe functioneert het nu? Is dit vergelijkbaar met de ontwikkeling van soortgelijke projecten?

Werkwijze: ruimtelijke analyse (morfologie, typologie), bouwkundige analyse, functionele analyse en analyses naar gebruik en staat d.m.v. tekeningen, verschillende projecties en beschrijvingen, 3D-model, bewonersonderzoek cq. enquête

Deelproduct: beschrijvende tekst en analysetekeningen

3 | Toekomst

Vragen: Hoe moet of kan er met het project worden omgegaan in de toekomst? Op welke wijze reageren het project en evt. omringende transformaties op elkaar? Welke verduurzamingsmaatregelen zijn benodigd en welke kansen/mogelijkheden zijn daarvoor aanwezig? Hoe blijven bewoners betrokken bij deze ontwikkelingen en het verhaal van het complex? Kunnen soortgelijke projecten op eenzelfde manier worden doorontwikkeld?

Werkwijze: workshops met stakeholders, experts en bewoners waarbinnen een ontwerpende verkenning ontwikkelscenario’s oplevert die verder wordt uitgewerkt.

Deelproduct: beschrijvende tekst en modellen/tekeningen/visualisaties van ontwikkelscenario’s

archiefbezoek De Zwarte Hond

Hoofdstuk 1

De Vier Vierkanten | verleden, oorspronkelijk plan en proces

In de periode februari-mei 2019 is gewerkt aan de uitwerking van het eerste tijdsperspectief 'oorspronkelijke plan' in het licht van de 4 thema's. Dit hoofdstuk beschrijft het plan De Vier Vierkanten vanuit een historisch perspectief van oorsprong tot en met de realisatie.

Het onderzoek is verricht aan de hand van een studie naar bronnen uit de archieven van de gemeente Alkmaar, het architectenbureau De Zwarte Hond als opvolger van het bureau Bonnema, Het Nieuwe Instituut en het Nationaal Archief. Daarnaast hebben we interviews afgenomen met de voormalig medewerkers van bureau Bonnema, Centrum Hout en de bewoners van de buurt.

Hoofdstuk 2

De transformatie van de Vier Vierkanten tot heden

Dit hoofdstuk beschrijft de transformatie van de buurt De Vier Vierkanten vanaf oplevering 1979 tot heden, juni 2019. In de periode april - juni 2019 is gewerkt aan de uitwerking van dit tweede tijdsperspectief.

Het onderzoek is verricht aan de hand van een studie naar bronnen uit de archieven van de gemeente Alkmaar, Het Nieuwe Instituut en het archief van de Adviescommissie Experimentele Woningbouw als onderdeel van het archief van het Ministerie van VRO dat wordt bewaard in het Nationaal Archief. Op uitnodiging van AIA Alkmaar, werd in een lezing voor Alkmaarse geïnteresseerden het verhaal van de Experimentele Woningbouw, Bonnema en de Vier Vierkanten gedeeld.

Hoofdstuk 3 gaat in op de toekomstperspectieven van de buurt De Vier Vierkanten en de lessen die daaruit kunnen worden getrokken voor transformatie van gelijksoortige houtbouwwijken en de actuele woningbouwopgave. Vanwege de leesbaarheid is de werkwijze - van workshops naar toekomstscenario's - daar uitvoerig beschreven.

afb. 1 | houtbouw in de middeleeuwen

afb. 2 | stolpboerderij

afb. 3 | Houtskelet in Canada

Tijdperspectief 'verleden'

De Vier Vierkanten | oorspronkelijk plan en proces
Historische context | introductie HSB

1

De introductie van HSB als alternatieve bouwmethode

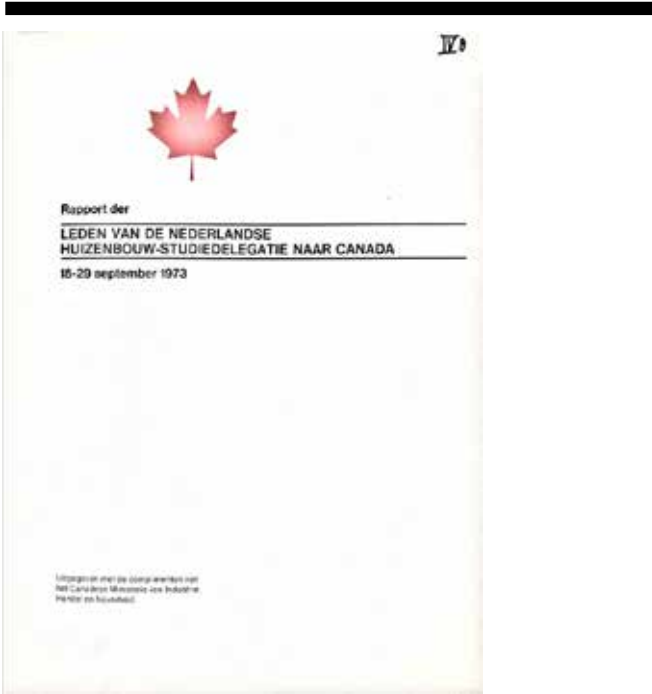
*'Men roept om meer woonkwaliteit en een gevarieerder woonomgeving, men wil graag snel bouwen tegen een acceptabele prijs, men wil energie besparen en het milieu beschermen, maar men heeft houtskeletbouw, die al die wensen kan vervullen, nog steeds niet helemaal ontdekt'*¹

Dit was de inleidende tekst van de aankondiging van een grote prijsvraag onder architecten in 1976 voor woningbouw-ontwerpen die gebaseerd waren op een nieuwe manier van bouwen, met een oud materiaal: de houtskeletbouw-methode. Deze groots opgezette prijsvraag was het voorlopige hoogtepunt van twee decennia van pogingen om de HSB-methode in Nederland te introduceren. Hoewel Nederland een traditie in houtbouwen heeft, was deze de laatste twee eeuwen verdwenen. De baksteen die kon worden gewonnen uit rivierklei bleek een brandveiliger alternatief voor de groeiende steden. Vanuit contacten die na afloop van WOII waren ontstaan werden er in de loop van de wederopbouw pogingen ondernomen om het bouwen als

alternatief bouwsysteem in Nederland te (her-)introduceren. Een studiedelegatie die in 1973 op uitnodiging van de Canadese regering de traditionele houtskeletbouwmethode bestudeerde nam het initiatief om de prijsvraag te organiseren. Deze bouwmethode kwam in Nederland nog niet van de grond, ondanks de bijzondere kwaliteiten van dit type woningbouw.²

Aanloop

In de wederopbouwperiode van de jaren vijftig en zestig was kwantiteit van belang in de woningbouw. Door de ontwikkeling van snelle geïndustrialiseerde bouwmethododes ontstonden uniforme en monotone woningen binnen een strak stratenpatroon. Als reactie op deze rigide bouw groeide in de jaren zeventig het verlangen naar individualiteit en identiteit in de woningbouw. Een van de antwoorden op deze individualiteit waren flexibele woningen, zowel in- als uitwendig aanpasbaar aan persoonlijke behoeften. Organisaties als de Stichting Architecten Research (SAR) met als voortrekker prof. Habraken ontwikkelde hiervoor oa. een concept genaamd drager en inbouw. Maar ook seriematige

afb. 4 | verslag studiereis

productie van bouwelementen leverde economisch voordeel op, terwijl woningtypen niet herhaald werden. Ook waren er allerlei experimenten met meegroeiwoningen, waarvan de aanpasbaarheid van de woningen gezinnen de ruimte gaf om deze steeds verder uit te breiden.³

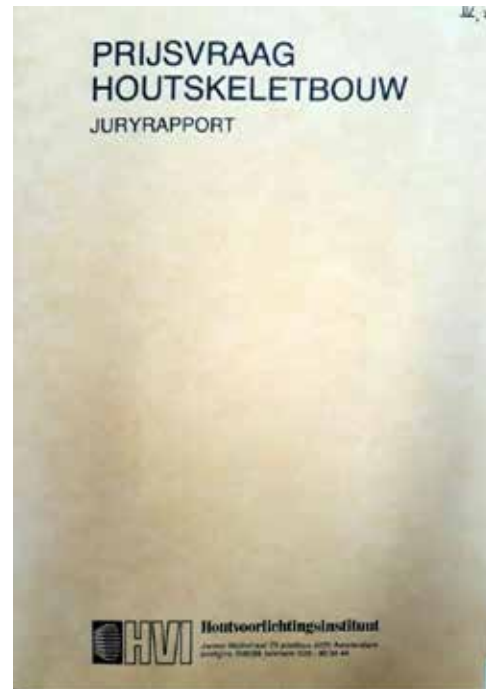
Op deze ontwikkelingen haakte de houtindustrie aan bij het promoten van de HSB-methode. De voordelen van deze bouwmethode werden vooral gezien in de snelheid van bouwen, en de daarbij te verwachten vermindering van bouwplaatskosten en de flexibiliteit van de constructie. Duurzaamheids- of circulair bouwen argumenten werden slechts zijdelings genoemd. Want pas vanaf midden jaren zeventig, na de publicatie van het rapport van de Club van Rome en de eerste oliecrisis van 1973 verhoogde het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening de thermische normen binnen de gesubsidieerde woningbouw.

In de loop van de jaren '60 werden twee studiedelegaties uitgenodigd door de Canadese regering. Doel van de reizen in 1965 en 1968 was de bestudering van houtskeletbouw om na te gaan of deze in Noord-Amerika veelal toegepaste bouwmethode geschikt was voor toepassing in Nederland. Naar aanleiding van deze studiereizen werd studiec commissie B14 van Stichting Bouwresearch opgericht, die de Canadese houtskeletbouw methode toetste aan Nederlandse bouwvoorschriften en aanpaste aan Nederlandse omstandigheden. Hieruit vloeide het Rapport Houtskeletbouw

(1968) voort waarin alle aspecten van de methode beschreven, ondersteund door tekeningen. Hoewel de belangstelling voor deze bouw methode groot bleek en houtskeletbouw met enige regelmaat werd toegepast, bleven grote projecten met meer dan 21 woningen tot 1973 uit.⁴

Studiereis 1973

In 1973 werd een nieuwe studiereis met als doel de HSB-methode te promoten georganiseerd. Een delegatie van belangrijke en invloedrijke personen binnen de woningbouwsector in Nederland reisden in september 1973 naar Canada. Het programma bestond uit bezoeken die de technische, ruimtelijke en architectonische aspecten van houtskeletbouw uitlichtte. Het Canadese Ministerie van Industrie, Handel en Nijverheid verzorgde het programma, de organisatie en begeleiding van de reis. De delegatie werd samengesteld uit professionals binnen bouwbedrijven, planologische diensten, gemeentewerken, architectenbureaus en projectontwikkelaars.⁵ Onder andere burgemeester Roel de Wit van de gemeente Alkmaar was deelnemer aan deze reis. Tijdens deze reis is het idee ontstaan voor het organiseren van een prijsvraag om de aandacht te krijgen voor de mogelijkheden van HSB.

afb. 5 | omslag juryrapport HSB-prijsvraag

afb. 6 | omslag De architect, 1977

2 | Historische context | Prijsvraag 1976

Het Houtvoorlichtingsinstituut nam de organisatie van de prijsvraag ter hand. Het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, het Houtvoorlichtingsinstituut, Träinformation Zweden en Council of Forest Industries of British Columbia droegen hier financieel aan bij.⁶ Er werd een jury met een prominente voorzitter in de persoon van architect J.P. Kloos aangesteld. Verder bestond de jury uit architecten en directeurs van Gemeentewerken met een secretaris vanuit het Houtvoorlichtingsinstituut. Onder hen o.a. de Alkmaarse architect Piet Tauber.⁷

De prijsvraag moest aantonen dat de HSB-methode een volwaardig en realistisch alternatief was voor de vigerende bouwsystemen. De bedoeling was dat de ontwerpen ook

daadwerkelijk zouden worden gebouwd. Daarom moesten deelnemende architecten hun ontwerpen baseren op een genormeerde beschrijving van de bouwwijze én vooral een door een aannemer ondertekende prijsopgave meezend met hun ontwerp.⁸ Maar het belangrijkste was nog wel dat het een prijsvraag betrof op een concrete locatie met een toezegging en garantstelling van deelnemende gemeenten dat zou worden meegewerkt om de ontwerpen te realiseren.

De gemeente Alkmaar, Hendrik Ido Ambacht, Hoofddorp, Hoorn, Nieuwegein en de Rijksdienst IJsselmeerpolders met Almere-Haven stelden bouwterrein beschikbaar voor de bouw. Deze plaatsen waren allen min of meer groeikernen en hadden een grote bouwopgave. Voor deze bouwterreinen werd door de gemeenten een Programma van Eisen van tussen de 50 en 100 woningen in de woningwet en/of premiesector meegegeven, met aanvullende stedenbouwkundige of welstandseisen. De indiening van de ontwerpen door de deelnemers moest op één van deze bouwterreinen gebaseerd zijn, maar het was geoorloofd om meerdere ontwerpen per bouwterrein te ontwikkelen alsmede om in verschillende locaties mee te doen. Per locatie werd door de jury een eerste prijs uitgereikt, evenals één of twee eervolle vermeldingen. De ontwerpen moesten anoniem onder motto worden ingezonden. De architecten van de winnende plannen werden in overleg met de gemeenten en Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders verzocht hun ontwerp uit te voeren.⁹

Het Houtvoorlichtingsinstituut schreef op 2 augustus 1976 de prijsvraag uit. De deadline was op 31 december 1976 gesteld.

Resultaten Prijsvraag en succes van pogingen

Niet minder dan 128 inzendingen trok de prijsvraag. Op 31 maart 1977 maakte de jury de uitslag bekend. Bonnema was de winnaar in Alkmaar met het plan Vier Vierkanten en het bureau ARO kreeg een eervolle vermelding met een ontwerp onder het motto Houtiewelhoutieniet.

Staatssecretaris Marcel van Dam van VRO verzorgde de prijsuitreiking op woensdag 6 april 1977 in het Haagse Congresgebouw. Hier was ook een grote tentoonstelling van alle ingezonden ontwerpen. De 128 inzendingen, bij elkaar 1054 tekeningen omvattend, zijn naar schatting door 80 deelnemers ingebracht. De verscheidenheid aan terreinsituaties deed een flink aantal architecten besluiten eenzelfde woningontwerp, met aangepaste stedenbouwkundige situaties voor diverse locaties in te sturen. Voor twee combinaties niet tevergeefs: waar de één de eerste prijs kreeg (J. Plas, Almere) kreeg de ander (Environmental Design) niets. In Hoofddorp ontving laatstgenoemde juist de prijs en kreeg Plas een eervolle vermelding. Maar in H.I. Ambacht was de eervolle vermelding weer voor E.D.¹⁰

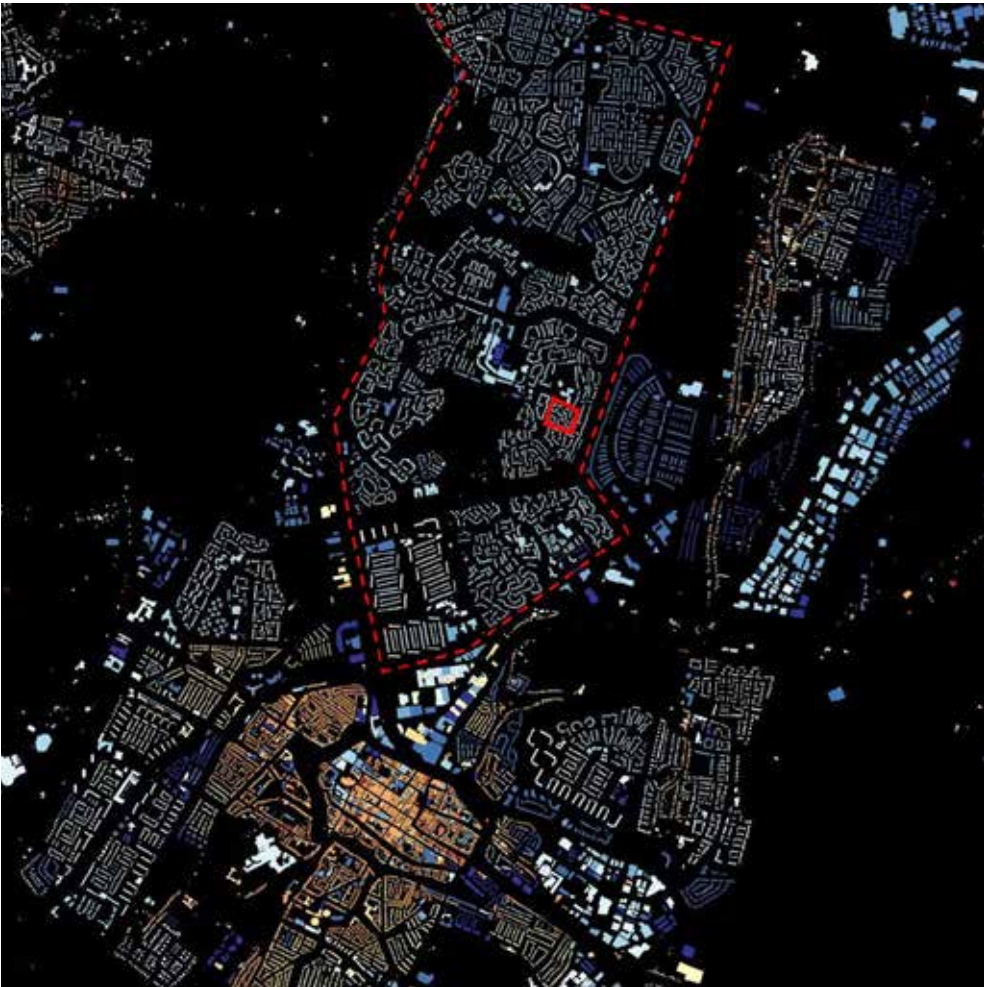
Er verschenen verschillende artikelen in landelijke dagbladen en architectuurtijdschriften naar aanleiding van de prijsvraag en de tentoonstelling. Ook verscheen er

een uitvoerige verantwoording van de juryvoorzitter over de beoordelingswijze. De algemene teneur was dat de Nederlandse architecten toch moeite had met het ontwerpen met deze nieuwe bouwwijze. Bij een groot aantal was zichtbaar dat ze vanuit beton- of metselwerk-visies waren ontwikkeld. Als een van de weinige viel het plan van Bonnema daarbij in positieve zin op.

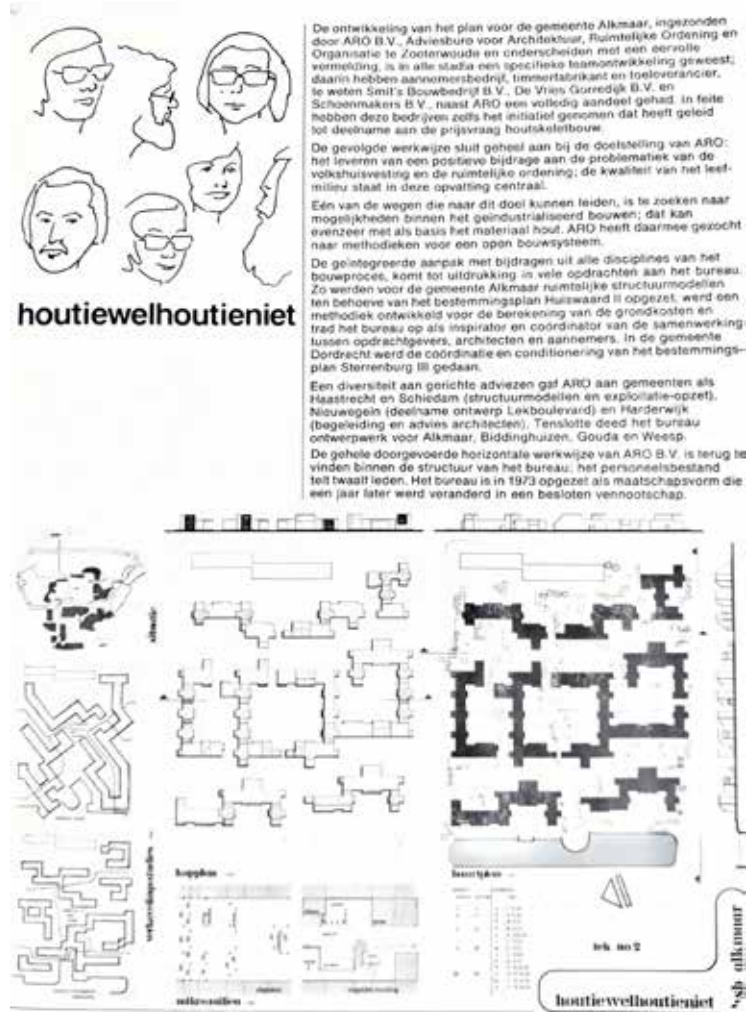
Follow up prijsvraag

De 6 winnende ontwerpen zijn vervolgens in de daaropvolgende jaren ook daadwerkelijk gerealiseerd ondanks allerlei procedurele hick-ups. Met name discussies met de brandweer zorgde voor in sommige gevallen voor jaren vertragingen. De locaties waar de overige plannen zijn gerealiseerd zijn:

- Almere-Haven, architect Jan Plas, Purmerend. De locatie van het plan is Ambachtsmark eo.
- Hendrik-Ido-Ambacht, Bureau voor architectuur en efficiënte bouwmethoden Ir. W. Wissing, Barendrecht. De locatie van het plan is Bekestein, Bokelshoef e.o.
- Hoofddorp, Environmental Design, ir. L. Heijdenrijk ea. uit Amersfoort. De locatie van het plan is Houtwijkerveld.
- Hoorn, architectenbureau Lanting uit 's Gravenzande. De locatie van het plan is Paardenweide
- Nieuwegein, architect C.B.M. Smit van het Centrum voor Sociale Woningbouw, De Bilt. De locatie van het plan is Weesperveste e.o.

afb. 12 | locatie prijsvraag in De Horn (vroeger Huiswaard 3), Alkmaar-Noord

afb. 13 | eervolle vermelding houtiewelhoutieniet

Programma van eisen Gemeente Alkmaar

De gemeente Alkmaar stelde een terrein van een hectare beschikbaar in het plan Huiswaard 3a, nu De Horn-Zuid geheten. Centraal gelegen naast een water en nabij een te bouwen school en buurtwinkelcentrum. Naast eisen vanuit het Houtvoorlichtingsinstituut stelde elke gemeente haar eigen programma op. Ook de gemeente Alkmaar stelde deze op en legde vast dat er 75 woningen werden opgenomen in het ontwerp. De voorkeur ging uit naar een pannenkop in combinatie met vlakke daken en bakstenen gevels. Aanbevolen werd een houten gevelbekleding, een afwijkende materiaalkeuze was mogelijk als dit de identiteit van het ontwerp bevorderde. Er moest een divers programma van woningen komen, met een nadruk op grote woningen.¹¹

Prijswinnende Inzending van Bonnema en Westland/ Utrecht Projectontwikkeling

Op de prijsvraag voor het beschikbare bouwterrein in Alkmaar ontving de jury 24 inzendingen. De beoordeling van de inzendingen werd onderverdeeld in vier groepen. De eerste groep bestaande uit 9 inzendingen werd niet goedgekeurd omdat gegevens ontbraken over het gemeentelijke programma van eisen en het programma van eisen vanuit de prijsvraag. De tweede groep van 11 inzendingen werd terzijde gelegd wegens onvoldoende niveau ten aanzien van één of meerdere criteria. 2 inzendingen haalde de derde groep, die belangrijke kwaliteiten bezaten maar tekortkomingen hierin waren te groot om in aanmerking te komen voor

een onderscheiding. De laatste groep bestond eveneens uit 2 inzendingen: winnaar was het ontwerp onder het motto Vier Vierkanten en eervolle vermelding voor het plan Houtiewelhoutieniet¹². Deze inzendingen werden gewaardeerd vanwege zeer belangrijke kwaliteiten.¹³

Het winnende plan

Na opening van de naambrief bleek het ontwerp van de architect Abe Bonnema in combinatie met de projectontwikkelaar Westland/ Utrecht. De jury omschreef de stedenbouw van Vier Vierkanten zeer positief. ‘Het plan is speels en interessant; het wegnennet goed doordacht [...], er is een boeiende relatie tussen bouwmassa’s [...] en ruimten en de woonerven bieden interessante verschillen in woonmilieu.’ Met het oog op het uitzicht en de bezonning stelde de jury dat de plaatsing zeer goed was, evenals de betrekking van het groen en water rondom de woningen. Met het oog op de woningen werd de plattegrond van vier vierkanten gegroepeerd rondom een rechthoek en de gevelopbouw ‘karakteristiek’ genoemd. Constructief werd de houtskeletbouwmethode door Bonnema ‘op voortreffelijke wijze toegepast’.¹⁴

3 | Historische context | architect Bonnema

bouwde hij deze woningen in opdracht van de Leeuwardense woningbouwverenigingen. Dit waren typische wederopbouw doorzonwoningen met plat dak, portiek-etage woningen en eind jaren '60 een 12-tal galerijflats.

Voor zijn utilitaire bouwwerken viel hij op door nieuwe ontwikkelingen uit de Randstad of het buitenland te introduceren in Friesland. Zo was het ontwerp van het Girokantoor (ontwerp 1966) geïnspireerd op het Tomado-huis van Maaskant (1962), het ontwerp voor het bejaardentehuis De Golfslag bevat allerlei Curbusiaanse elementen en het ontwerp van de de Frieslandbank (1968) was bijna een kopie van de Neue Nationalgalerie van Mies van der Rohe.

Architect Abe Bonnema was de zoon van een docent bouwkunde en studeerde architectuur aan de TH Delft begin jaren '50. Belangrijke docenten voor hem waren prof. J.H. Van den Broek. In 1957 vestigt hij zijn eigen bureau in Leeuwarden. Hij begon zijn praktijk met particuliere opgaves woning- en bedrijfspgaves in en om Leeuwarden, maar al gauw strekte zijn werkterrein zich uit over heel Noord-Nederland.

Begin jaren '60 raakte hij betrokken bij seriematige woningbouw. Uiteindelijk tekende hij grote contingenten woningen voor de naoorlogse wijken Bilgaard, Vrijheidswijk, Nylân, Aldlân en Camminghaburen. In het door van de Broek en Bakema ontworpen wijk Bilgaard bouwde hij een bouwstroom van 1000 woningen in deelplan Gealanden. Veelal

In de jaren '70 veranderde de Nederlandse bouwopgave en Bonnema wist goed mee te bewegen. Naast de doorgaande woningbouw in Leeuwarden, maar nu in baksteen en met pannenkaf, verwierf hij opdrachten in de sfeer van de stadsvernieuwing en ook steeds meer commerciële opdrachten voor kantoren. In deze periode maakte hij een aantal opvallende ontwerpen in structuralistische stijl. Zijn ontwerpen voor de projecten in Alkmaar, de experimentele houtskeletbouw woningen De Vier Vierkanten en het kantoor voor de Provinciale Electriciteitsmaatschappij Noord-Holland betekende een landelijke doorbraak. In 1978 publiceerde hij een klein manifest in het vaktijdschrift De Architect waarin hij pleit voor een structuralistische bouwstijl. Zijn eigen ontwerpen in deze periode zijn echter veel diverser. De

stadsvernieuwing in de jaren '30 wijk in De Cambuursterhoek zou kunnen worden omschreven als nostalgische Anton Pieck-architectuur waartegen hij ten strijde trekt in datzelfde manifest. De Avero-passage aan de Lange Marktstraat (ontwerp 1978) en het ontwerp voor het gemeentehuis in Tytjerkstradiel (1979) kunnen worden beschouwd als overgangswerken richting de neo-functionalistische architectuur van de jaren '80 met veel spiegeland glas.

Begin jaren '80 weet hij na de crisis op de woningmarkt mee te bewegen met de veranderende samenleving, waarbij het primaat van ontwikkelingen steeds meer bij de markt komt te liggen. Het zwaartepunt van zijn opdrachten komt steeds meer te liggen bij grote kantoor- en winkelcomplexen. Hoogtepunten zijn de kantoortoren 'Delftse Poort' (ontwerp 1986) en de kantoren voor Interpolis (ontwerp 1993). Woningen ontwerpt hij nauwelijks meer.

In 2001 overlijdt hij plotseling op 75-jarige leeftijd, terwijl hij nog volop aan het werk was. Hij liet een bijzonder groot en divers oeuvre na, maar ook een bedrag van achttien miljoen euro aan de stad Leeuwarden voor de bouw van een Fries Museum in de binnenstad, met als voorwaarde dat Hubert-Jan Henket architect zou worden.

Bonnema en woningbouw

In de wederopbouwperiode lag de focus van de overheid op het oplossen van de woningnood. Deze aandacht voor

kwantiteit leidde tot een verregaande industrialisering van het bouwproces. Dat werd door minister Bogaers begin jaren '60 nog versneld. In de stedenbouwkundige opzet van wijken werd rekening gehouden met zaken als de kraanbaan of de bouwvoordelen van een bepaald bouwsysteem.

Deze focus op het geïndustrialiseerde bouwproces is terug te zien in de woningontwerpen van Bonnema. Door van de Broek en Bakema ontworpen wijk Bilgaard bouwde hij een bouwstroom van 1000 woningen in deelplan Gealanden. Samen met aannemer Knoop en Giezen introduceerde hij hier het Franse Outi-nord-gietbouwsysteem, dat een aanzienlijke kostenbesparing voor de gemeente¹⁵ opleverde.

Buitenlandse inspiratie voor woningbouw

In 1973 nam Bonnema deel aan een studiereis naar Finland. Daar zag hij de tuinsteden Tapiola (1951) en Kivenlahti van Alvar Aalto buiten Helsinki.¹⁶ Aalto liet het voetgangerssysteem bij de patio's en de groengebieden beginnen, waarna het zich als vingers over de wijk werd vertakt.

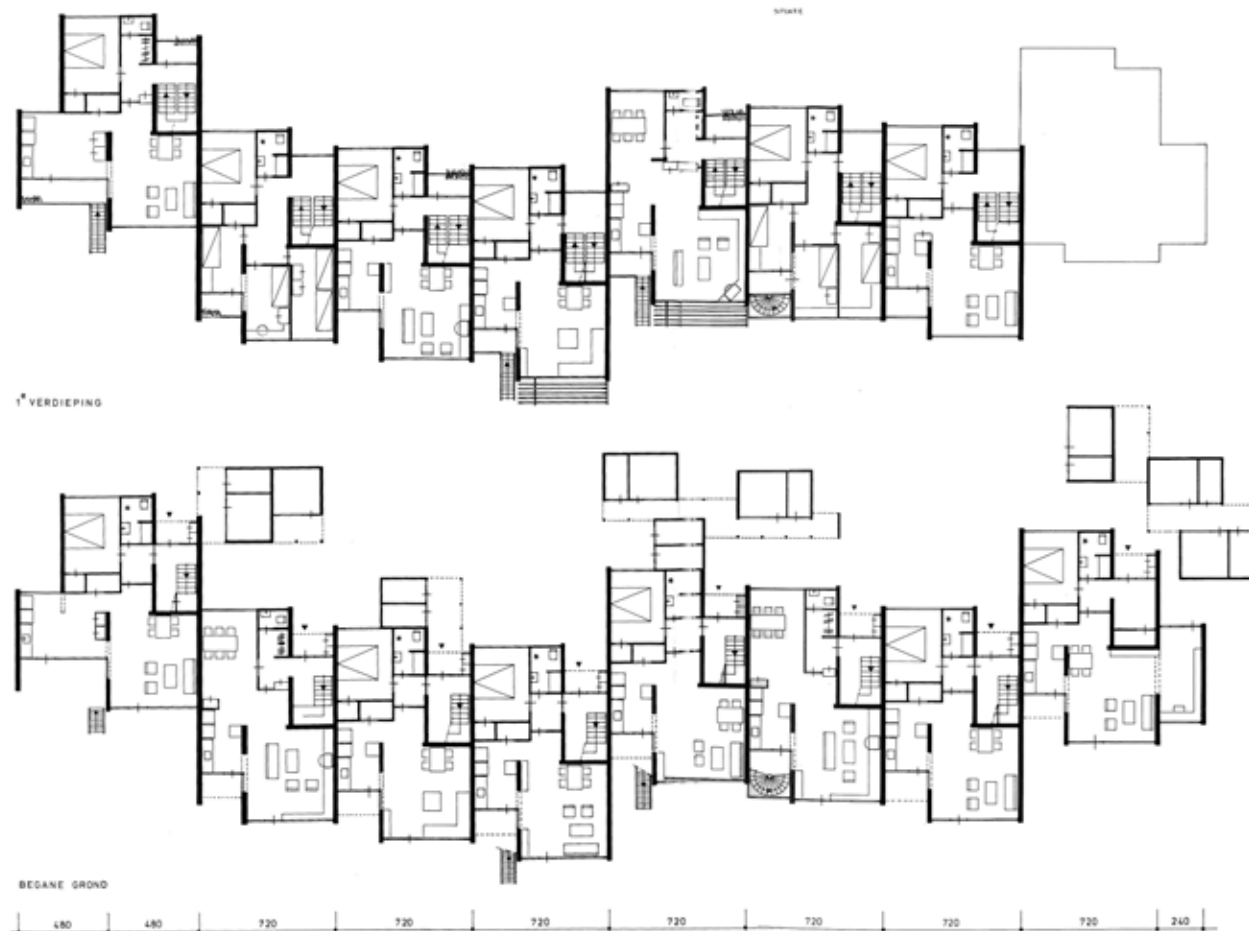
Dit principe gebruikte Bonnema bij het ontwerp voor Aldlan West, dat hij samen met architect Sterenberg ontwierp. Prof. J.J. Sterenberg was een ontwerper die naam had gemaakt met de woningbouw in Emmen, de bakermat van het woonerf. Vanaf 1973 was hij architect-lid van de Adviescommissie Experimentele Woningbouw.

afb. 23 | inrichtingsplan Mien Ruys, Aldlan-West

afb. 21 | situatie Idee-plan

afb. 22 | plattegronden Idee-plan

Het concept voor Aldlan-West was een wijk in hoge dichtheid (ca. 50 won/ha) zonder hoogbouw. Ze gingen uit van een mix van woningtypen en een geleidelijke overgang tussen openbaar en privé door verspringende rooilijnen en een hovenstructuur van patio's aan de voorzijde van de woningen. De landschappelijke inrichting was naar ontwerp van Mien Ruys. De relatie tussen binnen en buiten vormde een belangrijk onderdeel van het groenplan.

De patoruimte aan de voorzijde, of de atrium zoals hij het noemde, was ook een belangrijk ontwerpkenmerk voor het plan de Vier Vierkanten.

Echter met dit uitgangspunt van hoge dichtheid in laagbouw kwam Bonnema in conflict met de gemeente Leeuwarden, die bleef vasthouden aan hoogbouw in orthogonale verkaveling. Ondanks de steun van de woningcorporaties voor zijn visie, leidde dit tot een voortijdig vertrek van Bonnema.¹⁷

Ideeplan met predikaat Experimentele Woningbouw¹⁸

Bonnema heeft tweemaal een ontwerp bekroond zien worden met het precicaat Experimentele Woningbouw. In 1972 ontwierp Bonnema een plan voor casco-meergezinswoningen in de context van de planvorming in Aldlan-West, nl hoge dichtheid in laagbouw. In 1973 diende hij het in bij de Adviescommissie Experimentele Woningbouw en werd het bekroond met het predicaat. Dit plan werd als Ideeplan, zonder opdrachtgever, gehonoreerd. Hij had er al wel een concrete

locatie voor in gedachten: in de hoek van de straten Raaigras-Kamgras, in de wijk Aldlan-West.

Het plan vormt de uitwerking van een idee voor een flexibel prefab betonbouwsysteem waarmee verschillende woningtypes in één bouwblok gerealiseerd konden worden. De woningcasco's bestaan uit geprefabriceerde vloerplaten en ter plaatse te storten wanden. De maatvoering van de woningcasco's wordt bepaald in de breedte door een vloerplaat van 4,80 m lang en een strook van 2,40 m, totaal 7m20; in de diepte door 2 vloerplaten van 2,50 m breed, een betonstrook van 1,00 m en vervolgens weer 2 vloerplaten van 2,50 m, totaal 11,00 m. Ter plaatse van de betonstrook van 1,00 m worden de vloerplaten aan beide zijden hiervan 2,50 m t.o.v. elkaar verschoven en gespiegeld. Als onderdeel van het casco zijn in het ontwerp ook enkele tussenwanden aangegeven welke op de bouwplaats gestort dienen te worden en bedoeld zijn als steunpunt voor de lange betonnen vloerplaten. In de stroken van 2,40 m kan voor of achter de trap een keuken worden aangebracht. Het casco, het trappenhuis en een natte cel vormen de enige vaste elementen van de woningen.

Door het al dan niet direct betrekken van het trappenhuis bij de basiswoning, door het al dan niet aanbrengen van een spiltrap naar de bovengelegen verdieping vanuit de keuken en door het al dan niet, plaatsen van scheidingswanden, kunnen woningen

afb. 24 | plattegronden en gevels Idee-plan

afb. 25 | woningen met patio's Fioringras, Aldlan-West, Leeuwarden

ontwikkeld worden welke differentiëren naar grootte, indeling, vormgeving en bestemming.

In de toelichting op de predicaatverlening gaf de Adviescommissie aan met name waardering te hebben voor het feit dat het een geïndustrialiseerde bouwmethode betrof waarbinnen woningen kunnen worden gerealiseerd van verschillende grootte, indeling en bestemming die ook nog aan wijzigende behoeften kunnen worden aangepast. Overigens was de commissie niet gelukkig met de gekozen situatie, hoewel zij van oordeel waren dat het stedenbouwkundig ontwerp verdienstelijk te noemen is. De commissie zou het dan ook toejuichen indien wegen gevonden zouden worden om het plan te realiseren.

Bonnema en opdrachtgevers

Abe Bonnema was een bijzonder kundig vakman. Hij koppelde geweldige vormgevende kwaliteiten aan een uitzonderlijk ondernemers instinct. Hij won architectuurprijsvragen op basis van de kwaliteit van zijn ontwerpen, maar heeft ook in een periode dat commercieel denken niet 'bon ton' was voor architecten een aantal opmerkelijke ondernemersinitiatieven op zijn conto staan en had ook een bijzonder vermogen om opdrachtgevers aan zich te binden. In zijn biografie laat hij zich door twee opdrachtgevers typeren als een "Natuurlijke autoriteit en het vermogen het pve te vertalen in een financieel haalbaar plan"¹⁹

Hij wist als jong architect in 1961 de beroemde landschapsarchitecte Mien Ruys te overtuigen een ontwerp voor de tuin bij zijn eigen woning te laten maken op basis van de belofte dat hij haar bij latere opdrachten zou inschakelen. En beide gebeurden. Meerdere malen nam hij samen met een aannemersbedrijf of een projectontwikkelaar een initiatief richting een gemeente en verwierf daarmee een opdracht.

Zo nam hij midden jaren '60, samen met de Groningse aannemerscombinatie Knoop en Giezen het initiatief voor de introductie van gietbouwsystemen bij de gemeente Leeuwarden. Samen met dezelfde partij leverde hij een kant-en klaar ontwerp voor de bouw van wat later de Girokantoor-toren is gaan heten in het centrum van Leeuwarden voor er een gebruiker in beeld was.

Het bijzondere aan de inzending van Bonnema aan de prijsvraag Houtskeletbouw was dat deze samen werd gedaan met een partij die bij winst als opdrachtgever kon functioneren. De aannemer die de begroting had ondertekend die hoorde bij het plan van Bonnema was Aannemersbedrijf/ timmerfabriek Jac. Pepping uit Limmen (N-H). Echter op de achtergrond was er een andere, veel grotere partij betrokken en dat was de projectontwikkelaar Westland/ Utrecht Projectontwikkeling, ook wel WUPO. WUPO was een dochterbedrijf van de Westland/Utrecht Hypotheek Bank. De bank en haar ontwikkelaar waren in de jaren '70 dermate enthousiast

afb. 26 | WUPO-woningen Fioringras, Mannagras, Aldlan-West

over houtskeletbouw dat ze op basis van een aangepaste opstalverzekering (door W.U. zelf leverbaar) hypotheek verstrekte tegen dezelfde condities als voor stenen woningen.²⁰ Voor de prijsvraag werd een coördinatieteam opgezet die de inzendingen voor verschillende locaties met architecten van een zekere bekendheid aanstuurde.

Van wie het initiatief van de samenwerking in dit geval uitging is niet bekend. Bonnema kende de WUPO van twee woningbouwprojecten in de jaren '70 wijk Aldlân West in Leeuwarden en een kantoorgebouw aldaar.²¹ Ook is niet bekend achter hoeveel plannen de WUPO zat. In ieder geval is bekend dat de WUPO ook achter het winnende plan van de Purmerendse architect Jan Plas voor Almere-Haven en zijn bijna gelijke plan dat voor de locatie Hoofddorp zat. Ook is bekend dat de jonge architect Joop van Stigt in samenwerking met WUPO voor een onbekende locatie een plan heeft gemaakt. In het tijdschrift De Architect wordt gewezen op de stilistische kenmerken dat dit plan ook heeft met het winnende ontwerp van Bonnema. Naar aanleiding van de twee winnende ontwerpen publiceerde WUPO ook een brochure over HSB.

Waar blijft de structuur in Architectuur? - Een **Cri de Coeur** van het architectenbureau Bonnema

Er vindt een wederzijdse beïnvloeding plaats tussen architectuur en maatschappij. Aangezien onze maatschappij steeds aan verandering onderhevig is, omdat ze door mensen wordt bepaald, zal onze architectuur ook veranderen. Tevens zal onze architectuur deze veranderingen moeten kunnen opvangen. Alle mogelijkheden van vormgeving en eigentijdse materiaal toepassing ten spijt onttaardt het hedendaagse bouwen vaak in **structuurloosheid**

Structuurloosheid

In de architectuur hebben we te maken met twee soorten structuren, nl.:

Bouwstructuur en **functionele structuur**

Bij de bouwstructuur ligt het aksent op het konstruktieve element en bij de functionele structuur op het samenstel van functies binnen het bouwwerk.

Vandaag de dag is de samenhang tussen deze beide structuren vaak zoek of onduidelijk.

Ons bureau spreekt daarom van **structuurloosheid**.

Men weet de bouwmiddelen die ons ten diensten staan niet optimaal te benutten. Wij hebben de kwaliteiten niet meer om met de eigentijdse materialen te werken. Er wordt teruggegrepen naar oude, ambachtelijke kenmerken waardoor imitatie ontstaat. Aan een voegje kan men dan nog slechts zien dat een gebouw van deze tijd is.

Voor al in binnensteden treft men deze ‘modieuze’ bouwwijze veelvuldig aan. Wij noemen dit **Anton Pieck**-bouw.

De leek geeft echter -helaas- steeds meer de voorkeur aan deze vorm van bouwen omdat adequate, eigentijdse oplossingen niet voor de hand lijken te liggen.

Je ziet zo vaak mooie geveltjes, maar wat er achter zit heeft niets met de voorkant te maken, een dekmantel voor iets wat er niet is.

De logica is dan zoek. ‘Nieuwe ontwerpen zijn dan als postzegels die je maakt en ergens op plakt.

Architectuur moet gebouwd kunnen worden.

Architectuur, pure architectuur is logisch en eerlijk. Immers we zijn de gaafheid in de architectuur door de eeuwen heen gaan waarderen omdat je daaruit kunt zien of proeven hoe het gekonstrueerd is of hoe de verschillende onderdelen opgebouwd zijn.

Neem bijvoorbeeld de friese boerderij: je proeft helemaal hoe zoiets in elkaar zit: de spantvormen, de grote dakvlakken daarover heen, zoals de drager en de huid. Het heeft **structuur**, het is logisch.

Dat deze structuur vandaag de dag meestal zoek is komt ook door de ontmenselijking van de maatschappij. Hierdoor verliest men de menselijke maat uit het oog. Als reactie hierop grijpt men terug naar nostalgische oplossingen.

Hoe moet het dan wel?

We hebben in de loop der jaren getracht in onze ontwerpen hier iets van aan te tonen. En wij - uiteraard - niet alleen. In al onze werken zijn wij er ook niet altijd in geslaagd. In de beeldreportage geven we enkele voorbeelden, waarvan wij menen in de goede richting te werken.

Binnen een structuur moet een zekere vormeenheid aanwezig zijn

Door een simpel en konsekvent bouwsysteem van geprefabriceerde betonelementen hebben wij dit trachten te bereiken.

Alle kolommen, balken, vloerelementen en borstweringen worden in de fabriek gemaakt en er ontstaat een simpel skelet dat op de bouwplaats als een lego-systeem op een snelle manier in elkaar wordt gezet. Het hele skelet blijft overal duidelijk aanwezig, zo duidelijk dat het niet hinderlijk is dat de diverse leidingen zomaar onder het plafond lopen. Opvallend zijn de sleuven die in alle kolommen en balken gemaakt zijn. Deze sleuven zijn zo ontwikkeld dat hierin allerlei soorten wanden, muren en puilen gemonteerd kunnen worden zodat een grote flexibiliteit van het gebouw gewaarborgd wordt.

De naar buiten stekende consoles van de kolommen zorgen ervoor dat het gebouw op een gemakkelijke manier uitgebreid kan worden terwijl zij bovendien de plasticiteit van het gebouw versterken.

In de **houtbouwstructuur** hebben vloeren en wanden in hun totaliteit een dragende functie. Karakteristiek is de centrale kern waar omheen een 4-tal identieke hoofdmassa’s zijn gegroepeerd. De bouwstructuur biedt hier mogelijkheden voor de functionele structuur.

4 | Historische context | structuralisme

De stijlbewuste kameleon van de Nederlandse architectuur²²

werd Bonnema genoemd in een artikel waarin 10 jaar na dato

werd teruggekeken op het PEN-dorp.

Bonnema presenteerde zichzelf in zijn grote monografie

als een functionalist. ‘Het functionalisme zal onsterfelijk

blijken’²³ was de quote waarmee hij zijn ontwerp voor het

kantoorgebouw De Nationale Nederlanden neerzette. Onder

invloed van de functionalistische hoogleraar Van den Broek²⁴

uit Delft, was voor hem de functie van het gebouw een leidraad

bij het maken van een ontwerp. Hij streefde naar een optimaal,

zorgvuldig afgewogen resultaat: een gebouw dat zo goed

mogelijk deed waarvoor het bedoeld was.

Rechtlijnige, nuchtere doelmatigheid is in Bonnema’s grote en

gevarieerde oeuvre een terugkerend motief. Toch kan het werk

van Bonnema onmogelijk in zijn geheel worden bestempeld

als louter nuchter functionalisme. Via de website van de Abe

Bonnema-stichting wordt een veel groter deel van zijn oeuvre

ontsloten, dan in de eerder genoemde monografie. Hieruit

blijkt een veel grotere stilistische variatie en een onmiskenbare

gevoeligheid voor architectuurmodes en invloeden uit binnen-

en buitenland.

Het volgen van de wensen van de gebruiker en het

beschikbare budget gingen boven stilistische zuiverheid. De

statements die hij in publicaties maakt over stijl lijken meer

bedoeld om een positie in te nemen, dan dat deze vanuit een

eigen overtuiging voortkomen. De constante factor is zijn

werk die wel te herkennen is, is een bijzondere aandacht voor

bouwsystematiek en prefabricage.

Dit was eigenlijk ook de strekking van de bijdrage die Bonnema

in de Architect uit 1978, onder de titel “*Waar blijft de structuur*

in Architectuur? Een Cri de Coeur van het architectenbureau

Bonnema.”²⁵ Hij splitst de term structuralisme onder in

bouwstructuur en functionele structuur. Hij interpreteert

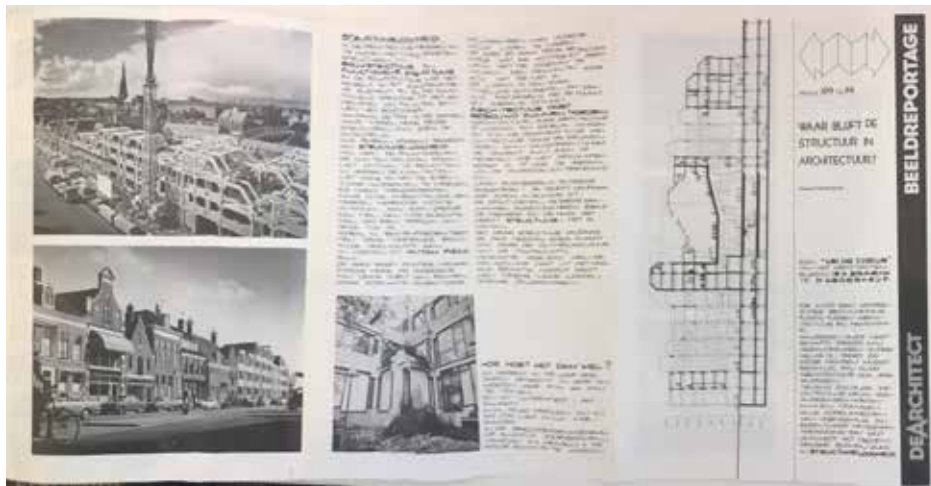
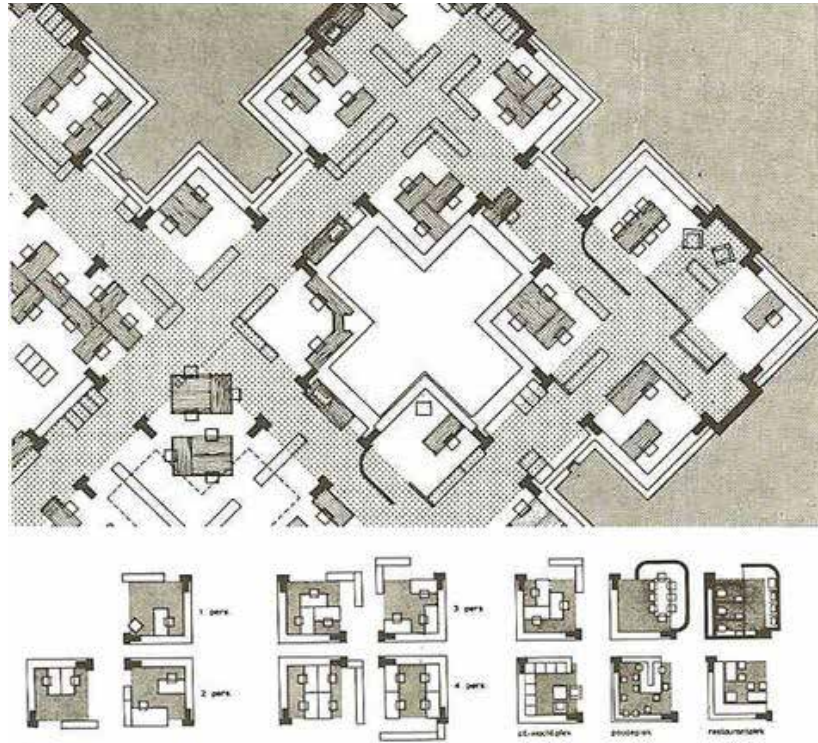
die termen in bouwkundige termen. Hij gaat daarbij niet in

op de sociale doelen die ten grondslag lagen aan de deze

architectuurstijl die onder invloed van de architecten van de

Forum-redactie tot een belangrijke stroming in de Nederlandse

architectuur van de jaren ‘70 werd.²⁶

afb. 28 | Beeldrapportage De Architect 10-78

De architecten achter Team 10, hadden vanaf 1959 in het vakblad Forum een belangrijk podium voor het uitdragen van hun ideeën²⁷. Hun manifest “Het verhaal van de andere gedachte” is een felle reactie op de functiescheiding van het modernisme. Zij namen expliciet afstand van de stedenbouw en de architectuur van de wederopbouw. Zij stelden dat de mens leeft in een veelheid van relaties en door deze te scheiden treedt een schadelijke verarming op. Deze kritiek op de modernistische stedenbouw ontwikkelde zich in twee richtingen. Aan de ene kant bracht hen dat tot een herwaardering voor de waarde van de oude binnensteden, waar deze functiemenging er vanouds wel was. Dit leidde tot aandacht voor renovatie en stadsvernieuwing. Aan de andere kant leidden de studies tot de ontwikkeling van een specifieke architectuurstijl die later het structuralisme is genoemd.

Herman Hertzberger definieerde structuralisme als volgt: “Structuralisme gaat over het onderscheid tussen een kader of structuur met een lange levenscyclus en een invulling met een minder lange cyclus.”²⁸ Daarbij speelden twee thema’s. De vraag van het ontwerpen voor grote aantallen en het ontwerpen voor toeval of het bieden van ruimte aan onvoorziene invullingen. Deze thema’s vertaalde zich naar een methode om met kleine elementen een groter geheel op te bouwen. Deze kleine elementen zorgden voor de mogelijkheid om je als individu te kunnen identificeren met het grotere geheel in een vorm van

wederkerigheid. Deze kleine elementen werden geordend in een geometrische structuur.

Zowel het burgerweeshuis in Amsterdam van Aldo van Eyck als het kantoorgebouw voor Centraal Beheer in Apeldoorn van Hertzberger zijn geënt op die kleine eenheid. De herhaling van die eenheid maakt het geheel, maar binnen die eenheid is een grote verscheidenheid mogelijk die niet wordt vastgelegd. Het vertaalde zich bijvoorbeeld ook in de metafoor ‘het gebouw als een stad.’ De letterlijke vertaling hiervan leidde interieurs met schoon metselwerk, kaal beton en onbehandeld hout. Het nadenken hoe je je als individu verhield tot een groter geheel leidde tot veel aandacht voor de overgangen tussen binnen en buiten.

In de jaren ‘70 ontwierp Bonnema een aantal kenmerkende gebouwen in structuralistische stijl. Twee projecten zijn zelfs opgenomen in het invloedrijke boek Structuralisme in de Nederlandse Architectuur.²⁹ Bonnema zelf legde ook de link tussen deze gebouwen in het eerder genoemde artikel in 1978.

Het stuk begon hij door zich af te zetten tegen structuurloosheid. Dat hield in dat er geen samenhang was tussen de constructie van een bouwwerk en de functionele invulling. Eigenlijk een heel modernistisch dogma. Er was geen sprake van eerlijk en eigentijds materiaalgebruik, vooral in binnensteden. De gevels waren postzegels die zomaar ergens waren opgeplakt.

Een structuur moest veranderingen kunnen opvangen. Een structuur kan een skelet zijn van prefab-elementen, maar dragende prefab wanden van de hsb methode die een vierkant vormden was ook een structuur, die mogelijkheden biedt voor de functionele structuur. En daarmee bedoelde hij flexibel gebruik. In het artikel toonde hij twee projecten, Het complex met woningen en het kantoor voor de Gemeentelijke Sociale Dienst in Leeuwarden en de Vier Vierkanten in Alkmaar.

71425 Gemeentelijke Sociale Dienst

Voor een vervallen locatie aan het Noordvliet in de binnenstad van Leeuwarden maakte Bonnema het ontwerp van het nieuwe kantoor voor de sociale dienst. De mix van wonen en werken, destijds in nieuwbouw ongebruikelijk, was een doelbewuste poging om stedelijkheid in het leven te roepen.

Vanwege de krappe bouwlocatie maakte Bonnema gebruik van een modulair bouwsysteem met geprefabriceerde betonelementen, die binnen en buiten in het zicht zijn gelaten. Muurdelen daartussen zijn opgemetseld met rode baksteen.

Het grid voor het hele plan is gebaseerd op een strokenraster van twee vierkanten: een smalle van 2,47m x 2,47m en een bredere van 4,73m x 4,73m. Samen een woningbeuk van 7,3m vormend.

Aan de achterzijde ligt een patio met daktuinen naar ontwerp van Mien Ruys.

Bij een latere verbouwing zijn de kantoorruimtes getransformeerd tot woningen. Het project is in 1975 opgeleverd. Het ontving internationale belangstelling.

PEN-Kantoor, Alkmaar

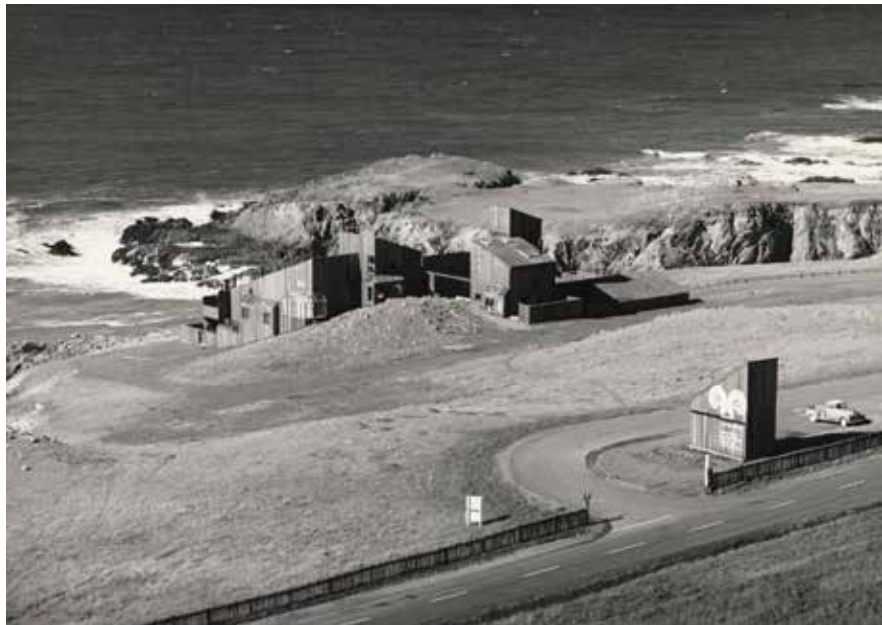
De werknemers van de PEN hadden een zeer belangrijke stem in de selectie van de architect voor het nieuw te ontwerpen hoofdkantoor van de PEN. In 1974 werd daarom besloten het hoofdkantoor in Bloemendaal te houden, maar technische afdelingen onder te brengen in een nieuw te bouwen bedrijfskantoor in Alkmaar of omgeving. Het vertrek uit de Randstad werd ook aangemoedigd door de provincie. Dit was de tijd dat mensen juist buiten de Randstad moesten gaan wonen en werken. Medewerkers van de PEN werden gestimuleerd naar Alkmaar te verhuizen en kregen gunstige financiële regelingen en zelfs voorrang bij de aankoop van een huis.

Na een selectieprocedure waar 30 architecten aan hadden deelgenomen, kreeg Bonnema de opdracht. De commissie had net het nieuwe kantoor van Bonnema in Leeuwarden bezocht en vond daar de gewenste combinatie tussen de open kantoortuin, zoals in het Centraal Beheergebouw van Herman Hertzberger in Apeldoorn en het traditionele cellenkantoor.

De opzet van het gebouw komt voort uit het streven naar een informele mengvorm tussen het cellenkantoor en de kantoortuin die de voordelen van beide zou combineren: de

afb. 34 | begane

geborgenheid van het kamerkantoor en de openheid van de kantoor tuin. Door het constructieve weefsel met een stramien van 7,20 x 7,20 meter onder te verdelen met drie typen scheidingswanden van respectievelijk 1,40, 2,00 en 2,60 meter hoog, konden diverse gradaties van openheid en geborgenheid worden bereikt. In het programma van eisen lag een zwaar accent op de belevingswaarde van de werkomgeving. Het complex met een bruto vloeroppervlak van 22.800 m² mocht geen kolossaal gebouw worden maar moest, zowel binnen als buiten, van een “menselijke schaal” zijn. Bovendien diende het gebouw in te spelen op de toenemende democratisering en medezeggenschap binnen het bedrijf. Of zoals dit in soda-jargon zo mooi werd uitgedrukt: “Op het gebied van leidinggeven is met name de ontwikkeling van belang die moet leiden tot afbouw van niet-functionele aspecten van de hiërarchie.” Andere specifieke eisen betroffen een minimaal energieverbruik, het toepassen van natuurlijke materialen als baksteen en hout en het in het zicht laten van de constructie.

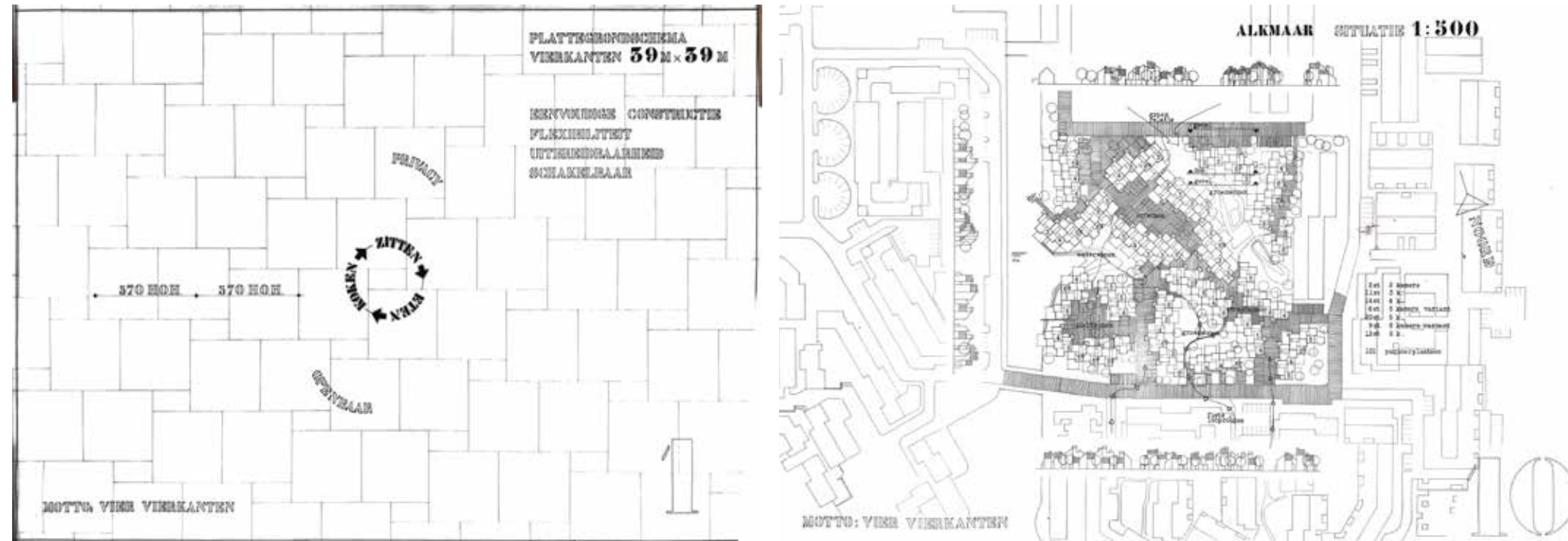
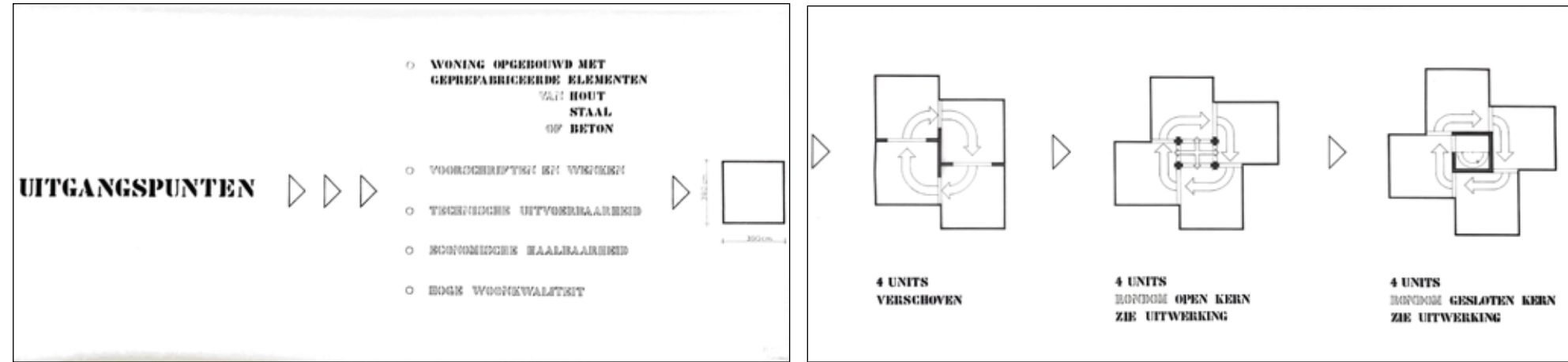
Abe Bonnema getroostte zich indertijd de grootste moeite om de architectuur van het in de toen nog maagdelijke Bergermeerpolder gesitueerde complex te laten aansluiten bij de “Noordhollandse landelijke bouwstijl”. Hij slaagde dermate goed in zijn opzet het gebouw te verkavelen als iets dat het midden houdt tussen een groot boerderij-complex en een kleine agrarische nederzetting • de perfecte analogie tussen gebouw en stad- dat het absoluut niet meer als een kantoor- of bedrijfsgebouw herkenbaar was. De typische jaren

zeventig combinatie van platte en schuine daken - “schortjes-architectuur” in de ware zin van het woord - strekt zich zelfs uit tot het dak van de sporthal die deel uitmaakt van het complex. Hier worden de boven het dak uitstekende vlakke stalen vakwerkliggers door schuine kapjes (ene helft zonnecollector, andere helft pannendak) aan het zicht onttrokken.

Andere stijlinvloeden

Er zijn nog twee andere projecten aan te wijzen die mogelijk van invloed zijn geweest in het ontwerpproces van de Vier Vierkanten. De eerste is de particuliere woning voor de familie Van Baar te Veenwouden uit 1976, waar Bonnema mogelijk gelijktijdig met het prijsvraagontwerp aan werkte.³⁰ Ook deze woning wordt gekenmerkt door een compositie van lessenaarskappen, die rond een centrale kern draaien. .

De tweede betreft het gebouw Sea Ranch Condominium 1, California van architect Charles Moore uit 1965. Dit was het eerste gebouw van een ontwikkelaar die een gemeenschap aan de Californische kust heeft gesticht op basis van een stedenbouwkundig plan, dat uitging van de landschappelijke kwaliteiten van de plek. Ook de gebouwen werden met lokaal voorhanden materiaal als redwood gebouwd. Deze ontwikkeling en dit beroemde gebouw stonden aan de wieg van een regionale eigen architectuurstijl. De verticale toepassing van hout en de op de mijnschachten geïnspireerde lessenaarskappen zijn eind jaren ‘60 internationaal breed gepubliceerd.

Dit leidde tot een basisvierkant van 3,9m x 3,9m, 4 vierkanten vormen een woning:

4 units verschoven

4 units open kern > zie uitwerking

4 units rondom gesloten kern > zie uitwerking

Een doorlopend raster van de 4 units om een open kern vormt de achtergrond van de eerste sheet van de prijsvraaginzending met de opsomming: vierkanten 39m x 39m, eenvoudige constructie, flexibiliteit, uitbreidbaarheid en schakelbaar. Het concept van de indeling van de woning wordt in het midden op de pagina weergegeven: rondlopend de tekst koken > zitten > eten, met links onder openbaar en rechtsboven privacy

Beschrijving van het stedenbouwkundig plan

De wijk is opgezet als een woonerf in hoge dichtheid, waarbij Bonnema verschillende sferen ontwikkelde. Er zijn plekken voor wonen aan het water, wonen aan een pleintje, aan een straat of aan een groene zone. Op twee plekken zijn achter de huizen, grenzend aan de achtertuinen, (speel)-pleintjes gelegen.

De woningen zijn diagonaal geschakeld in rijen met een grote architectonische plasticiteit. Bonnema had veel aandacht voor de relatie tussen het openbare domein en het privédomein met een kleine tuin. Er is in de buurt geen onderscheid tussen voetganger- fiets- en autoverkeer. Aan de voorzijde van de woningen omsluit een carport samen met een pergola een

De prijsvraaginzending van Bonnema/ Wuop bestond uit 10 A1'tjes en een perspectieftekening van Rudolf Das. Deze tekeningen zijn in het archief van Bonnema teruggevonden, samen met 2 tekeningen met ontwerpuitgangspunten. Een soort kleine Powerpointpresentatie. Zij geven heel kernachtig de ontwikkeling van het concept van de woningen weer.

Uitgangspunten >

- woning opgebouwd met geprefabriceerde elementen van hout staal of beton
- Voorschriften en wenken
- Economische haalbaarheid
- Hoge woonkwaliteit

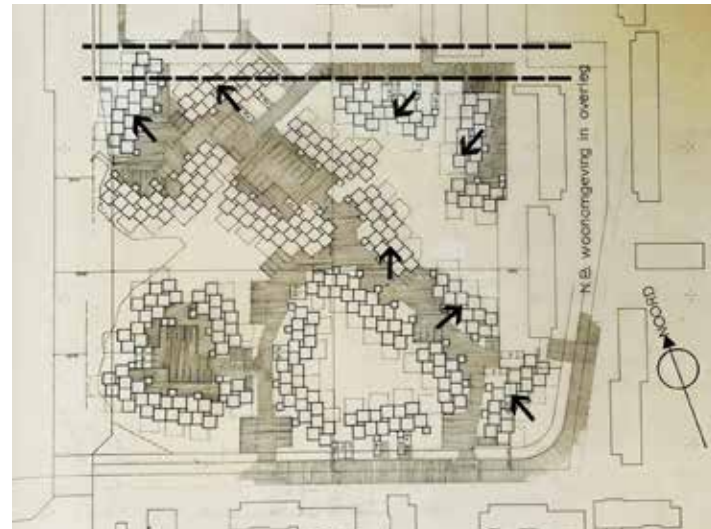
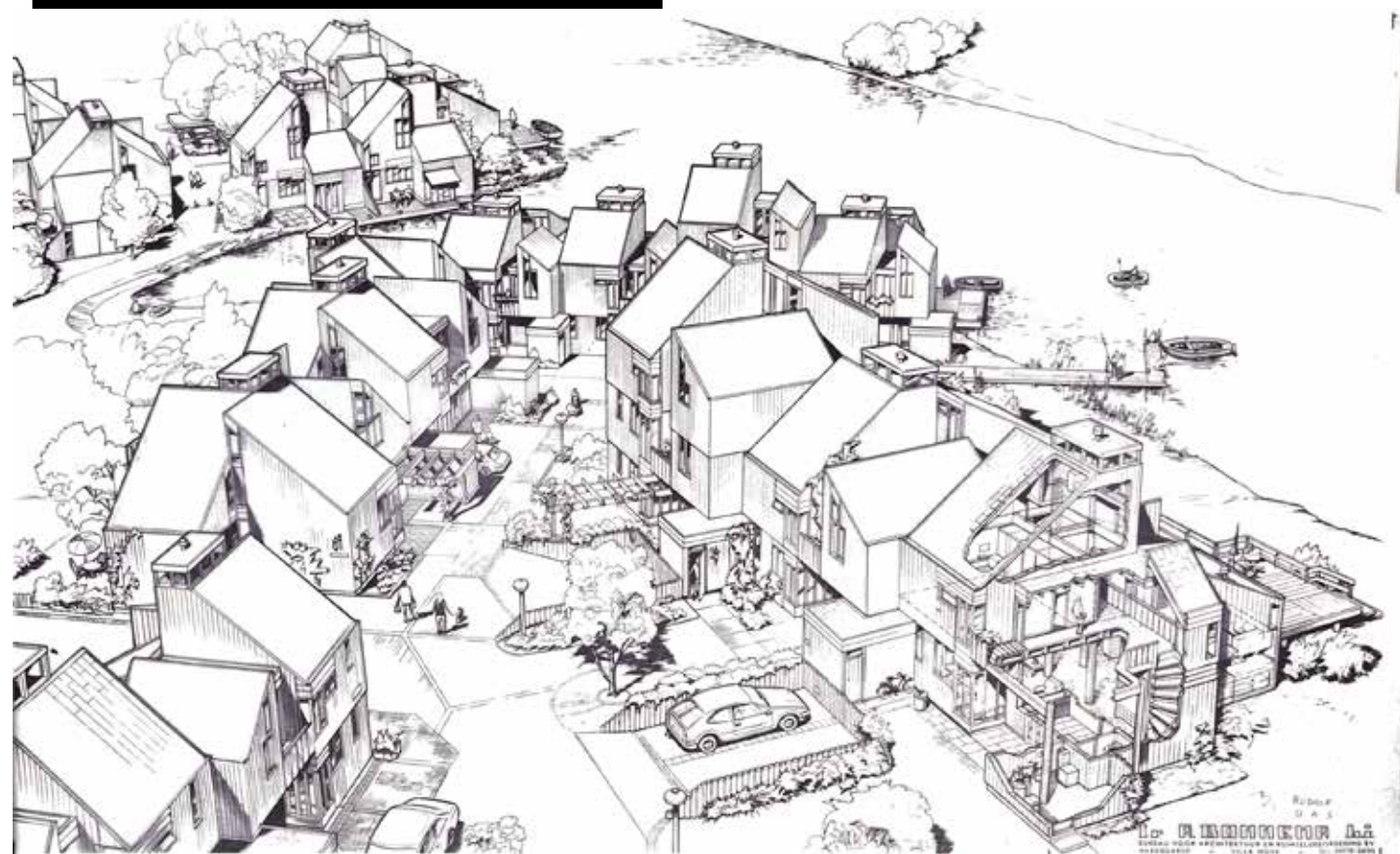
beschutte patioruimte als een intermediair tussen de openbare ruimte en het privégebied. De woningen aan de smalle straten hebben met de buitenberging en de overkapte stoep voor de entree een overgangszone naar de straat,

Beschrijving van de woningen

De woningen hebben een kruisvormige plattegrond, opgebouwd uit vier vierkanten van 3,9 x 3,9 m. Deze zijn gegroepeerd rondom een kernzone van 1,20 x 2,10 m. Op de hoeken van de kernzone midden in de woning staan kolommen, die samen met dragende wanden de draagconstructie vormen. De vier vierkanten zijn flexibel in te delen. Het wonen kan aan de tuinzijde of aan de straatzijde. De keuken kan op verschillende plekken worden gesitueerd. Het aantal slaapkamers varieert van 1 tot 5. Elk vierkant wordt afgedekt door een lessenaarskap, die kloksgewijs telkens een kwartslag gedraaid is rondom de centrale kern. Door te spelen met de hoogte van het dakvlak per vierkant ontstaan er allerlei varianten. Er zijn drie basisgroottes van respectievelijk één, twee en drie bouwlagen, met of zonder vide. De kernzone steekt als een lantaarn boven de dakvlakken uit. De kappen zijn bedekt met asbesthoudende Eternit leien. Aan de buitenzijde is het geheel bekleed met verticale onbehandelde Western red cedar-delen. Met de stijl van de smalle kozijnen heeft Bonnema de verticale tekening van de houten delen verder geaccentueerd. De raamkozijnen zijn in een opvallende rode kleur geverfd met de deuren in blauw.

Beschrijving van de constructie

De houtskeletconstructie is opgebouwd uit stijl- en regelwerk (40 x 90 mm) beschoten met 10 mm constructietriplex; de stijlen staan hart op hart 400 mm. In de holle gedeelten zijn 5cm dikke isolatiedekens opgenomen. In de skeletconstructie is een woningscheidende wand opgenomen met een brandwerendheid van 60 minuten en een geluidisolatie-index van +6 dB. De binnenwanden zijn samengesteld uit stijl- en regelwerk (40 X 90 mm) met aan beide zijden gipskartonplaten. In de keuken worden boven het aanrecht en de kookhoek vuren rabatdelen horizontaal aangebracht over het gipskarton. In het interieur zijn niet-dragende open wandgedeelten opgenomen bestaand uit een stijl en regelwerk 40x90mm, 400mm hart op hart. Bij de begane grond- en verdiepingvloeren worden balken (40 x 220 mm) 400 mm hart op hart geplaatst; de vloeren worden met 16 mm constructietriplex beschoten. De kapconstructie is opgebouwd met sporen van 45 X 220 mm; deze worden 600 mm hart op Hart geplaatst en voorzien van isolerende dakplaten die gedekt worden met asbesthoudende Eternit-shingles. De buitenbekleding bestaat uit verticaal aangebrachte Western Red Cedar delen van 19 x 150 mm. De kozijnen zijn van vuren, enkel de onderregel is van meranti. De elektrische constructie wordt in de skeletconstructie verwerkt. Alleen in de grotere woningtypes is hete-luchtverwarming toegepast.

draaicirkels van de betreffende voertuigen. Bonnema heeft het stedenbouwkundig plan daarom moeten aanpassen. Vooral aan de noordzijde van het plan heeft Bonnema geschoven met woningblokken. Deze aanpassingen zijn vooral ten koste gegaan van de oorspronkelijke doorgaande groenstrook. Deze liep oorspronkelijk door naar de zone met de school, maar nu liep de groenstrook dood op de achtertuinen die dicht op elkaar waren komen te liggen. Verder was oorspronkelijk het idee dat de Kotterstraat, die diagonaal het plan doorsnijdt, op het smalste gedeelte alleen voor voetgangers toegankelijk was, zodat de routes voor de auto's doodlopend waren. Dat is vervallen ten behoeve van de toegankelijkheid voor de hulpdiensten.

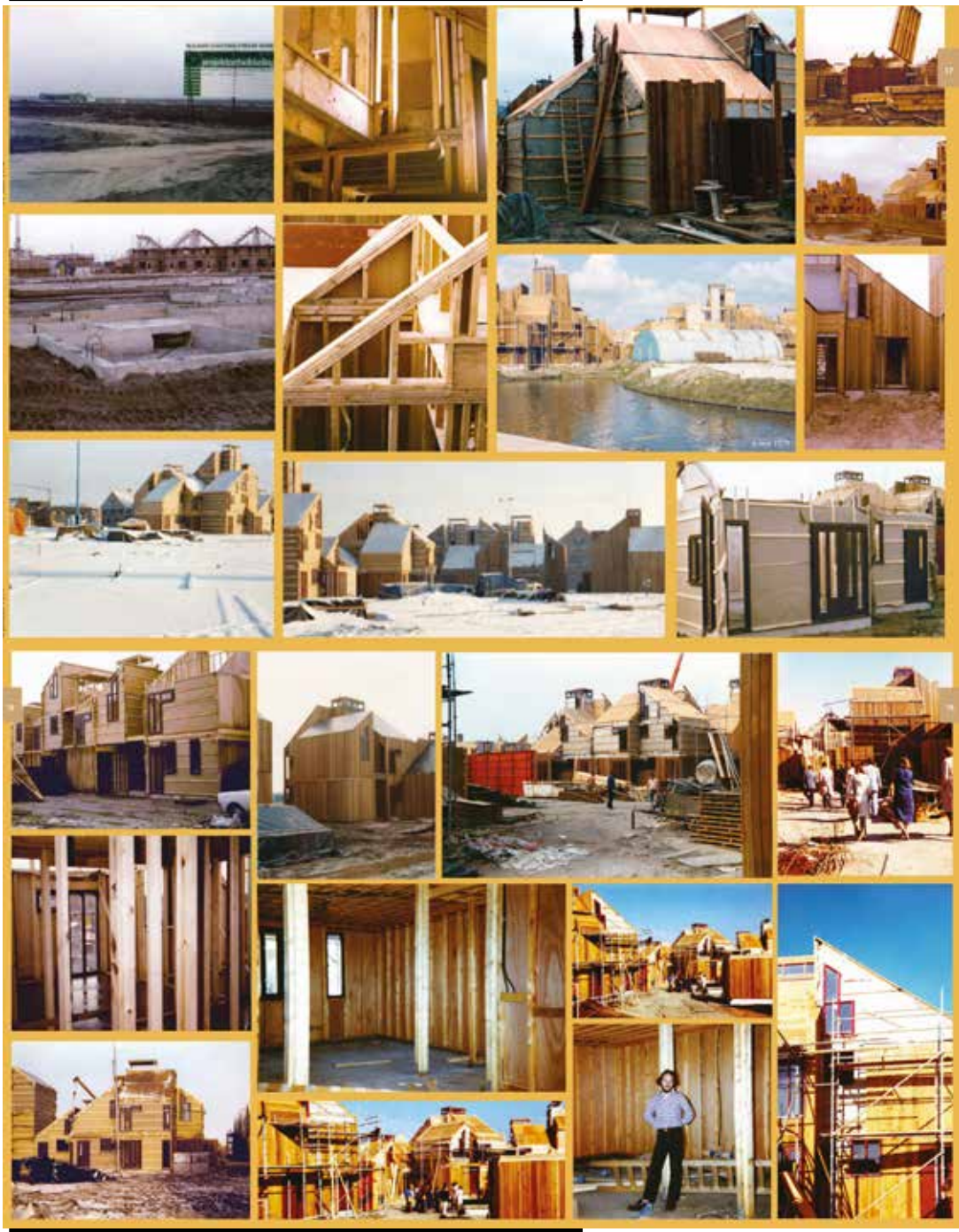
Ook het woningprogramma wijzigde lichtjes: in het gebouwde plan zijn iets minder woningen opgenomen dan in het prijsvraagplan, namelijk een vermindering van 75 naar 72 woningen. Daarnaast heeft WestlandUtrecht vanuit verkoopoverwegingen een andere mix van typen voorgesteld, waarbij er meer nadruk op kleinere woningen: er zijn beduidend meer 2-kamer woningen en beduidend minder 5- en 6- kamer woningen. De netto dichtheid van het plan komt daarmee op 48 woningen/ hectare.

Het verlenen van de bouwaanvraag wordt opgehouden door discussies over de houtskeletconstructie - hoe de sterkte daarvan te berekenen - en discussies over de brandveiligheid. Onder andere de deuren van de slaapkamers moesten een

Op 8 april 1977 werd de eerste prijs in de HSB-prijsvraag lokatie Alkmaar aan de inzending van Bonnema en WUPO toegekend. Op 10 oktober 1977 dienen zij de bouwvergunning in. Deze wordt verleend op 31 januari 1978, waarna de bouw in december 1980 volledig voltooid is, hoewel de meeste woningen in het najaar van 1979 worden opgeleverd.

Aanpassingen aan het ontwerp

Bij het uitwerken van de prijsvraaginzending naar een bouwvergunning, bleek uit overleg met de gemeente dat het terrein dat beschikbaar was voor het plan iets kleiner was, dan het oppervlakte waarvan bij de prijsvraag van werd uitgegaan. Daarnaast waren er discussies over de toegankelijkheid van het gebied voor de brandweer en de vuilophaaldienst en de

zaterdag 13 januari 1979

Alkmaars plan „Vier Vierkanten“ in opspraak

door Stella Ruisch

Bekroond bouwproject bezorgt kopers grijze haren

ALKMAAR, zaterdag. Het plan „Vier Vierkanten“ voor de bouw van 72 houtskelletbouw-woningen in Alkmaar behaalde de eerste prijs in een prijsvraag die twee jaar geleden door het Houtvoortbestedingsinstituut werd uitgeschreven.

De uitvoering van het experimentele project zal voor de toekomstige bewoners echter nooit voor een prijs in aanmerking komen. Ze zijn absoluut niet bevreden over de manier waarop zij door de Westland-Vliedrecht Projectontwikkeling B.V. (WUPO) zijn behandeld.

Belangenvereniging

Een sommiere technische voorstudie als basis voor een koopovereenkomst, het maanden lange uitblijven van een herstelplan, typefouten in de technische omschrijving en de overeren kunnen, samen in de een situatie en een keiken die bij lange na niet voldoet aan de eisen van de koopovereenkomst, liet de maar een kleine groep van de bewoners van de kopers.

Na een jaar lang gekibbel tak werd verduidelijkt door de WUPO op enkele punten te prouwen, maar de kopers bleven zitten met een groot ongenoegen.

„Als koper merk ik wel dat je eigenlijk moet je rug tegen de muur vast“, aldus de heer Scherpen, een van de driehonderd kopers die zich inschreven. „gevoelend hebben in een belangvereniging.“

Besprekbaar

„Vragen wij stellen. Antwoord krijg je alleen als het de verkopers uitkomt. De enige vraag die niet kon beantwoord kan stellen en beantwoorden is: kopers of niet kopers? Wie kopers en niet, als jaren op een woning ge-

ALKMAAR, zaterdag. Het plan „Vier Vierkanten“ voor de bouw van 72 houtskelletbouw-woningen in Alkmaar behaalde de eerste prijs in een prijsvraag die twee jaar geleden door het Houtvoortbestedingsinstituut werd uitgeschreven.

De uitvoering van het experimentele project zal voor de toekomstige bewoners echter nooit voor een prijs in aanmerking komen. Ze zijn absoluut niet bevreden over de manier waarop zij door de Westland-Vliedrecht Projectontwikkeling B.V. (WUPO) zijn behandeld.

Belangenvereniging

Een sommiere technische voorstudie als basis voor een koopovereenkomst, het maanden lange uitblijven van een herstelplan, typefouten in de technische omschrijving en de overeren kunnen, samen in de een situatie en een keiken die bij lange na niet voldoet aan de eisen van de koopovereenkomst, liet de maar een kleine groep van de bewoners van de kopers.

Na een jaar lang gekibbel tak werd verduidelijkt door de WUPO op enkele punten te prouwen, maar de kopers bleven zitten met een groot ongenoegen.

„Als koper merk ik wel dat je eigenlijk moet je rug tegen de muur vast“, aldus de heer Scherpen, een van de driehonderd kopers die zich inschreven. „gevoelend hebben in een belangvereniging.“

Besprekbaar

„Vragen wij stellen. Antwoord krijg je alleen als het de verkopers uitkomt. De enige vraag die niet kon beantwoord kan stellen en beantwoorden is: kopers of niet kopers? Wie kopers en niet, als jaren op een woning ge-

waait heeft en dit vrijwel de enige kaza is“

Een woonruimte van de WUPO. „Du ons is alles besprekbaar. Daar hebben kopers recht op. En op sommige punten krijgen ze dan ook recht“, wel gelijk. Maar ze moeten niet denken dat ze overal hun zin in kunnen krijgen.“

Gerard Struik: „Bij de koopovereenkomst merkte ik dat ‘n beetje onterecht. Daarom heb ik een aantal vragen op papier gesteld. Ik kreeg wel antwoord, maar een uitbreiding. Bovendien werden er zaken die wij niet gaten. Het was de eerste koopovereenkomst die binnen het financieel bereik van de familie Struik lag.“

Gerard Struik: „Bij de koopovereenkomst merkte ik dat ‘n beetje onterecht. Daarom heb ik een aantal vragen op papier gesteld. Ik kreeg wel antwoord, maar een uitbreiding. Bovendien werden er zaken die wij niet gaten. Het was de eerste koopovereenkomst die binnen het financieel bereik van de familie Struik lag.“

Voorzitter Struik verzoekt „In de koopovereenkomst staat dat men zich bij de bouw dient te houden aan hetgeen is bepaald in een tekening. Maar we hebben ze nu al een paar keer kunnen bewijzen, dat ze dat niet aan hun eigen voorbeeld kunnen houden.“

Verlies

Ze werd in de overeenkomst ook melding gemaakt van 19 mm dikke houtschroeven, die volgens het voorbeeld van het Houtvoortbestedingsinstituut zouden worden aangebracht. Volgens de belangvereniging „Houtwaard“ zou de WUPO de ongeveer anderhalf miljoen gulden verliezen, die men op het experimentele project heeft, op de toekomstige bewoners te verhalen.

Een bewijs daarvan vinden zij in de grondoverdracht. De WUPO zou voor de aanvragen van de gemeentegarantie en een hypotheek in de hand kom men pas de grond overdragen. Dat zou vóór 1 april 1978 moeten gebeuren. Daarna zou men een voorlopige rente moeten gaan betalen.

De WUPO heeft de aanvragen echter zo lang vastgehouden, dat een groot aantal kopers rente verschuldigd was.“

Bovendien zou ook onder de corporatie gebouwd worden. „Dat bleek echter niet mogelijk te zijn“, zei de WUPO. Maar een verrekking van deze bepaling hebben we nooit gehad.“ De WUPO wil zich eerst op de hoogte stellen van de problemen die er kennelijk bij de bewoners greven zijn.

„Als mensen niet tevreden zijn, kunnen we natuurlijk altijd praten over terugkopen“, aldus een woordvoerder van de WUPO, „maar dat kan nooit onbetwisteld zijn over de kwaliteit van de woningen. We hebben zelfs meer aan de kwaliteit gekregen dan we eigenlijk verwacht waren.“

We hebben verpakkingen achteren verpakkingen door een andere manier. Dat is een moeilijke, maar wel betere kwaliteit. We hebben de dakbedekking en de buitenbekleding volgens een verpakkingmethode verbeterd.“

Omdat het om een privékoopwoning ging, hebben we niet de kopers kunnen plaatsen, maar die bij de koop bedoeld was. Die vóór niet aan de voorafdrachten. We zullen ons er nu eerst van op de hoogte stellen, wat de oorzaken zijn van de onbetrouwbaarheid. Het kan om de bewoners. Daarna zullen we kijken of we de onbetrouwbaarheid misschien op te lossen zijn.“

Door alle problemen is de oplevering van de huizen in De Hout nu van januari 1979 tot het einde van dit jaar uitgesteld. In Oudorp (Hout), enkele kilometers van de Alkmaarse De Hout verdeling, verliep de bouw wel zonder grote problemen.

verhoogde brandwerendheid krijgen. Uit de werktekeningen uit het archief van Bonnema is ook op te maken dat er plaatjes asbest in de constructieve woningscheidende wanden zijn opgenomen.

De bouw

Voor aanvang van de bouw deed zich een probleem voor. Aannemersbedrijf/ timmerfabriek Jac. Pepping uit Limmen (N-H) trok zich terug. Het grotere Smits Bouwbedrijf uit Beverwijk werd de nieuwe aannemer. Precies wanneer deze wisseling plaatsvond is nog niet achterhaald.

De bouw gaat het eerste jaar wel erg traag ten gevolge van deze problemen. Op 1 maart 1978 wordt een symbolische eerste paal geslagen, ‘in het wilde weg’ volgens de controleur van de gemeente. Vervolgens begint het heien pas echt op 10 mei 1978 en daar doet de aannemer tot 8 september 1978 over. Vervolgens worden de funderingen gestort en op 20 oktober wordt begonnen met het constructieve frame van de woningen. De winter van 1978 - 1979 was van opmerkelijk strenge aard. Hoe dat van invloed was op de bouw blijkt uit de eerste notitie in het verslag van de bouwinspecteur: Op 2 april noteert de controleur van de gemeente dat de houten regels van de constructie nog te vochtig waren om de houten beplating er tegen aan te bevestigen.

Op 21 juni 1979 worden de eerste twee woningen opgeleverd aan de kopers. Het duurt tot het eind van het jaar voordat alle woningen zijn opgeleverd.

Procedure rond verkoop

In eerste instantie hadden zich veel meer bewoners aangemeld voor een woning dan dat er beschikbaar waren. Er waren criteria, zoals eenpersoonshuishoudens kwamen aanvankelijk niet in aanmerking om een woning te kopen en tweepersoonshuishoudens kwamen alleen voor een twee-of driekamerwoning in aanmerking. Door een loting zijn woningen toegewezen voor de start van de bouw en hebben bewoners niet zelf een keuze voor een bepaald type kunnen maken. Door de vertragingen tijdens de bouw en na bekendmaking van de definitieve koopprijzen vielen een groot aantal aspirant-kopers af. > 19 in totaal. Deze woningen kwamen weer vrij en van deze woningen stelde WUPO de verkoopprijzen opnieuw vast, waarbij ze buiten de premiekoop-regeling vielen en in de vrije-sector terecht kwamen. Deze woningen vielen daarmee ook buiten de regeling van de Experimentele Woningbouw. In 1979 bestonden er twee premieregelingen voor koopwoningen: Premie A gold voor woningen tot fl. 125.000, premie B voor woningen tot fl. 140.000. De 19 overgebleven woningen die toen nog niet verkocht waren werden voor hogere bedragen verkocht.

Toen WUPO de mensen die op de reservelijst stonden ging oproepen, in volgorde van aanmelding, mochten deze zelf kiezen welke woning ze wilden hebben. Alle criteria die in de eerste ronde golden waren vervallen. Het bleef lang onduidelijk voor de kopers, maar uiteindelijk hebben geen subsidie ontvangen. Er is 5000 gulden uitgekeerd aan de bewoners van

Belangenvereniging "HOUTWAARD"
Sect. I Kosterstraat 25, 1620 CE Alkmaar

29. OKT. 1979 - 100GG

Aan het College van Burgemeester en Wethouders der gemeente Alkmaar

O.B.

Alkmaar, 23 oktober 1979.

Geacht college,

Als belangenvereniging van de houtskeletbouw bewoners in de Horn-Zuid te Alkmaar willen wij de volgende punten onder uw aandacht brengen.

- In ons schrijven van 13 maart 1979 hebben wij u gevraagd stappen te ondernemen ter realisatie van een juridisch woerf in de houtskeletbouwwijk in de Horn-Zuid. Tot heden hebben wij hierover van u niets vernomen.
- In vorige gesprekken met medewerkers van openbare werken is ons meegedeeld, dat minimaal één week na oplevering van de huizen, behoudens de veersteren-digheden, er een begin zou worden gemaakt met de bestrating van de wijk. Tot nu toe is hier niets van terecht gekomen met als gevolg dat vele bewoners bijna niet hun woning konden bereiken en er door verschillende van hun extra kosten gemaakt moesten worden omdat zij gezwongen waren hun verhuizing uit te stellen met als gevolg opslag van meubels e.d.
- Wij constateren dat menchen na oplevering verlichting in de wijk is aangebracht. Wij achten het noodzakelijk dat brandende straatverlichting aanwezig is bij oplevering van de woningen om op een veilige manier de 's avonds in de wijk te kunnen bewegen en ter voorkoming van beschadigingen en ontvreemding van persoonlijke eigendommen.

Het betreft punt 1 vragen wij u wederom ons bericht te sturen omtrent eventuele realisatie.

Het betreft de punten 2 en 3 vragen wij u er op toe te zien, dat er voldoende bestrating en brandende straatverlichting bij oplevering van de woningen aanwezig is.

Als laatste hebben wij een tweetal vragen:

- Is het mogelijk dat de afdeling beplantingen van openbare werken de beplantingen nog in dit plantseizoen kan aanbrengen?
- Na oplevering van de woningen is bij vele bewoners de vraag gerezen of het volgens wettelijke normen mogelijk is een inwendige berging zonder natuurlijke verlichting op te leveren zonder "lichtpunt".

Geerne vernemen wij van u of dit interesse voldoet aan de voorschriften.

N.B. Het adres van het secretariaat is goudzige in: Kosterstraat 25, 1620 CE Alkmaar. Secretaris is H. van Ettenkoven.

Hoogachtend,

het bestuur van de belangenvereniging "Houtwaard"

de secretaris

(H. van Ettenkoven)

opvoorzitter

(J. Struik)

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

CENTRALE DIRECTIE VAN DE VOLKSHUISVESTING

A

V.04
Exp Wob
Alkmaar

AFGEDAAN
ARCHIEF
CDV
25 JUNI 1980

v. Alkemadeaan 85
2500 EZ 's-Gravenhage
Postbus 20851
telefoon 070-264201, 1st

DIRECTIE ONDERZOEK
Afdeling Stedebouwkundig Onderzoek

Aan het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Alkmaar
Gemeentehuis,
Alkmaar

Uw kenmerk: 3011188

Uw brief van: 12 oktober 1978

Onderwerp: 72 woningen in houtskeletbouw te Alkmaar ("Huiswaard 3a")
EX 78-317

Geacht College,

De Adviescommissie Experimentele Woningbouw heeft mij verslag uitgebracht van haar bevindingen met betrekking tot het namens U ter beoordeling voor toekenning van het predikaat "experimenteel" ingediende ontwerp van de architect Ir. A. Bonnema voor 72 woningen in het bestemmingsplan "Huiswaard" te Alkmaar.

Een afschrift van het rapport van de commissie treft U hierbij aan.

Op grond van dit rapport ben ik bereid aan genoemd bouwplan het predikaat "experimenteel" toe te kennen en uit dien hoofde zondig een extra financiële bijdrage te verlenen, in het bijzonder voor wat betreft de eventuele meerkosten van de door de Adviescommissie genoemde experimentele hoe-danigheden.

Een en ander is evenwel niet van toepassing voor de 19 in dit plan te realiseren vrije sector-woningen.

Bijlagen:

Verzoek bij beantwoording onderwerp, datum en kenmerk van deze brief te vermelden

Model D 11 - 728312F - 168

de 53 experimentele woningen, maar niet aan de bewoners van de vrije sectorwoningen.

Oprichting bewonersvereniging.

Al snel nadat enkele bewoners hun koopcontract hebben ondertekend ontstaat er frictie tussen hen en WestlandUtrecht Projectontwikkeling. De aanleiding ligt in de gebrekkige informatie over de technische uitrusting van de woning en de afhoudende houding van de ontwikkelaar. Bewoners stellen vragen omdat bij het koopcontract een bestek ontbreekt en er alleen een summiere technische beschrijving voorhanden is. Het conflict hierover haalt zelfs de landelijke pers³¹, en nog voor 1978 verenigen de bewoners zich in een belangenvereniging 'Huiswaard', die namens de bewoners vele gesprekken met de WUPO heeft gevoerd.

Bonnema komt af en toe ook langs bij bouwvergaderingen met bewoners. Op één zo'n vergadering is de definitieve kleurstelling van het project bepaald. Bonnema had een heel aantal kleurmonsters op laten zetten, waaronder ook een groene variant. Bewoners hebben toen in een bouwvergadering laten weten dat ze voorkeur hadden voor rode kozijnen met blauw.

Toekenning Predicaat Experimenteel Woningbouwproject

Na het toekennen van de bouwvergunning in januari 1978, maar voor de feitelijke start bouw draagt de gemeente Alkmaar op 18 mei 1978 het project De Vier Vierkanten aan

voor het predicaat Experimentele Woningbouw.

Redenen voor het toekennen van het predicaat

Het plan valt onder het thema I 'Urbanisatie in plaats van suburbanisatie'. Het experiment schulde volgens de Adviescommissie met name in de wijze waarop met het ontwerp is ingespeeld op de mogelijkheden die de houtskeletbouw biedt. In feite wordt met dit ontwerp een voor Nederland nieuwe bouw- en woonvorm geïntroduceerd.

De Adviescommissie vond dat Bonnema een woningtype met een eigen karakter had ontwikkeld voor de in Nederland nieuwe houtskeletbouwmethode, dat geen vertaling van een stenen woning in hout was, maar een eigen uitstraling had. Het experiment betrof een kruisvormige opbouw van de plattegrond, met een daaruit afgeleide aantrekkelijke ruimtelijke werking en de mogelijkheid tot flexibel gebruik. En ten slotte waardeerde de commissie het samenspel van de beweeglijke bouwmassa's en de stedenbouwkundige ruimtewerking.

De commissie verwachtte bovendien dat toekomstige bewoners geen problemen zouden hebben om zich met deze woonwijk te identificeren. Hoewel de grote beweeglijkheid van de bouwmassa's en de speelse vormgeving door sommige leden van de adviescommissie als een teveel werden ervaren. De commissie was benieuwd hoe de wijk in werkelijkheid beleefd zou worden.

afb. 1 | luchtfoto De Horn, Google Earth 2019

Samenvatting

De doorbraak voor de HSB-methode was met de gerealiseerde projecten niet bereikt. Voor Bonnema waren de twee gelijktijdig in Alkmaar ontworpen projecten wel een landelijke doorbraak.

Los van de kostenaspecten voor de bouwer en de lange bouwtijd was De Vier Vierkanten een zeer geslaagd experiment, bleek uit de bewonersenquête in 1982. Het buurtje heeft zich de afgelopen veertig jaar als prettige woonomgeving bewezen. De hsb-woningen blijken inderdaad flexibele en aanpasbare woningen te zijn. De eenheid in de buurt is bewaard gebleven, mede door de zorg die de bewoners zelf eraan hebben besteed. De openbare ruimte is door gemeentelijke bezuinigingen wel in kwaliteit achteruit gegaan.

De bewonersenquête is als onderdeel van dit onderzoek herhaald. Daaruit blijkt dat de bewoners de woningen en de wijk zelfs nog positiever waarderen dan 40 jaar geleden, waarbij de onderlinge sociale betrokkenheid opvallend is. De kwestie van het evt, verplicht vervangen van de asbesthoudende leipannen baart de bewoners zorgen, maar biedt een reden tot gezamenlijk optrekken.

7 | Houtskeletbouw tot heden

aannemers en gemeenten leidden vaak tot vertragingen en kostenoverschrijdingen. Daarmee was de bekendheid wel vergroot, maar de doorbraak niet bereikt. De economische crisis en bezuinigingen van begin jaren '80 leverden een tweede set-back op.

Met de toenemende milieubewustheid werd duurzaam bouwen (DUBO) vanaf eind jaren '80 overheidsbeleid. Vanwege de vernieuwbaarheid en de eigenschap om koolstofdioxide te binden werd hout gezien als milieuvriendelijk materiaal en ging de overheid HSB steunen vanuit dit argument. Er kwamen actieprogramma's als '20% meer hout in de bouw'.

De houtbranche professionaliseerde verder en startte het landelijke voorlichtingsinstituut Centrum Hout. Hier werd de kennis omtrent het bouwen in hout gebundeld en de organisatie verzorgde een grote stroom publicaties. De Stichting Experimenten Volkshuisvesting (SEV), de opvolger van de Adviescommissie Experimentele Woningbouw, initieerde in 1996/ 1997 de Voorbeeldprojecten Duurzaam en Energiezuinig bouwen, 33 woningbouwprojecten en 17 utiliteitsbouwprojecten in HSB.

Tezamen met een toenemende aandacht in het bouwproces vanuit economische motieven en de door de digitalisering toegenomen mogelijkheden voor prefabricage zijn prefab houtskeletbouwelementen als onderdeel van het bouwproces tegenwoordig een wijdverbreid fenomeen, bijvoorbeeld als lichtgewicht gevelelementen

Na de HSB-prijsvraag was er in eerste instantie de eerste jaren sprake van een positieve spin-off. Eind jaren '70 is er een korte periode geweest dat er in veel 'bloemkoolwijken' deelplannen in HSB opgezet, zoals in Beijum, Groningen, Gerenbroek, Zwolle-Zuid en Nieuwegein.

Architecten die opvielen in de prijsvraag werden ook gevraagd voor andere HSB-experimenten, zoals een stadsvernieuwingsproject in de Jordaan³².

De belofte van snelheid en de daarmee gaande kostenbesparing kon in de experimenten echter niet worden waargemaakt. De Nederlandse traditionele bouwpraktijk was weerbarstig. De onbekendheid met de bouwmethoden onder

afb. 4,5 | bouw hsb-prijsvraag locatie Hoofddorp

Lichtgewicht bovenstad - NOVI: 'meervoudig ruimtegebruik'
80.000 woningen op bestaande terreinen

Productieve broekbossen - NOVI: 'behoud van regionale identiteit'
14.500 ha aan productieve bossen voor landbouw en recreatie

Een recente ontwikkeling is de toepassing van een afgeleid houtbouwsysteem, genaamd CLT (Cross-laminated timber, kruislings verlijmd hout). Van kruislings over elkaar gelegde houten planken wordt een massief paneel gemaakt, dat in alle richtingen stijf is. Deze panelen kunnen zowel als wand- of als vloerelement worden toegepast.

Recent is de potentie van houtbouwsystemen hernieuwd in de belangstelling komen staan. In 2018 verscheen de studie Zuid-HOUTland. Marco Vermeulen, stedenbouwkundige en eigenaar van Studio Marco Vermeulen, heeft voor de provincie Zuid-Holland dit onderzoek gedaan naar bio-based materiaal. Het maakt deel uit van de acht toekomstverkenningen voor de Nationale Omgevingsvisie (NOVI), die een toekomstvisie moet geven op de ontwikkeling van de leefomgeving in Nederland, in opdracht van het Rijk en vier provincies.

In deze verkenning wordt gesteld dat indien de helft van de nieuwbouwwoningen vanaf nu van bio-based materialen, zoals hout, zou worden gemaakt, daarmee de helft van de Nederlandse klimaatdoelen van Parijs zou worden gehaald. Zuid-HOUTland laat zien hoe op basis van duurzame bosbouw bestaande bossen (nu al potentie voor >75% van de bouwopgave) en nieuwe bossen in Nederland (ca. 25.000 ha) deze bouwmaterialen kunnen leveren en er tegelijkertijd landschappelijke, ecologische, cultuurhistorische en recreatieve meerwaarde wordt gecreëerd.

8 | Bonnema en Alkmaar tot heden

de goede relaties die Bonnema wist te onderhouden met zijn opdrachtgevers, ook na realisatie van een gebouw.

De projecten voor de PEN en de HSB-woningen hebben Bonnema waarschijnlijk geïntroduceerd bij de gemeente Alkmaar, want zij waren de opdrachtgever voor zijn derde project, het politiebureau op het Kanaaleiland.

Er zijn 9 grote projecten gerealiseerd

1.	1977-1979 ³³	Houtskeletbouw-woningen Alkmaar
2.	1977-1982	Provinciaal Energiebedrijf Noord-Holland (+ verbouwing 1996)
3.	1978-1983	Politiebureau Kanaaleiland (1990 verbouw)
4.	1978	Bejaardencentrum De Mare
5.	1984	postkantoor De Mare
6.	1989	kantoor MABON Kanaleneiland
7.	1993 - 2002	uitbreiding winkelcentrum De Mare (+ verdere aanpassingen tot 2002)
8.	1995 - 2001	Stadskantoor Kanaleneiland (transformatie en uitbreiding van kantoor MABON)
9.	1990 - 1996	Huisvuilcentrale (verbouwingen en uitbreidingen tot 2011)

Er staan twee projecten in de lijst vermeld, waarvan niet duidelijk is of ze ook gerealiseerd zijn.

10.	1978	kantoorgebouw WUPO
11.	1989	Bedrijfsgebouw De Vries

Tegelijk met de procedure voor de HSB-prijsvraag in Alkmaar, liep in 1976/ 1977 de selectieprocedure voor de architect voor het nieuwe kantoor voor de PEN dat ook in Alkmaar moest komen. In 1977 werd Abe Bonnema geselecteerd uit dertig architectenbureaus. Dat was werd het begin van een lange reeks projecten die Bonnema in Alkmaar heeft gerealiseerd, een relatie die doorliep tot na zijn overlijden. De lijst met projectnummers in Alkmaar in het overzicht van het bureauarchief telt 31 werken. Daarmee is dat het grootste aantal in 1 specifieke stad, op Leeuwarden na, dat 293 (!) werknummers kent. Maar meer dan het aantal werknummers in bijvoorbeeld Drachten of Groningen of Amsterdam. Het grote aantal heeft oa te maken met uitbreidingen of verbouwingen van eerder gerealiseerde werken - getuige van

Van structuralisme naar functionalisme

Het PEN-Dorp en de Vier Vierkanten waren ontworpen in een kenmerkende structuralistische stijl. In deze stijl zijn nog tot eind jaren '80 woningbouwprojecten en grote utilitaire projecten in Nederland gerealiseerd, met als soort van slotstuk het ministerie van Sociale Zaken van Herman Hertzberger dat in 1990 gereed kwam. Zoals aangetoond was Bonnema midden jaren '70 helemaal niet zo stijlvast als hij in zijn artikel in de Architect doet voorkomen, zijn aandacht lag meer bij de prefab-bouwwijze die binnen het structuralisme te realiseren was. Het accent van zijn bureau verschoof vanaf eind jaren '70 van woningbouwopgaven naar utilitaire bouwwerken, zoals de grote kantoorprojecten waar hij vanaf midden jaren '80 zo groot mee is geworden. Door deze verschuiving heeft hij de crisis op de woningmarkt weten te overleven begin jaren '80. Het Politiebureau in Alkmaar en de Averopassage zijn beide te begrijpen als tussenstappen tussen zijn structuralistische werken en zijn latere 'neo-functionalistische' werken als het kantoorgebouw van de Nationale Nederlanden en hoofdkantoor van Interpolis. In deze projecten is nog wel de 'kleine eenheid' als ontwerpmiddel te zien en de structurele bouwelementen in het zicht als stijlmiddel, maar de materialisering is als anders: spiegelen glas, en geglazuurde tegels in betonnen prefabelementen.

Bonnema en houtskeletbouw

Bonnema heeft slechts één ander woningbouwproject in HSB gemaakt na de Vier Vierkanten. Door de eerder genoemde crisis op de woningmarkt, de blijvende scepsis in de markt

ten aanzien van HSB én het feit dat Bonnema waarschijnlijk een aanzienlijk verlies op het project De Vier Vierkanten zijn waarschijnlijk de oorzaak hierachter. Het werk was erg arbeidsintensief gebleken, met meer dan 200 werktekeningen.

Het enige andere project HSB-woningbouwproject betreft een wijk van 40 woningen in Almere-Haven. Aan de Oevergriend in de wijk De Grienden zijn letterlijke kopiën van de houten huizen gebouwd. Maar dat niet alleen, er zijn ook versimpelde versies van de woningen gebouwd: houten huizen zonder de 'toren' opbouw en zelfs houten huizen zonder de lessenaarskappen, maar met platte daken. Dit geeft aanleiding tot de vraag in hoeverre Bonnema betrokken is geweest bij dit project, waarvoor nader onderzoek nodig is.

Voor Bonnema pleit dat er een werknummer van HSB-woningen in Almere in het bureauarchief bestaat.³⁴ En er zijn een aantal verbeteringen in de woningen te constateren. Uit een interview met dhr. Piet de Graaf, voormalig medewerker van Centrum Hout, daarentegen kwam naar voren dat Bonnema het ontwerp van de woningen verkocht zou hebben aan aannemer Kingma Bouw uit Lelystad om zo zijn verlies op het project goed te maken. Kingma zou onderaannemer van houten elementen zijn geweest van aannemer Smits die de Vier Vierkanten heeft gebouwd. Kingma zou het wijkje in fases ontwikkeld hebben, en ook uit bezuinigingsgronden de versimpelingen aan het ontwerp hadden gedaan.

afb. 20 | voorkant rapport bewonersevaluatie 1985

woning	aantal	grootte huishouden bij aanvang bewoning					leeftijd van de hoofdbewoners				
		1 p.	2 p.	3 p.	4 p.	5 p.	≤ 30	31-35	36-40	41-50	51-65
2 kamers	16	14	2	—	—	—	4	8	—	2	2
3 kamers	11	3	6	1	1	—	4	3	2	1	1
4 kamers	18	—	5	6	5	2	4	6	4	4	—
5 kamers	16	—	1	1	11	3	1	3	10	1	1
6 kamers	8	—	1	—	4	3	—	3	2	3	—
7 kamers	3	—	—	1	1	1	—	2	—	—	1
totaal	72	17	15	9	22	9	13	25	18	11	5

afb. 21 | bewonersprofiel buurt 1982

Onderdeel van de regeling Experimentele Woningbouw was evaluatieonderzoek enige tijd na oplevering om te beoordelen of een experiment geslaagd was. Ten gevolge van het stopzetten van de regeling in 1980 vanwege bezuinigingen zijn van veel projecten die in de late jaren '70 het predicaat ontvingen en die tot begin jaren '80 zijn opgeleverd geen evaluatierapporten gepubliceerd door het ministerie van VROM. Zo ook niet van de Vier Vierkanten.³⁵ Naar nu blijkt is er toch wel een bewonersonderzoek uitgevoerd, in juni 1982, 3 jaar na oplevering, dat in het Alkmaarse archief is teruggevonden.³⁶

methode en hoofdconclusie

De onderzoekers van het ITS hebben destijds groepsgesprekken en zgn. half-gestructureerde individuele gesprekken gevoerd met 25 bewoners aan de hand van

een topiclijst³⁷. De bewoners waren geselecteerd uit de 72 huishoudens en vormden een representatief afspiegeling van de buurtbewoners.³⁸ De hoofdconclusie van het evaluatieonderzoek was dat het project De Vier Vierkanten een goed geslaagd experiment betrof. Een ruime meerderheid van de bewoners bleek zeer tevreden te zijn en geven aan een 'ideale woning' te bezitten. Het project was voor herhaling vatbaar.

Bewoners

Uit de bewonersevaluatie komt naar voren dat er in de wijk vooral middel- tot hoger opgeleide doorstromers in de leeftijd tussen 31-40 zijn komen wonen, met een mix van alleenstaanden en kleine en grote gezinnen. Dus weinig starters of ouderen.

De onderzoekers concluderen dat het vooral positieve aspecten (pull-factoren) zijn waarom mensen ervoor hebben gekozen om een huis te kopen en in de wijk te komen wonen:

- houtskeletbouw, op bijvoorbeeld duurzaamheidsgronden,
- de aantrekkelijke en van de standaard afwijkende plattegrond

- het originele en aantrekkelijke uiterlijk van de woning
- De belofte van een snelle bouwtijd

Men was dus teleurgesteld over de uiteindelijke lange bouwtijd. De bewoners bleken ook ontevreden over de selectieprocedure die was gevolgd en vonden de toekenning van de Experimentele Woningbouwsubsidie oneerlijk verlopen.

Woningen

Bij de beoordeling van de woningen zijn de bewoners erg positief over de indeling van de woningen en de diagonaalbeleving. Van de bedoelde verwisselbaarheid tussen ruimtes in de woning blijkt nauwelijks sprake. De woningen zijn donker door de kleine ramen, maar de bedoelde aanpasbaarheid heeft zich in de eerste drie jaar al bewezen: een extra raam plaatsen is een zaterdagmiddagklus. Bonnema heeft na de bouw nog voor een aantal bewoners een extra raam getekend. De onderzoekers noemen het “Hout als kneedbaar materiaal”, ze concluderen dat houtskeletbouw de zelfwerkzaamheid van bewoners stimuleert. Wel zijn de bewoners negatief over het contactgeluid in de woning, maar tussen de woningen is dit prima. Daarnaast merken de bewoners op dat ze gewend raken aan de kraakgeluiden bij wind. Men is in het algemeen tevreden over de isolatie, ondanks kieren en lekken van houten naden, mn. bij de aansluiting tussen dak en wanden. De afwerking van de kunststofbekleding van de badkamer is matig. Ten slotten is men van mening dat de brandveiligheid niet minder is dan die van een stenen woning.

Woonsituatie

De bewoners ervaren in 1982 nog veel vooroordelen over het wonen in een HSB-woning. “Als er oorlog komt, slopen ze jouw woning het eerst”. Het wijkje heeft in Alkmaar-Noord de bijnaam het indianendorp gekregen.

De buurtopzet vinden de bewoners afwisselend en mooi. De diagonale verkaveling levert privacy op, maar de dichtheid is te hoog. Door de kale inrichting is er veel inkijk. Men vindt de tuinen te klein, het groen is te weinig, maar het water wordt wel bijzonder gewaardeerd. Maar de specifieke beleving van de verschillende sferen in het plan valt tegen. Er is voldoende parkeergelegenheid. Men is wel ontevreden over de situering van de buurt in de omringende wijk. Men vindt deze niet bij elkaar passend.

In de evaluatie spreken de bewoners de hoop uit dat in de toekomst de kleurstelling van de woningen wordt gehandhaafd en het geen allegaartje wordt.

Sociaal

Bewoners geven aan niet per se een heel uitgebreide contactenkring in de buurt te hebben. De bewonersvereniging is niet zo actief als sociaal platform. Dat was tot drie jaar daarvoor meer, toen tijdens de bouw met zijn allen over klachten en problemen is gesproken. Wel blijkt de vereniging een rol te spelen bij het centraal inkopen van materiaal voor onderhoudswerkzaamheden (bijvoorbeeld verf voor ramen en kozijnen).

Gedacht college,

Als belangenvereniging van de houtskelbouwbewoners in de Horn-Zuid te Alkmaar willen wij de volgende punten onder uw aandacht brengen.

- In ons schrijven van 13 maart 1979 hebben wij u gevraagd stappen te ondernemen ter realisatie van een juridisch woonerf in de Houtskelbouwwijk in de Horn-Zuid. Tot heden hebben wij hierover van u niets vernomen.
- In vorige gesprekken met medewerkers van openbare werken is ons meegedeeld, dat minimaal één week na oplevering van de huizen, behoudens de weersomstandigheden, er een begin zou worden gemaakt met de bestrating van de wijk. Tot nu toe is hier niets van terecht gekomen met als gevolg dat vele bewoners bijna niet hun woning kunnen bereiken en er meer verkeer is van hun extra kosten gemaakt moeten worden omdat zij gedwongen waren hun verhuizing uit te stellen met als gevolg opslag van meubels e.d.
- Wij constateren dat maanden na oplevering verlichting in de wijk is ontbrekend. Wij achten het noodzakelijk dat brandende straatverlichting aanwezig is bij oplevering van de woningen en op een veilige manier is 's avonds in de wijk te kunnen begeven en ter voorkoming van beschadigingen en ontvreemding van persoonlijke eigendommen.

Wat betreft punt 1 vragen wij u wederom ons bericht te sturen omtrent eventuele realisatie.

Wat betreft de punten 2 en 3 vragen wij u er op toe te zien, dat er voldoende bestrating en brandende straatverlichting bij oplevering van de woningen aanwezig is.

Als laatste hebben wij een tweetal vragen:

- Is het mogelijk dat de afzetting teplantingen van openbare werken de teplantingen nog in dit plantseizoen kan eentranseren?
- Na oplevering van de woningen is bij vele bewoners de vraag gerezen of het volgens wettelijke normen mogelijk is een ingangige berging zonder natuurlijke verlichting op te leveren zonder "lichtpunt".

Gedacht vernemen wij van u of dit inderdaad voldoet aan de voorschriften.

N.B. Het adres van het secretariaat is gewijzigd in: Kottersstraat 25, 1826 CE Alkmaar. Secretariaat is N. van Elstakoven.

Hoogachtend,

het bestuur van de belangenvereniging "Houtwaard"

de secretaris,

de voorzitter,

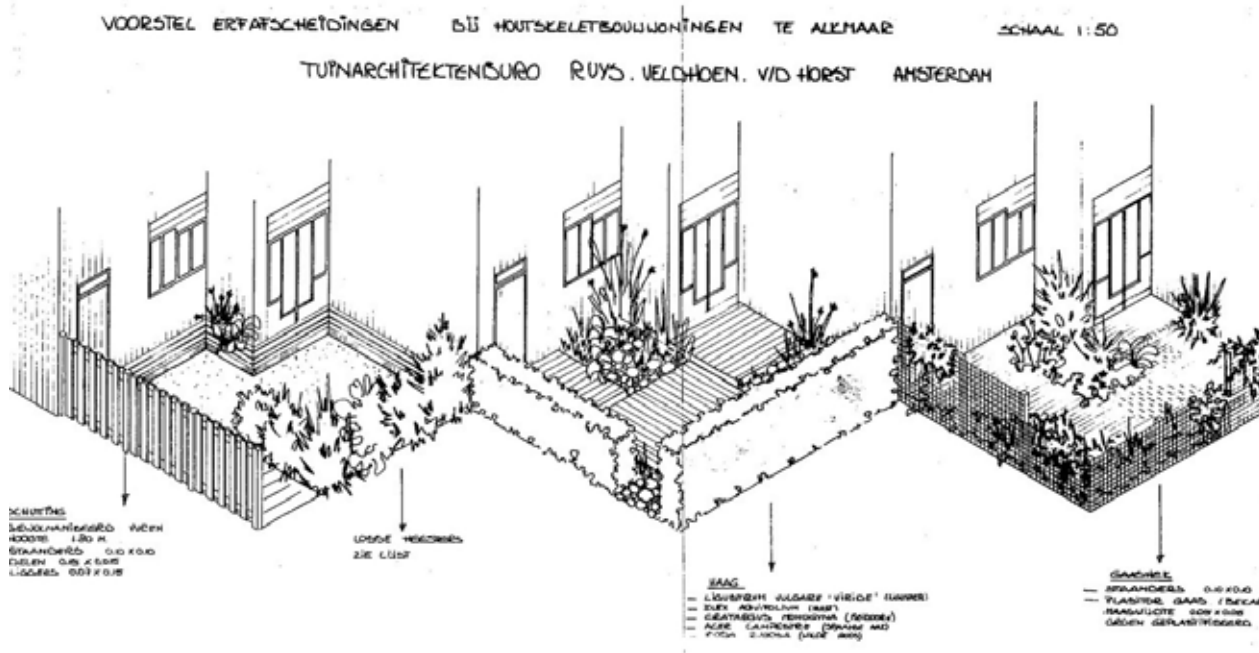
(H. van Elstakoven)

(J. van Strijk)

afb. 23 | brief bewonersvereniging 1979

afb. 24 | correspondentie erfafscheidingen Bonnema - gemeente 1979-1980

afb. 25 | schetsen Mien Ruys voor tuinen en erfafscheidingen 1980

10 | De transformaties tot heden

In het bouwarchief van de gemeente Alkmaar is uitgebreide correspondentie bewaard over de bouwaanvraag, de perikelen tijdens de bouw en eerste periode van de wijk.

oplevering

De kopersvereniging klimt eind oktober 1979 in de pen omdat de bestrating en de straatverlichting maanden na oplevering nog niet zijn aangelegd. Ook is het buurtgroen nog niet aangeplant. Bewoners herinneren zich dat uiteindelijk één stratenmaker het hele plan heeft bestraat.

In dezelfde brief vraagt de bewonersvereniging om de straten van het plan tot een juridisch woonerf te verklaren. Bewoners ervaren overlast van snelrijdend sluipverkeer door de wijk naar de achtergelegen school. Na een paar jaar wordt dit geregeld

en komen er ook snelheidsbeperkende verhogingen in de bestrating van het smalste deel van de Kottersstraat.

Een opvallende briefwisseling in het archief die de periode oktober 1979 - april 1980 beslaat betreft een verzoek van Bonnema. In een gesprek met de burgemeester had hij erop gewezen dat er een zekere wildgroei dreigde te ontstaan bij de bouw van schuttingen door bewoners. In de nog kale wijk proberen zij daarmee enige privacy voor henzelf te bewerkstelligen. Hij betreurt dit, gezien de te verwachten internationale belangstelling die het project zal trekken. Het college vraagt daarop de directeur openbare werken om corrigerende maatregelen. Die kaatst de bal terug met de opmerking dat er niets gebeurt dat niet gebruikelijk is in de andere wijken. Hij wil geen uitzondering maken, maar het staat Bonnema vrij om zelf ontwerpen te maken voor wat dan wel aanvaardbare schuttingen zijn. Dat wordt weer doorgestuurd naar Bonnema.

Bonnema vraagt daarop de beroemde landschapsarchitecte Mien Ruys - waar hij in veel projecten mee samenwerkte - om schetsjes voor de tuinen te maken met alternatieve, groene, erfafscheidingen. Hij heeft deze met de bewoners gedeeld op een bijeenkomst van de kopersvereniging. Een erfafscheiding met dezelfde plankbreedte als de gevelbetimmering in western-red cedar of bruin geschilderd gelijk de carporten is ook een voor Bonnema acceptabel alternatief. De gemeente neemt deze adviezen over in correspondentie naar klagende bewoners. Ze treedt verder niet handelend op.

3. Welstands- en Monumentencommissie		
Samenvatting advies dd. 4-6-93		
0.475/93 Kotterstraat 19 Indien de oorspronkelijke architect van de betreffende woningen een positief advies uitbrengt, heeft de commissie tegen dit bouwplan geen bezwaar.		
4. Ruimtelijke Ordening / Verkeer		Datum Paraaf

afb. 27 | opmerkingen Welstand 1993

Verbouwingen van woningen

In de loop van de afgelopen veertig jaar hebben veel bewoners verbouwingen uitgevoerd. In het archief van de gemeente zijn de aanvragen bewaard. Zie de transformatiekaart. Voor verbouwingen waren een aantal redenen. Bijvoorbeeld optimalisatie: de woningen bleken donker en men wilde ramen en deuren toevoegen. Dit is veel gebeurd bij de ‘doka’, de kleine ruimte naast de badkamer, die ook aan de kleine kant was. In veel woningen zijn beide ruimtes ook samengevoegd. Ook de vlizotrap naar zolder is vaak vervangen voor een vaste trap.

Een andere reden voor verbouwingen zijn uitbreidingen. Door het toewijzing-systeem waren vooral startende gezinnen in de de kleine woningen komen wonen. Met de komst van (meer) kinderen wilde men slaapkamers aan de woningen toevoegen. De meeste uitbreidingen zijn dan ook opbouwen van één van de vierkanten. Uitbreidingen in de tuin mochten niet van het bestemmingsplan. Zeer beperkt is daarvan afgeweken.

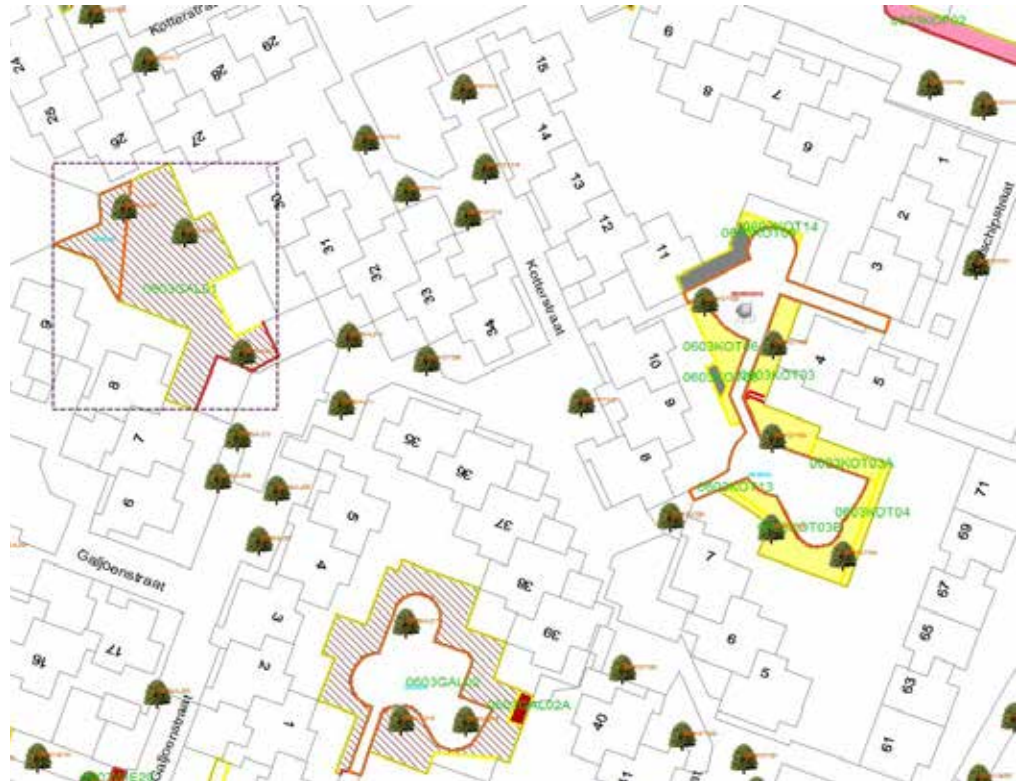
Een bijzondere categorie zijn de verbouwingen om te verduurzamen. Al vroeg waren bewoners van deze wijk geïnteresseerd in maatregelen om alternatieve vormen van verwarmen toe te passen. Momenteel zijn de eerste bewoners bezig met groot onderhoud. Met name het vervangen van de houten gevelbekleding is daarvan een zichtbare, gele getuige in de wijk, het duurt twee jaar voor het nieuwe hout weer vergrijsd. Niemand is nog overgegaan tot het vervangen van het hout door een kunststof variant.

In het buurtboek is een zeer interessant beeldverslag te vinden van de grondige renovatie die bewoners bij de aankoop van een woning in 2013 uitvoerden.

Welstandsbeleid

De eerste decennia was de Welstand vrij streng, en overlegde ze met of verwees ze naar Bonnema. Zo gebeurde dat ook bij de verbouwing van een woning aan de Kotterstraat³⁹. De bewoner wilde het vide-vierkant ophogen van zijn 3-kamer met vide-type woning en wilde er zo een extra kamer bijbouwen. Hij nam contact op met Bonnema en vroeg om originele tekeningen van de vier-kamerwoning zonder vide. Bonnema was niet bereid uit te zoeken welke tekeningen de bewoner nodig had. Wel kon de bewoner voor fl. 3000,- de hele set gekopieerd krijgen. In overleg met de aannemer heeft hij dat gedaan.⁴⁰ Deze set tekeningen is in de loop der jaren gaan circuleren onder andere bewoners die een uitbreiding van de woning wilden door ophoging van een vierkant om zo meer kamers te krijgen. Het is duidelijk dat dit er enorm aan heeft bijgedragen dat de wijk nog zo’n uniforme uitstraling heeft.

Het bestemmingsplan Huiswaard 3a stond in principe geen uitbreidingen in de tuin en in de hoogte toe⁴¹. Toch werden de afwijkingen meestal goedgekeurd, hoewel dat in de loop der jaren wel steeds meer correspondentie vereiste. Na ca twee decennia is het Welstandsbeleid namens de gemeente versoepeld. Het is niet duidelijk wanneer en waarom dat precies is gebeurd. Waarschijnlijk is dat gebeurd bij de invoering van de verplichte Welstandsnota en

afb. 33 | openbaar groen door bewoners onderhouden (bron: gem Alkmaar)

Beeldkwaliteitsplannen in januari 2004⁴². Momenteel geldt in principe geen bijzondere Welstandstoezicht.

In al die jaren zijn er eigenlijk maar twee tot drie verbouwing geweest, waar de aanpassing afwijkt van de ontwerpen van Bonnema. Zo is er maar één dakkapel gerealiseerd en een bijzondere ophoging van een vlak binnen een lessenaarsvlak. Dit betreft een eigenlijk illegaal gebouwde constructie, die uiteindelijk door de gemeente werd gedoogd.⁴³ Bij een woning in de buurt zijn de kozijnen vervangen door kunststof exemplaren.

Bij het onderhoud van het schilderwerk van de kozijnen geven bewoners aan dat er een versnelling optreedt van het feit dat men de kozijnen in een andere kleur overschildert.

Buurt

In het algemeen hebben er geen grote veranderingen in het buurtje voorgedaan sinds begin jaren tachtig. De bestrating is nog gelijk. Het groenplan in principe ook. Alleen wat een groot verschil maakt, is dat de beplanting in die jaren gegroeid is en volwassen geworden. De uitstraling van de wijk is daarmee gewijzigd van een kale nieuwbouwwijk naar een groene oase.

Snippergroen

De belangrijkste fysieke wijziging was de verkoop van het snippergroen. In veel 'bloemkoolwijken' bleek in de loop van de jaren '80 dat de gemeentelijke groenbudgetten niet voldoende waren om het vele openbaar groen te onderhouden. Ook bleek

de dienst vaak gevoelig voor bezuinigingen. Veel gemeenten zijn er toe overgegaan om het zogenaamde 'snippergroen' aan de bewoners te verkopen. Dit waren stukjes groen die grensden aan de tuinen en vaak niet onderdeel waren van een doorlopende groenzone. Vaak hadden de bewoners deze stukken gemeentegrond al clandestien bij hun tuin getrokken. Ook in de Vier Vierkanten is het snippergroen aan bewoners toegewezen. Waarschijnlijk is dat in de loop van de jaren '90 gebeurd. Het kleiner maken van het gemeenteareaal is vooral opgepakt door een aantal bestaande grenzen op een logische wijze door te trekken.⁴⁴

Op één plek heeft verkoop een belangrijke ruimtelijke consequentie gehad. De doorsteek van de Kotterstraat naar het pleintje aan de achtertuinen tussen de Kotterstraat en Wielingenweg is door verkoop verdwenen. Het pleintje is niet meer vanuit de buurt bereikbaar, enkel nog via de Wielingerweg. De doorsteek was oorspronkelijk wel heel smal, (maar twee tegels breed) maar de bruikbaarheid van het pleintje is op deze wijze ernstig verminderd, wat ook uit de slechte staat van het onderhoud blijkt.

Onderhoud door bewoners

In 2013 heeft een buurtregisseur afspraken met buurtbewoners gemaakt dat zij het onderhoud van het groen in de wijk zouden gaan verzorgen. Dit betreft het groen rond het speelpleintjes tussen de Kotterstraat en de Kofschipstraat. De groenstrook naar het water en het pleintje dat vanaf de Wielingenweg toegankelijk is, zie kaartje fig 35.

afb. 36 | hittefoto's Quickscan

2017 Quickscan Energiebesparing

In opdracht van de gemeente Alkmaar heeft het Duurzaam Bouwloket in 2017 een woning aan de Kotterstraat doorgelicht op energieverbruik en besparingspotentieel. Het rapport geeft adviezen voor concrete maatregelen.

Opvallende elementen zijn dat de huidige energierekening mee valt voor de grootte van de woning. Ook geven de bewoners aan geen comfortproblemen te hebben sinds de plaatsing van dubbelglas. Ook zijn er geen vocht- en/of condensproblemen. Uit de bouwkundige opname blijkt de woning in uitstekende technische staat is. Uit infraroodopnames is bepaald waar warmteverliezen en koudebruggen zitten. Hieruit blijkt dat het merendeel van de kozijnen in orde is en nauwelijks warmte verloren gaat. Op enkele plaatsen zit er nog enkel glas in kozijnen, en de deur naar het balkon lekt 'warmte'. De aansluiting tussen het geïsoleerde dak en muren is (net als bij traditionele bouw) een lastig punt. Het blijkt dat de bewoners al meerdere maatregelen had genomen om de installaties te verbeteren. De CV-installatie was recent vervangen als ook de mechanische ventilatiebox voor de afzuiging.

Gebaseerd op het huidig verbruik en stijgende energieprijzen is berekend hoeveel er de komende 12 jaar aan energie moet worden betaald. Op basis van een doelstelling van een energiebesparing van 45% is er een theoretisch investeringsbudget bepaald, waarmee de particuliere woningeigenaar energiebesparende maatregelen zou kunnen financieren.

Adviezen

De adviezen die de HSB-woning krijgt om te verduurzamen, wijken amper af van traditionele bouw uit dezelfde periode.

- Het isoleren van de onderzijde van de begane grondvloer in de kruipruimte
- het plaatsen van dubbel glas in de resterende kozijnen met het optimaliseren van kierdichting
- De wanden blijken al een redelijke isolerende werking te hebben met de luchtsponen tussen de stijlen en de 5cm dikke isolatiedekens. Bij het vervangen van houten gevelbekleding wordt geadviseerd deze isolatie te vervangen door een isolatiemateriaal met een hogere Rc-waarde
- het isoleren van het leidingwerk naar de radiatoren en het plaatsen van radiatorfolie

Van het extra isoleren van de kap wordt weinig extra besparing of comfortverhoging verwacht. Daarnaast worden er andere technische voorstellen gedaan als het plaatsen van zonnecellen. Buiten het budget vallen maatregelen al het plaatsen van een zonneboiler of een warmtepomp

Workshop

Tijdens de workshop op 16 mei werden door de experts ook adviezen ingebracht om een woning energieneutraal te maken. Belangrijkste maatregel daarbij is het opdikken van het isolatiepakket van wanden en dak. Dit zou betekenen dat de muren opgedikt worden, dikker dan de 9cm die nu beschikbaar is tussen de stijlen.

11 | Asbestvraagstuk

Op de 4 lessenaarskappen van de HSB-woningen liggen asbesthoudende Eternit-dakleien. Door de Tweede Kamer is op 16 oktober 2018 wetsvoorstel aangenomen dat in 2024 in heel Nederland alle asbesthoudende dakbedekking moest zijn verwijderd. Ook de daken van de Vier Vierkanten zouden dus moeten worden gesaneerd. 80% van de asbesthoudende daken liggen op schuren van boerenbedrijven. Die krijgen een financiële tegemoetkoming voor het verwijderen van deze daken. Voor particulieren ontbrak die regeling, maar leek er wel een verplichting te komen. De kosten konden daarvan voor de bewoners van de Vier Vierkanten oplopen tot boven de €40.000,- per woning. Reden voor de prijs van meer dan €200,-/m2 bij een oppervlak van 80 m2 is gelegen in de complexiteit van de 4 dakvlakken en alle verschillende aansluitdetails, maar ook de bereikbaarheid van het dak.

De bewoners hebben een actiecomitee gestart. Voor hen speelden de volgende vragen:

- Hoe gaan we dat doen,
- Wie gaat ons helpen
- Wie gaat dat betalen
- Hoe gaan we samenwerken
- Hoe willen we dat onze buurt er uit ziet?
- Door welk dakmateriaal moet het dan worden vervangen?⁴⁵

Ze hebben ze contact gelegd met de gemeente en zijn gaan meedoen met de lobby van de Contactgroep Eigenaren Asbestwoning. Zij hebben actie ondernomen richting de Eerste Kamer die het wetsvoorstel nog moest goedkeuren.

argumenten

Het standpunt van de bewoners was dat oorspronkelijk de overheid het product had toegestaan en dat ze daarom nu niet een verplichting kon opleggen om het product te verwijderen, zonder een voldoende financiële compensatie. Daarnaast wezen de bewoners erop dat er eigenlijk geen effectief gevaar is. De bewoners wijzen erop dat er verschillen bestaan in de agressiviteit van de verschillende soorten asbest en de manier van verwerken. In de scheepsbouw werd de extreem gevaarlijke blauwe en bruine (amfibool) asbest veel gebruikt, en ook nog eens in losse vorm (spuitasbest). In dakmateriaal zit voornamelijk het minder gevaarlijke witte asbest (chrysotiel) in hechtgebonden vorm. De pannetjes brokkelen licht af, maar de pannen zijn maar zeer beperkt asbesthoudend en door de regen worden de stukjes voldoende afgevoerd en komen ze niet in de lucht terecht.

Houten wijk opgelucht over asbest

Blij met streep door verbod op asbestdaken ✳️ Zorgen over blijvende druk op woningwaarde

Gert van der Maten
2 van 2000 Nederlanders

Alkmaar ■ De opluchting overheerst in de Houtenhuizenbuurt van Alkmaar nu het verbod op asbestdaken van tafel is (zie elders in deze krant), maar de zorgen zijn niet weg.

Staatssecretaris Stientje van Veldhoven (Infrastructuur en Waterstaat) kreeg eerder van de Tweede Kamer gedaan dat op 1 januari 2025 alle asbest van daken moet zijn verwijderd. Maar de Eerste Kamer stak daar gisteren een stokje voor.

„Een grote verrassing”, zegt David van Wijk, woordvoerder van de bewoners van de Houtenhuizenbuurt in Alkmaar Noord. „Dit zagen we niet aankomen. Er waren wel wat bewegingen in die richting, maar we dachten dat het verbod er uiteindelijk toch zou komen. Heel bijzonder.”

Rekeningen

De bewoners trokken eerder al aan de bel. Zij zagen rekeningen van 20.000 à 30.000 euro op zich afkomen, want zoveel zou het verwijderen van de asbesthoudende leien naar schatting moeten gaan kosten. Ze verlangden een financiële tegemoetkoming van de overheid. Diezelfde overheid immers liet de toepassing van asbest toe op de daken, terwijl ze bij de bouw van de woningen al wist dat het spul schadelijk kan zijn. Het college van Alkmaar steunde hen daar in april in. Het Rijk moet financieel over de brug komen, zo vond het in een brief aan de Senaat.

Van Wijk zegt uiteraard ontzettend blij te zijn met het schrappen van het verbod, maar hij benadrukt dat de onzekerheid niet weg is nu. De vraag is volgens hem wat er nu gaat gebeuren. Gaat de staatssecretaris een nieuwe, aangepaste poging doen in de Tweede Kamer? Komt er alsnog een financiële regeling of niet? „De waarde van de woningen blijft onder druk staan. Er is al een huis voor 20.000 à 30.000 euro minder verkocht.”

Van Wijk zegt dat hij met de verschillende acties in Nederland om tafel gaat om een koers te bepalen en om een gepaste reactie op te stellen.

Wethouder Christian Braak onderschrijft de noodzaak van maatregelen tegen de aanwezigheid van asbest in daken, maar hij is het met de meerderheid van de Eerste Kamer eens dat dit wetsvoorstel te rigoreus was. „Het veroorzaakte veel zorgen bij onze bewoners. Dat was ook de strekking van onze brief aan de Eerste Kamer.”

Braak: „Wij hopen dat dit nieuws de zorgen onder de bewoners voorlopig heeft weg genomen. Wij houden de verdere reactie van het Kabinet in de gaten.”

De woningen van de Houtenhuizenbuurt hebben asbesthoudende daken

ARCHIEFFOTO ERNA FAUST

afb. 38 | Alkmaarsche Courant, 5 juni 2019

De actie werd ook opgepikt door de landelijke pers, die de bewoners van de wijk kwamen interviewen in een item van Éénvandaag op 23 maart 2019.

De gemeente Alkmaar ondersteunde de actie van de bewoners in een brief aan de eerste kamer, en het Asbestloket van de gemeente Alkmaar organiseerde een bewonersinformatiebijeenkomst op 14 mei 2019.

Belangrijkste resultaat van hun lobbywerk is dat het wetsvoorstel in de Eerste Kamer is verworpen op 4 juni 2019. De Kamer ging mee en oordeelde dat het verbod • niet proportioneel • niet betaalbaar • niet haalbaar was.

De vraag is wel hoe er nu verder moet worden gegaan.

Er zijn, los van de gezondheidsaspecten, meer redenen om van de asbestdaken af te willen: de woningen lijden aan waardevermindering en ze zijn in toenemende mate onverzekerbaar omdat verzekeraars de kosten van opruimen van asbestvezels bij een brand niet langer willen dragen. Als hiervoor de juiste condities worden geschapen kan de sanering gewoon doorgaan, zonder wet. Alles hangt dan af van de condities: de financiële mogelijkheden, soepeler saneringsprocedures, combinatie met energiebesparing en de hulp van overheidswege bij dergelijke projecten.

Op 14 oktober 2019 werd bekend dat de minister nu toch ook met een financiële regeling voor particulieren wil komen.

12 | Onderzoek onder bewoners 2019

Op verschillende manieren zijn de bewoners van de buurt betrokken bij het onderzoek van de case-study. Op 13 maart 2019 is een interview gehouden met 4 bewoners⁴⁶ die al lang in de wijk wonen en de voorzitter van de bewonersvereniging. Op 16 mei 2019 hebben bewoners meegedaan in de workshops rond de toekomstverkenningen van de buurt.

Bewonersenquête

In april 2019 is de oorspronkelijke evaluatie-enquete van 1982 onder de huidige bewoners van de buurt herhaald. Met een brief van de gemeente zijn bewoners uitgenodigd om deel te nemen aan deze enquête. Via een bewoners Whatsapp groep zijn ze hier aan herinnerd. Van 30 maart tot 26 april 2019 was men in de gelegenheid deze online in te vullen. Uiteindelijk hebben 26 personen de enquête ingevuld. 1 meer dan in 1982.

De deelnemers aan de enquête zijn een representatieve vertegenwoordiging van de bewoners van de wijk. Bewoners van alle woningtypen, soort huishoudens, maar ook bewoners van het eerste uur en die er recent zijn komen wonen hebben de enquête ingevuld.

Voor de vragen is de oorspronkelijke topiclijst voor de gesprekken gebruikt. Deze zijn aangevuld met vragen uit andere bewonersonderzoeken van destijds, met name van casestudy 1 De Nieuwe Weerdjes, en een aantal nieuwe vragen betreffende actuele onderwerpen, zoals bekendheid met de ontstaansgeschiedenis en vragen rond de asbestproblematiek. Zie bijlage voor een analyse van de antwoorden per vraag.

Resultaten

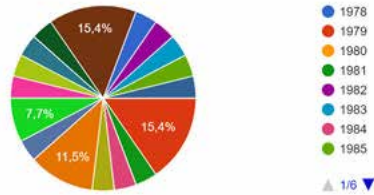
De belangrijkste conclusies uit de bewonersenquête zijn opvallend. De bewoners hebben een zelfde zeer positieve waardering voor hun woning en hun wijk. Ze zijn daarin nu haast nog positiever dan 38 jaar geleden. Er zijn veel aspecten waar de bewoners na veertig jaar hetzelfde over denken, er zijn aspecten die ze positiever zijn gaan waarderen en er zijn aspecten die nu negatiever worden gewaardeerd dan vroeger.

De bewoners

Over het algemeen wonen er nog steeds middel- tot hoogopgeleide bewoners in de wijk. Er wonen bijna geen starters in de wijk, net als vroeger. De wijk is in leeftijdsopbouw wel meer gemêleerd geworden. Er zijn minder kinderen in de wijk en meer ouderen.

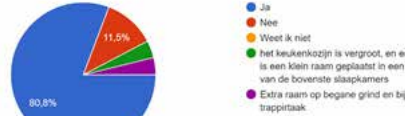
Sinds wanneer woont u in de Vier Vierkanten?

26 antwoorden

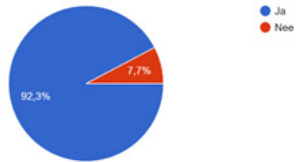
Heeft u, of een voorgaande bewoner, een extra raam en/of deur in de woning geplaatst?

26 antwoorden

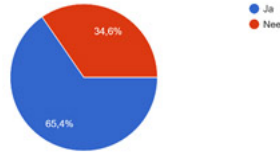
Vindt u eenheid in uitstraling van de woningen in de buurt belangrijk?

26 antwoorden

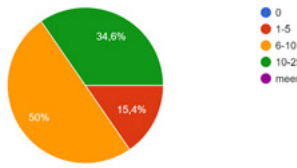
Vindt u het belangrijk dat de oorspronkelijke kleurstelling van de kozijnen (rood) en deuren (blauw) ter...mt en/of behouden blijft in de wijk?

26 antwoorden

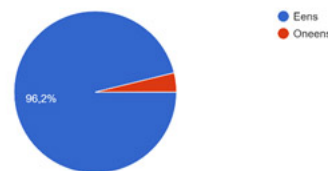
Met hoeveel huishoudens in de buurt maakt u geregeld een praatje zonder dat u bij elkaar binnenkomt?

26 antwoorden

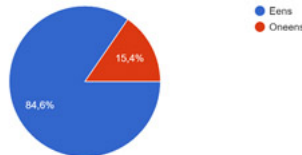
Bent u het eens of oneens met de stelling: "In deze buurt is een bovengemiddelde sociale samenhang...arbij mensen naar elkaar omzien?"

26 antwoorden

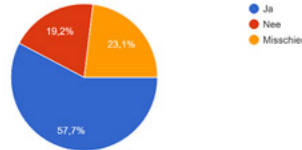
Bent u het eens of oneens met de stelling: "De opzet van de buurt draagt bij aan de sociale samenhang ervan."

26 antwoorden

Zou u er open voor staan om met alle bewoners gezamenlijk de openbare ruimte te onderhouden of een ander initiatief te starten?

26 antwoorden

Meer nog dan in 1982 zijn het pullfactoren, of te wel de positieve aspecten, die maken dat mensen ervoor kiezen om een huis te kopen in de Vier Vierkanten. Huidige bewoners geven ook aan dat het geregeld voorkomt dat ze briefjes in de post vinden met de vraag of men de woning wil verkopen. Ook is het meerdere malen voorgekomen dat mensen binnen de wijk zijn doorgeschoven, dwz een grotere woning hebben gekocht vanuit een kleiner type. De helft van de bewoners is dan ook goed bekend met de ontstaansgeschiedenis van de wijk en daarnaast is een groot deel enigszins bekend ermee. Slechts 10% geeft aan er niet bekend mee te zijn.

Gelijke uitkomsten tov 1982

De bewoners zijn zeer positief over de woning, en geven deze een gemiddeld cijfer van 9,2. "De woning zit me als gegoten". De indeling van de plattegrond speelt daarbij een grote rol en de mogelijkheden tot aanpassing. De sfeer en het materiaal hout worden veel genoemd. Sociale aspecten rond privacy, de burens en de wijk worden ook genoemd.

Net als in 1982 geven veel bewoners aan dat zichzelf of eerdere bewoners extra (dak)ramen in de woningen hebben gemaakt om meer licht te krijgen. Over het algemeen vindt men nu dat men een lichte woning bewoont. Net als in 1982 accepteren bewoners de de geluidsoverlast binnen de woning als horend bij HSB of ze hebben daar inmiddels afdoende maatregelen tegen genomen. Ook tussen de woningen onderling wordt geen overlast ervaren.

Wat betreft de wijk is men positief over de stedenbouwkundige opzet en de schakeling van de woningen. "Deze buurt vrolijkt me altijd op, het is soms net een sprookje." Zowel toen als nu zijn er wel zorgen over de gezamenlijke uitstraling van de buurt, cq kleur van de kozijnen. Daarbij is wel een belangrijke nuance te maken: 92% van de respondenten vindt eenheid in uitstraling belangrijk, 65% van de respondenten vindt daarbij dat het belangrijk is de oorspronkelijke kleurstelling te behouden. De bewoners ervaren ook nog steeds dat de buurt uitgesproken meningen uitlokt: mooi of niet mooi. Gelijk is eigenlijk ook de mening over parkeren: Er zijn wel voldoende parkeerplekken, maar ongelijk verdeeld.

Opvallend positieve verschillen tov 1982:

De bewoners zijn nu minder negatief over de dichtheid van de buurt. Als belangrijk element daarin wordt het vele volwassen groen genoemd. Er is nu minder sprake van directe inkijk in de tuin en de woning. De diagonale verkaveling biedt juist ook privacy.

Het tweede opvallende verschil is dat men nu positiever is over de sociale samenhang in de buurt. Bewoners geven aan dat er een enorme onderlinge betrokkenheid is. En men vindt dat een uniek gegeven. De bewoners vinden dat de opzet van de wijk daaraan bijdraagt. "De liefde voor de huizen verbindt ook heel erg". De dichtheid en de woonerf-opzet worden genoemd, die zorgen voor een dorpsgevoel, maar ook de mix van woninggroottes. Men ziet daarin het gelijk van het oorspronkelijke idee van Bonnema: 7 kamers-woningen met

afb. 41 | luchtfoto google earth, 2019

grote gezinnen maar ook alleenstaanden door elkaar heen. De leeftijdsopbouw is heel divers. De betrokkenheid wordt ondersteund door de sociale media: er is een Houtenhuizen-whatsappgroep en een Facebookgroep voor de buurt. Binnen de buurt zijn er groepjes die elkaar opzoeken, bijvoorbeeld senioren. Maar de wijk blijft verjongen. Daarbij ervaart de buurt dat de wijk populair is onder een bepaalde doelgroep. Regelmatig vindt men briefjes in de bus met de vraag of men geïnteresseerd is om te verkopen. Daardoor komen nieuwkomers er goed tussen, want mensen kiezen bewust voor het huis. Dit biedt aanleiding voor uitwisseling met burens en anderen rond de gezamenlijke liefde: het houten huis.

Minder positief t.o.v. 1982

Er zijn ook negatieve verschillen ten opzichte van de enquête van 1982. Dat betreft bijvoorbeeld de waardering voor de warmteisolatie van de woningen. Daar is men nu minder tevreden over. Een ander element waar men (iets) negatiever over is de staat van onderhoud, hoewel de meerderheid aangeeft dat staat van onderhoud van de eigen woning voldoende tot goed is. Specifiek probleem zijn de zorgen die men ervaart over de asbestproblematiek. Dit bederft het woonplezier in de wijk voor een groot aantal bewoners.

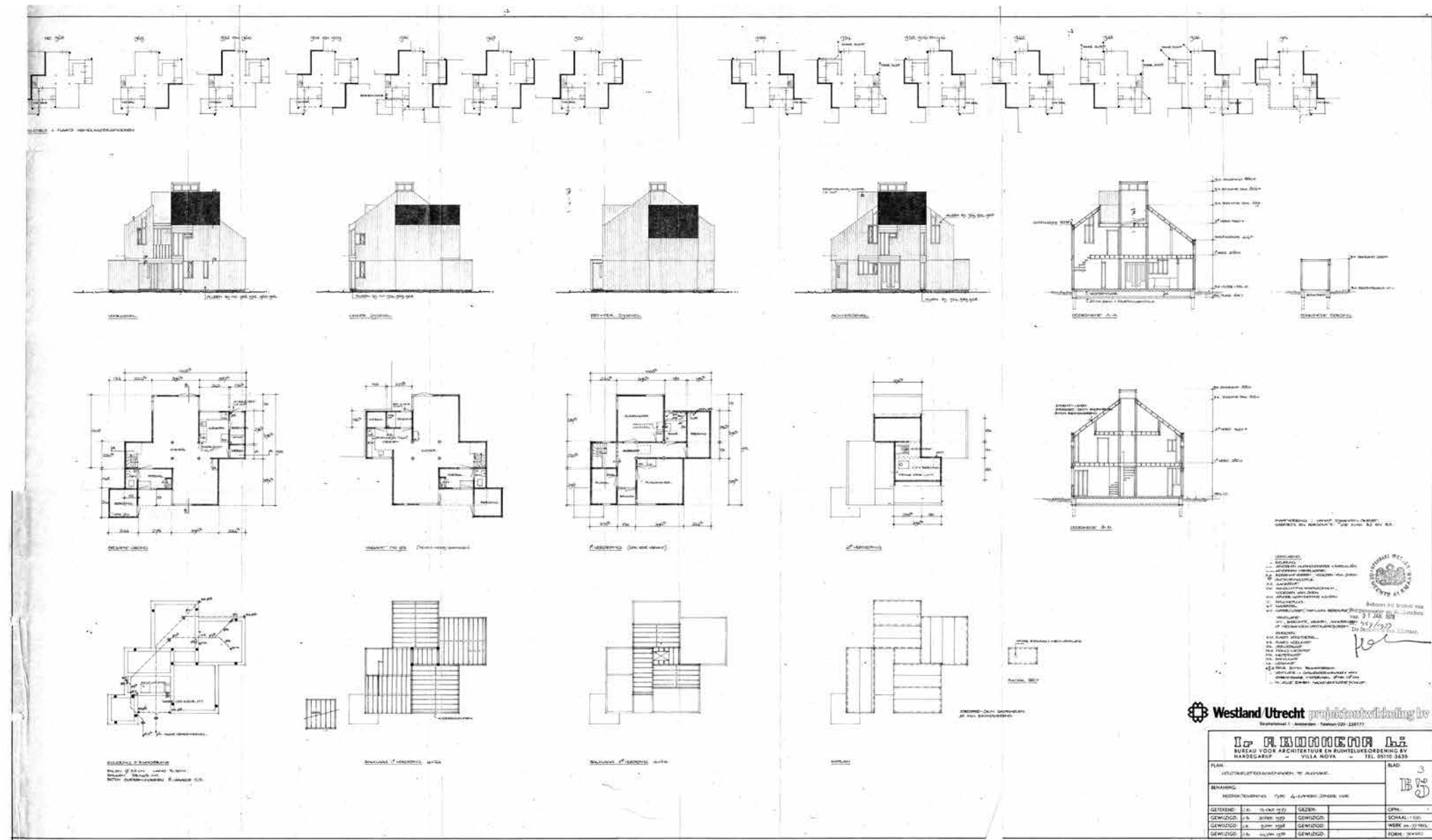
Het grootste deel van de respondenten zegt dat er meer aandacht moet uitgaan naar de openbare plantsoenen, waar de speeltoestellen en groen beter onderhouden moeten worden. Daarnaast worden bestrating, de hobbels op het pleintje en meer groen genoemd.

Uitdagingen voor de wijk

Wat zijn uitdagingen waar de wijk mee te maken krijgt, volgens de bewoners? Dat zijn het vernieuwen van de daken en het vernieuwen van de gevelbekleding. Het hout rot niet, maar werkt wel, het splijt: vernieuwen van houten delen, vernieuwen van kozijnen. De zorg is dat het leidt tot verschillende oplossingen, en hierdoor tot verrommeling. De betaalbaarheid van goede oplossingen is een zorg daarbij.

Maar bewoners zien een kans in het collectief aanpakken van dergelijke zaken, waaronder ook de staat van de openbare ruimte. Meer dan de helft van de bewoners geeft aan open te staan voor een gezamenlijk initiatief om de openbare ruimte te onderhouden, zo'n 23% misschien.

Als bijlage bij dit rapport zijn de volledige antwoorden op de enquête opgenomen.

afb. 42 | bouwaanvraagtekening 4-kamerwoning zonder vide met boven de type varianten

De woningen en de stedenbouwkundige opzet van de wijk zijn in ruimtelijke en functionele kaarten geanalyseerd.

werkwijze

De onderlegger van de analyse-tekeningen is een sketchup 3D model dat is getekend op basis van de werktekeningen uit het archief van de Zwarte Hond. Voor de stedenbouwkundige opzet van de wijk vormde de door de gemeente Alkmaar aangeleverde digitale DWG-tekening vanuit de GMBA de onderlegger.

Nadat één woning helemaal 3D was getekend zijn daarvan alle 8 verschillende varianten qua grootte afgeleid, de gespiegelde varianten en de varianten ten aanzien van de plaatsing van

de bergingen. Niet alle varianten qua buitengevel openingen zijn uitgewerkt in het model. Ook zijn niet de aanpassingen en uitbreidingen zoals bekend uit het bouwarchief gemodelleerd. De inrichting van de openbare ruimten is overgenomen vanuit de tekening van de gemeente. Erfafscheidingen, behoudens carports en pergola's zijn niet getekend.

Op de pagina hiernaast zijn de vele type-varianten te zien van het woningtype 4-kamers zonder vide op de bouwaanvraagtekening. Deze komen voort uit de verschillende aansluitsituaties die het resultaat zijn van de schakeling van woningen in de verschillende groottes binnen bouwblokken en de verschillende plaatsing van de buitenbergingen.

afb. 43 | bouwaanvraagtekening situatie

Situatietekening (afb 44)

Deze situatie combineert de plattegronden van de woningen met de inrichting van de openbare ruimte. De wijk bestaat uit rijen woningen aan woonerven. In deze tekening is goed de complexiteit van de schakeling van de woningen te zien. Door de plaatsing van 4 vierkanten om een open kern, ontstaat een kruisvormige plattegrond. De woningen worden in principe diagonaal geschakeld door de kruisvormen in elkaar te laten grijpen. Echter door de vorm van het kruis kan dat op 2 manieren, met een 'flauwe' (fig A.) of 'steile' (fig B.) diagonaal. Deze komen beiden ook in een gespiegelde vorm voor. Soms worden gespiegelde woningen gekoppeld (fig C.), of worden ze geroteerd over 90 graden binnen in een schakeling (fig D.). Tenslotte wordt er ook met de kubusvormige buitenbergingen en de carports en pergola's geschoven. De bergingen zijn in principe gekoppeld aan de entree, half voor de belendende woning gelegen. Varianten zijn losse bergingen, in een binnenhoek van de kruisvorm. (fig A, D, E). De mix van woningtypes voegt in de massaopbouw de zesde laag van complexiteit toe (fig F.).

fig A

fig B

fig C

fig D

fig E

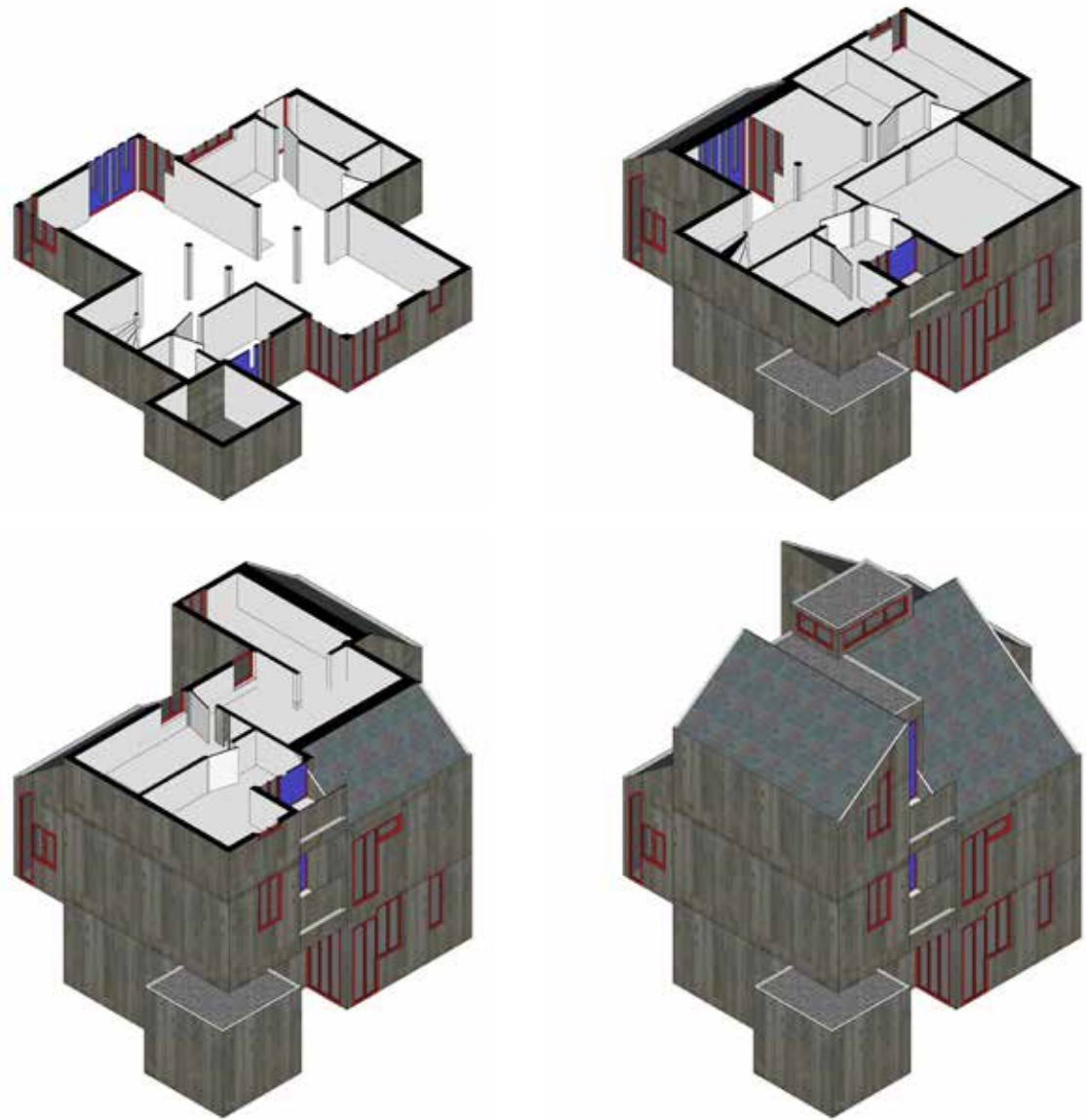
fig F

opengewerkt 3D-model (afb. 47)

De isometrie laat het type 5-kamer woning met vide zien. De woning bestaat - zoals de naam zegt - uit 4 vierkanten van 3,9x3,9m om een open langwerpige kern. De wanden zijn dragend, maar de hoeken van de vierkanten die aan de kern raken zijn opengewerkt en de open hoek wordt gedragen door een doorgaande samengestelde kolom. De trap is niet in het midden geplaatst.

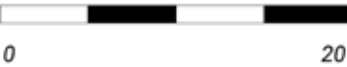
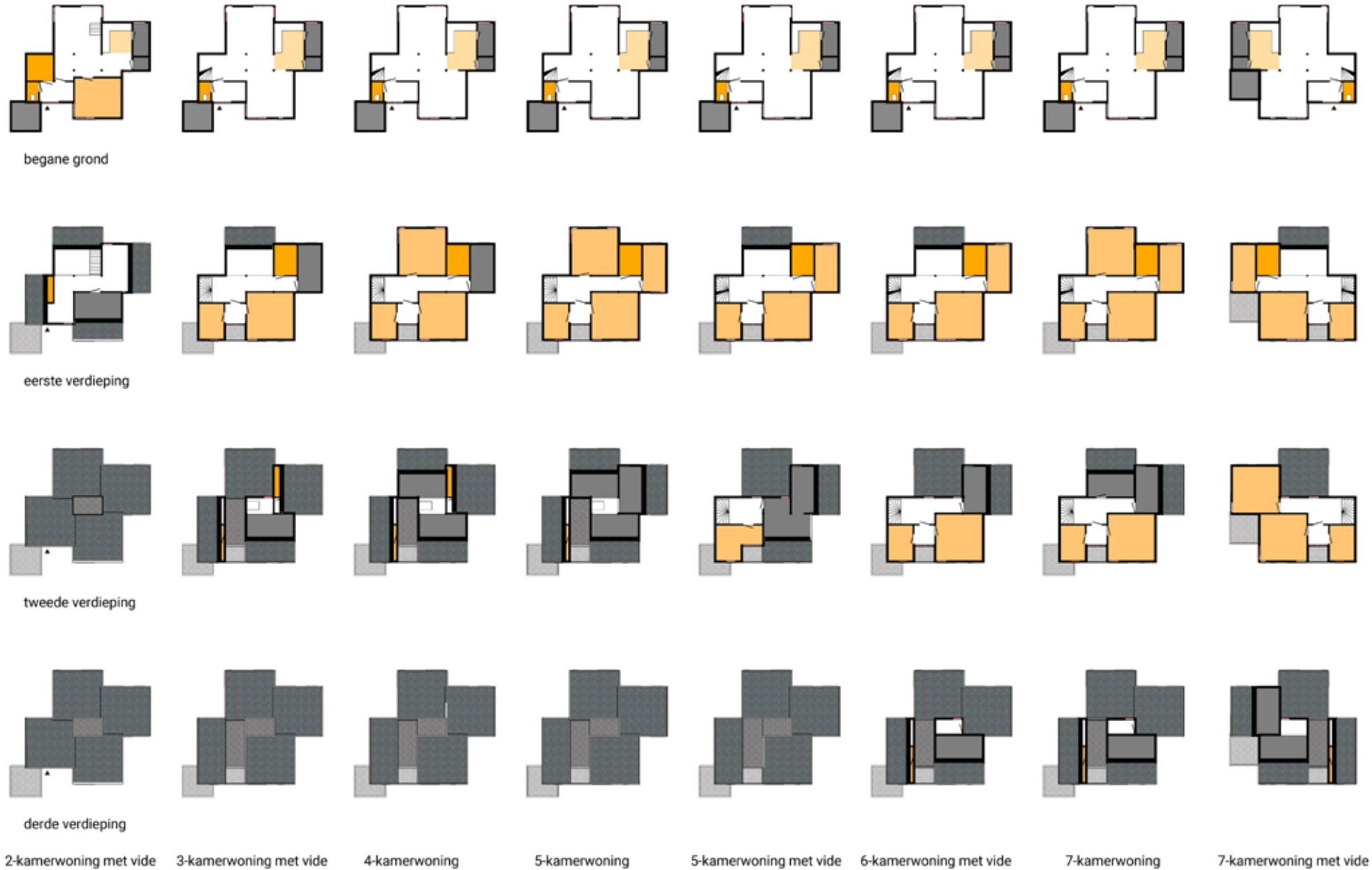
Op de begane grond zijn twee vlakken niet ingedeeld, ze zijn bedoeld voor een zithoek en een eethoek, die daarmee verwisselbaar zijn. Eén kwadrant huist een ruime hal, met toilet en de trap in open verbinding met het woonprogramma. Het vierde kwart is voor de open keuken met een zone met twee bergingen, waarvan één toegankelijk van buiten. Deze zone kan gedraaid liggen. In dit kwadrant is door de bewoners veel verbouwd. Een dicht wand naar de woonkamer is vaak verwijderd en de bergingen zijn regelmatig bij de keuken getrokken. Alleen de kleinste variant kent een andere indeling op de begane grond. In het entreekwadrant ligt de badkamer op de plaats van de trap en in het kwadrant aan de straat bevindt zich de slaapkamer.

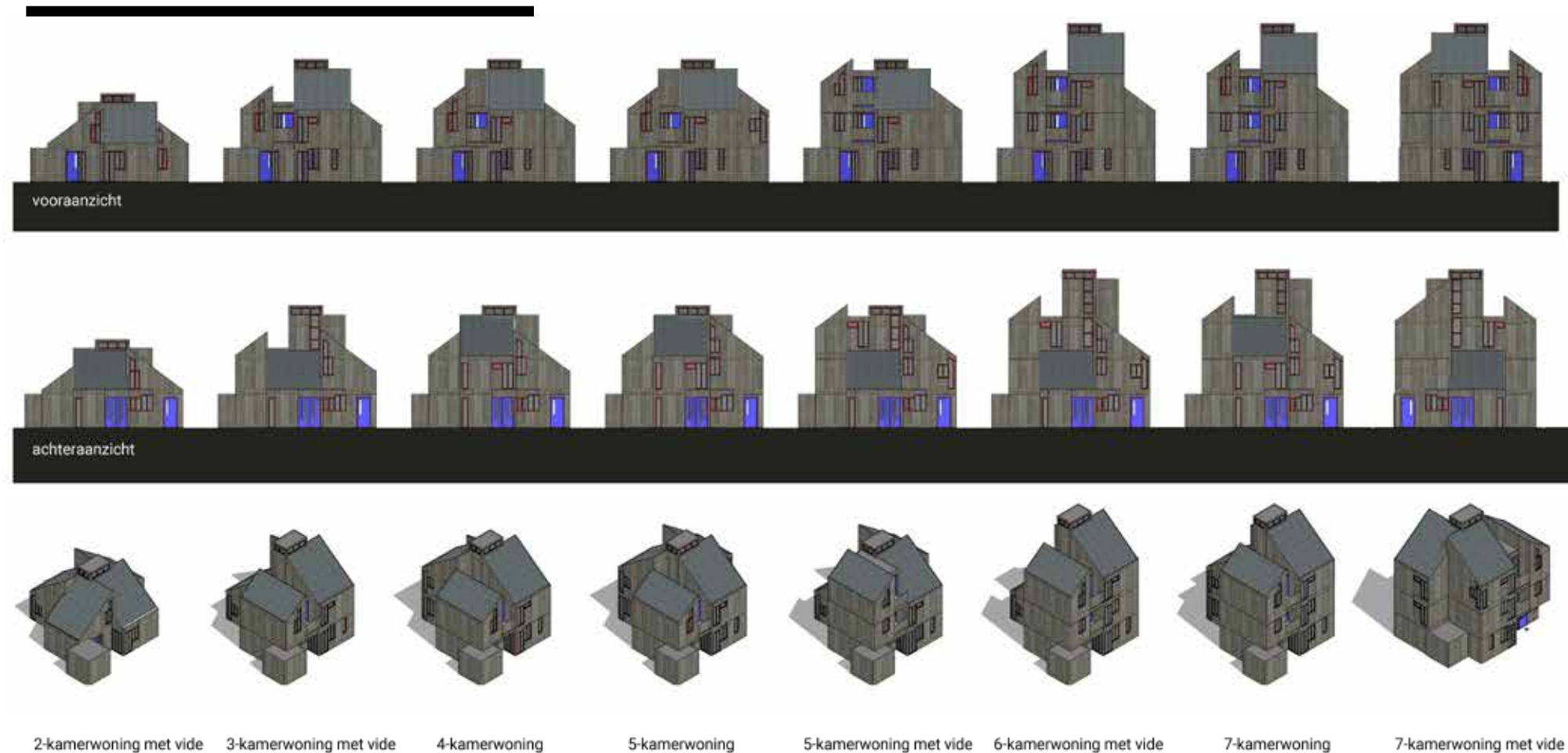
Door de kwadranten ‘op te hogen’ worden de verschillende woningtypes gevormd. De kwadranten worden elk met een lessenaarskap afgedekt, behalve de entreekwadrant. Dit kwadrant is op de verdieping uitgebouwd naar voren en vormt daarmee een droogloop bij de entree. De lessenaarskap dekt het kwadrant voor de helft af, tot de balkonnis, die met een plat dakje aansluit op de kern. Bij de keukenkwadrant sluit de kap op twee goothoogtes aan op de buitengevel. Het kwadrant aan de tuinzijde wordt of door een vide op de verdieping of door een kamer afgedekt. Met deze variabelen zijn de verschillende woningtypes qua grootte gevormd. De kleinste variant is de 2-kamerwoning met vide. Bij deze woning is geen van de kwadranten opgehoogd en kent eigenlijk alleen onbenoemde ruimte/ berging op de verdieping. De 3-, 4- en 5-kamer zonder vide woningen kennen een 1e verdieping en bergingen in de nok. De 5-kamer met vide, 6- en 7-kamerwoningen hebben ook verblijfsruimtes op de tweede verdieping.

afb. 47 | opengewerkte isometrie 5k+V

- keuken
- slaapkamer
- wc/ badkamer
- berging/ cv.

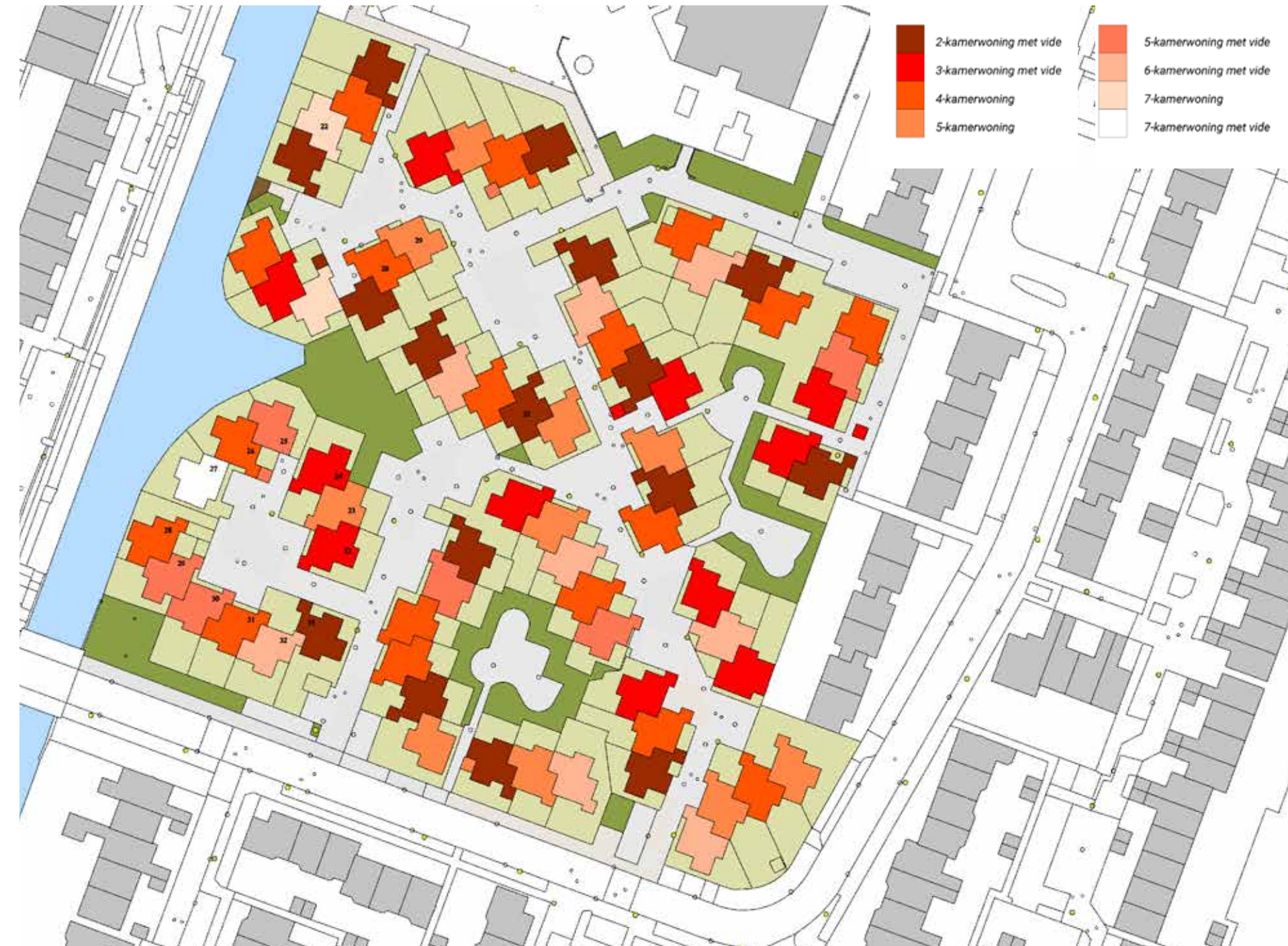
isometriën (afb. 51)

Hier is goed te zien hoe de daken aansluiten op het torentje dat vooral een esthetisch element is, alleen bereikbaar via een vlizotrap en als berging functioneert. Het grootste kritiekpunt op het ontwerp.

Situatietekening woningtypes (afb. 51)

In rood tinten van donker naar licht zijn de verschillende woningtypes van klein naar groot weergegeven. De woningtypes lijken 'at random' over de wijk te zijn gestrooid, zonder dat de hoogtes de stedenbouwkundige ruimtewerking ondersteunen. Het enige dat opvalt is dat de 2 grootste woningtypes aan de waterzijde liggen.

afb. 49,50 | gevelaanzichten en isometriën van de woningtypes

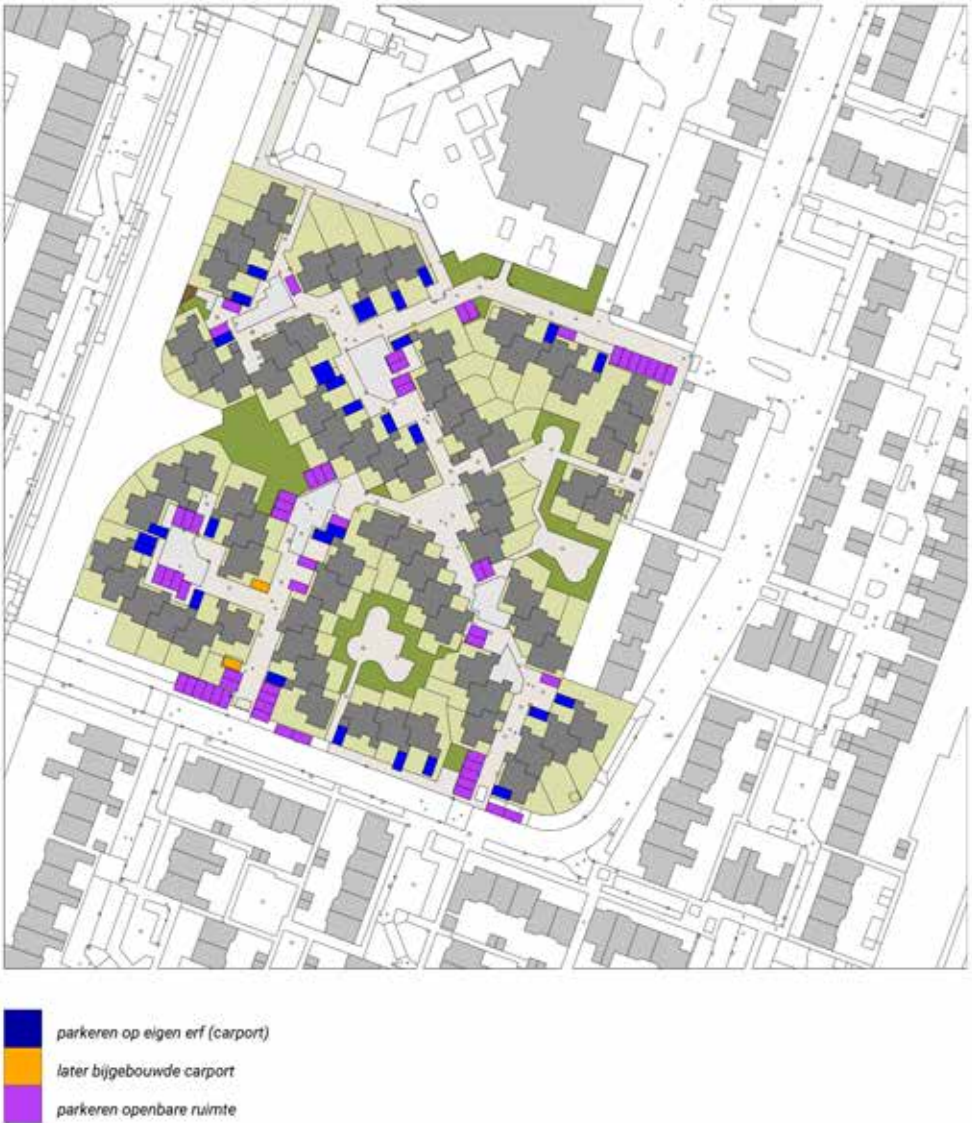

Parkeren (afb. 52)

Deze kaart laat de verschillende vormen van parkeren in de wijk zien. Vooral voor de woningen aan de Kotterstraat zijn aangewezen op parkeren op de openbare ruimte en is de afstand naar een parkeerplak soms wat groter

Groenkaart (afb. 53)

Deze kaart laat de vormen van groen (openbaar en privé) in de wijk zien. Na de verkoop van het snippergroen (zie de Transformatiekaart) valt op dat het oppervlak openbare groen eigenlijk uiterst beperkt is in de wijk. Ook de functionele betekenis is beperkt. Het pleintje dat toegankelijk is vanaf de Wielingenweg heeft alleen betekenis voor de omliggende woningen. De groenstrook naar het water is dichtgegroeid en niet openbaar toegankelijk. Alleen pleintje met een speelplek tussen de Kotterstraat en Kofschipstraat heeft een collectieve functie

Dakkaart (afb. 36)

Op deze kaart zijn de verschillende dakvlakken in de wijk aangegeven. In lichtblauw zijn de kappen met zonnepanelen weergegeven. Door de draaiing van de lessenaarskappen is er altijd wel een vlak dat gunstig op de zon is geïntendeerd, maar is het voor panelen beschikbare dakoppervlak ook relatief klein ten opzichte van het oppervlak van de woning. Op deze tekening is ook goed de 45-graden hoekverdraaiing te zien tussen de noordelijke en zuidelijke helft van de buurt.

Transformatie kaart (afb. 37)

Deze kaart laat zien waar de wijk nu afwijkt van het gerealiseerde plan in 1979. In de kaart zijn de vergunde (en geweigerde) verbouwingen zien, met een onderscheid in het plaatsen van ramen en uitbreidingen aan de woning. Uit een rondgang door de wijk is duidelijk dat veel ramen zijn aangepast zonder een vergunningsaanvraag.

Ook zijn de openbare groenzones die bij de particuliere tuinen zijn getrokken te zien. Hierbij is duidelijk te zien hoe klein de oorspronkelijke tuinen waren en dat aankoop van het snippergroen voor de bewoners destijds een duidelijke verbetering was.

afb. 1 | onderzoeksperspectieven

Inleiding en werkwijze

In dit deel gaan we in op de vraag hoe er in de toekomst kan worden omgegaan met de bijzondere buurt ‘De Vier Vierkanten’ in de wijk Huiswaard, Alkmaar-Noord. Aan de basis van deze verkenning staat de nieuwsgierigheid van de gemeente Alkmaar naar omgang met de actuele thema’s energietransitie en verduurzaming. Hoe zijn deze van invloed op de toekomst van deze buurt?

In dit tijdsperspectief wordt vastgehouden aan de 4 thema’s van waaruit ook verleden en transformaties tot heden zijn onderzocht:

- *Bonnema in Alkmaar*
- *Verduurzaming*
- *Aanpasbaar bouwen*
- *Wonen in hoge dichtheid*

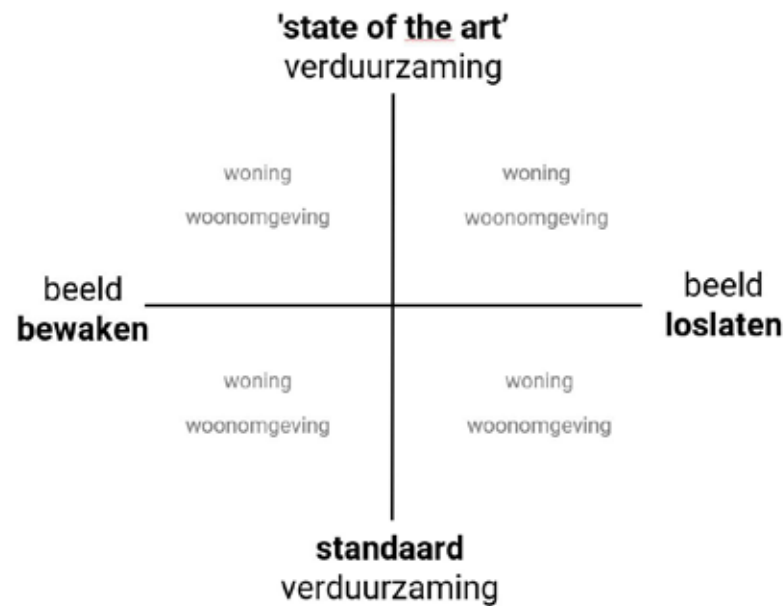
Als input voor de verkenning tot toekomstperspectieven is een 0-meting uitgevoerd. Deze omvat een **analyse van de huidige situatie** (vanuit tijdsperspectief ‘tot heden’), de resultaten van een **bewonersenquête** (zie Deel 2) en de **belangen en uitgangspunten vanuit de stakeholders**: de gemeente en bewoners. Er is voor gekozen om de toekomstverkenning middels een participatief proces te laten verlopen en hier externe expertise bij te betrekken. De stakeholders en onderzoekers zochten in de toekomstverkenning naar onverwachte en innovatieve ideeën. Om die reden is er een **workshop** georganiseerd waarmee inbreng van buitenaf kon worden geborgd en deze tegelijkertijd kon worden afgestemd met deskundigen vanuit de gemeente en de bewoners.

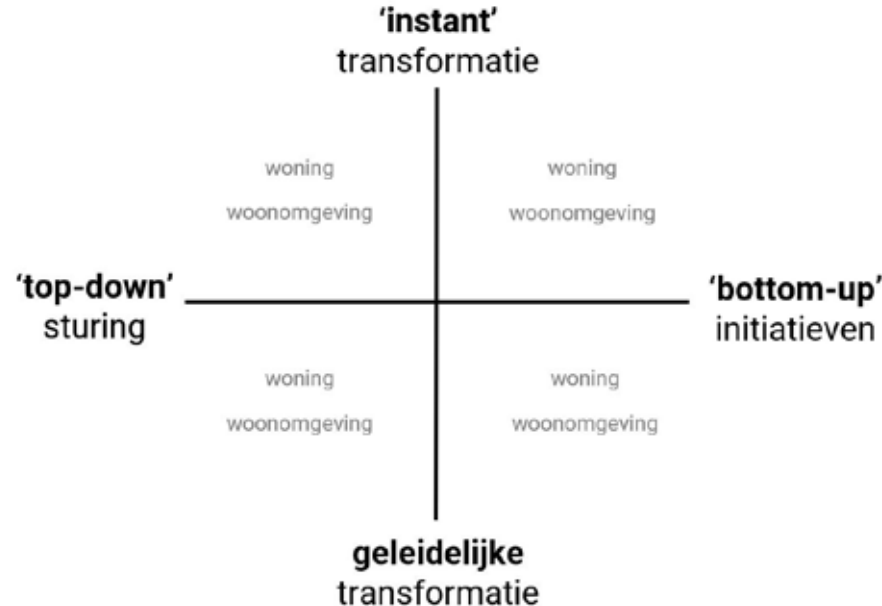
afb. 2 | workshop-sessie

afb. 3 | bezoek locatie met experts

afb. 4,5 | workshop-assen extremen

Beschrijving methode: workshop

Er is een workshop georganiseerd met deelnemers vanuit de gemeente Alkmaar, een delegatie van bewoners, aangevuld met deskundigen vanuit het werkveld die expert zijn op het desbetreffende thema. Op 16 mei 2019 heeft deze workshop plaatsgevonden, onder leiding van onderzoekers Marcel Barzilay en Ruben Ferwerda. De workshop werd gehouden in bibliotheek Kennemerwaard - locatie De Mare, op loopafstand van 'De Vier Vierkanten'.

8 Scenario's van uitersten

Als middel in de workshop, om gesprekken en discussie te stimuleren, werd er door de experts en stakeholders gewerkt aan scenario's van uitersten. Hiervoor zijn er twee assenstelsels gevormd met variabelen die elk - op de grensvlakken - 4 scenario's bevatten.

Dagindeling - werkwijze

De workshop begon met een 'mini-college' over de historie en huidige toestand van de buurt. Hiermee werden alle deelnemers van eenzelfde set aan achtergrondinformatie en een beschrijving van de opgave voorzien. De externe experts kregen vóór de werksessie de gelegenheid om kort te reflecteren op het onderwerp, vanuit hun eigen expertise. Vervolgens werd uitleg gegeven over de insteek van de werksessies tijdens de workshop.

In twee groepen werd in de eerste sessie (divergerend) parallel aan dezelfde scenario's gewerkt, waarna de uitkomsten met

elkaar werden gedeeld. Tussentijds is er een korte rondleiding gegeven door de woonbuurt om de huidige toestand te bekijken.

In de tweede sessie werd om een nadere uitwerking gevraagd van één of twee van deze scenario's (convergerend) die ook weer kort teruggekoppeld werden. Als laatste onderdeel van de workshop-dag zijn de resultaten voorgelegd aan en besproken met geïnteresseerde bewoners die niet bij de workshop waren uitgenodigd. Na afloop zijn alle opbrengsten verzameld en gedocumenteerd, resulterend in input voor de uiteindelijke gebundelde toekomstscenario's.

Belangen stakeholders - gemeente Alkmaar en bewoners

Alkmaar wil verduurzamen. Om die reden geeft de gemeente aan dat dit project precies op het goede moment wordt geïnitieerd, gelet op het planvormingsproces en de noodzaak voor een cultuurhistorische verkenning van de wijk. In voorbereiding op de Omgevingswet is de vakgroep Erfgoed van de gemeente Alkmaar bezig met een Cultuurhistorische inventarisatie van het gehele grondgebied. Alkmaar Noord was 'onontgonnen gebied' als het gaat om cultuurhistorie. In 2017 is een eerste interne onderzoek gedaan naar de ontstaansgeschiedenis van deze uitbreidingswijk, die ontstond na de aanwijzing van Alkmaar als groeikern in 1972. In deze wijk woont grofweg 30% van de bevolking. De scenario's en uitwerkingen vanuit deze casestudy kunnen als voorbeelden dienen voor soortgelijke projecten en relevante kennis en ontwerpinstrumenten opleveren binnen de gemeente.

afb. 6,7,8,9 | sfeerbeelden workshop

De bewoners zijn de particuliere eigenaren van de woningen. Hun belangen zijn gelegen in het kennen van het verhaal, het borgen van de kwaliteiten en eenheid van de wijk op lange termijn, hulp bij de verwachte verduurzamingsopgave en urgent het zoeken naar oplossingen voor de asbestproblematiek rondom de daken.

Deelnemers workshops

Bewoners

Janwillem Snieder
Hetty Teunissen
Jan van der Schaaf
Bert Ridder
Ellen Bouma

Stedenbouwkundige
vanuit haar positie als senior
Bouwkundig ingenieur
Voorzitter bewonersvereniging
Grafisch vormgever

Gemeente Alkmaar

Carolien Roozendaal
Ben Kaptein
Edo Wijnker
Britt Helderman
Erik Bibo

Adviseur erfgoed/bouwhistoricus
Stedenbouwkundige
Bouwinspecteur
Stagiaire
Duurzaam Bouwloket i.o.v. gemeente Alkmaar

Extern

Iso van der Meer
Henk Geertsma
Jon van Diepen
Petra Hofman
Peter Veldmans
Bastiaan Jongerius

Architect Bonnema/De Zwarte Hond
Ingenieur Boorsma ingenieursbureau
Van Diepen Energy
DIEP
FARO Architecten
Mooi Noord-Holland

Uitkomsten workshops | assen

In de twee assenstelsels zijn alle geschreven en gesproken uitkomsten vanuit de workshop gebundeld. Deze geven als diagram per onderwerp een overzicht van de - door de experts en stakeholders - uitgesproken analyse (huidige toestand en uitgangspunten) en geschetste kansen (voorstellen tot ingrepen en wijzigingen) voor de toekomst.

De inhoud dient als inspiratie voor de scenario's waarop in het volgende hoofdstuk uitvoerig wordt ingegaan.

afb. 11-13 | Wielingerweg 1980, 1998, 2018

afb. 14-16 | referenties individuele ontwikkeling

Scenario 1

Op de huidige voet verder ("laissez faire, laissez passer principe")

Samenvatting

Dit scenario gaat uit van een doorontwikkeling van de buurt, op basis van individuele keuzes. Woningeigenaren worden in staat gesteld om eigenhandig keuzes te maken in aanpassingen die zij aan hun woning doen en wanneer zij deze willen doen. Ter borging van de kwaliteit van de buurt als geheel dient de gemeente zorg te dragen voor een robuust herontworpen en beheerde openbare openbare ruimte.

Waarom is dit kansrijk? De aanknopingspunten.

Dit scenario komt voor een groot deel neer op een voortzetting van huidige ontwikkelingen en beleid. Op dit moment zijn bewoners zelf in staat om te kiezen óf, wanneer en hoe zij hun woningen aanpassen, zolang dit binnen bestaande regelgeving past. Deze vorm biedt bewoners de meeste vrijheid. Bij

verplichting tot aanpassing of strikte handhaving op het beeld van de wijk zou een klein deel van de buurt zich hiertegen mogelijk verzetten. Bovendien is met het terugtrekken van de asbestdakenwet in 2019 is een directe aanleiding en noodzaak voor de buurt verdwenen om zich collectief te organiseren en gezamenlijk op te trekken in verduurzaming en aanpassing. Een ontwikkeling op kleinere, individuele schaal, biedt op de korte termijn meer een op eenvoudigere wijze kansen. Tot nog toe heeft de buurtkracht zich bewezen tot behoud van de woningen en kwaliteit als buurt. Kennelijk is hiervoor weinig sturing van bovenaf nodig geweest. Wel is de openbare ruimte sleets. Deze is toe aan een opknapbeurt en kan worden benut om de buurt een stevige "ruggengraat" te bieden ter borging van de beeldwaliteit, die de individuele aanpassingen van de woningen aankan.

afb 17-20 referentiebeelden meerkleurig straatstenen

Voorstellen en ideeën

De gemeente faciliteert elk initiatief van bewoners tot aanpassing, zolang dat binnen de bestaande regelgeving past:

- Er geldt geen verhoogd welstandstoezicht bij aanpassing van woningen waarvoor een omgevingsvergunning benodigd is.
- Nieuwe bewoners ontvangen een boekje over het verhaal achter de buurt met oorspronkelijke kwaliteiten om hen hiermee bekend te maken. Hieruit spreekt de hoop dat bewoners bij woningaanpassingen (met of zonder vergunning) rekening houden met deze kwaliteiten en hierop aansluiten.
- Verduurzamen is een individuele aangelegenheid.
- Bewoners van kleinere clusters aan woningen kunnen kiezen samen op te trekken in onderhoud en verduurzaming.

De openbare ruimte krijgt een kwaliteitsimpuls om als “ruggengraat” van de buurt te kunnen functioneren:

- Voor de openbare ruimte geldt een verhoogd niveau van beeldkwaliteit
- In het materiaalgebruik worden meer nuances aan het erf gegeven
- Er is ruimte voor kleinschalige collectieve tuinen

- Er wordt meer ruimte gevonden voor parkeren aan de noord- en zuid-kant van de buurt.

KANSENKAART SCENARIO 1

- herinrichten openbare ruimte
- molgoot
- voorbeeld van een klein cluster
- verplaatste parkeerplaatsen
- waterdoorlatende bestrating
- loskoppelen van het riool van hemelwater
- in beheer van buurtbewoners
- collectieve tuin, groen verzorgen
- collectieve tuin, gezamenlijk gebruik
- collectieve tuin, gezamenlijk spelen

afb. 21 | Geworteld Wonen, Rijswijk, Inbo 2017

afb. 22,23 | herontwikkeling Centraal Beheer tot Hertzberger Parc, Apeldoorn

afb. 24 | Zaanse Schans

Scenario 2

De Vier Vierkanten als Post65 monument

Samenvatting

In dit scenario loopt deze woonbuurt voorop in de omgang met jong Post-65 erfgoed, volgens het credo “Behoud door ontwikkeling”. Hierbij wordt de tijd in het project niet stilgezet of teruggedraaid, maar worden er nieuwe instrumenten gebruikt om de waarde van het project gezamenlijk te beschrijven en van daaruit richtlijnen en spelregels (grenzen) te geven voor aanpassingen en doorontwikkelingen.

Waarom is dit kansrijk? De aanknopingspunten.

Vanuit hernieuwde aandacht voor houtbouw en Post65-erfgoed, maar ook vanwege de kwaliteit van het ontwerp van dit project, staat de buurt landelijk in de belangstelling. In cultuurhistorisch opzicht is het project ook van belang omdat

het één van de eerste experimenten met circulair bouwen betreft. De Vier Vierkanten zou als buurt voorbeeldstellend kunnen zijn, als pilot, voor de omgang met jong erfgoed.

In Nederland zijn erfgoed-partijen namelijk op zoek naar nieuwe manieren om de werkelijke kwaliteiten en waarden van jong erfgoed te beschermen, maar tegelijkertijd flexibiliteit te bieden voor nodige veranderingen. Hierdoor is er ruimte voor initiatief in regelgeving en zijn er mogelijkheden voor facilitering door overheden.

Bij De Vier Vierkanten is het de vormgeving en materialisering van de woning die in sterke mate bepalend zijn voor de kwaliteit als woonbuurt. Dit heeft reeds de aandacht van de

afb 25. | renovatie sociale woningbouw De Koningsvrouwen van Landlust

bewoners, maar men deelt hierin ook een zorg. De buurt heeft voldoende organisatievermogen om op dit vlak collectieve afspraken te maken.

Voorstellen en ideeën

Om de waarden in het oorspronkelijke ontwerp te beschermen, maar ook ontwikkelmogelijkheden te bieden in facilitering met nieuwe passende instrumenten en financiële middelen krijgt de buurt een (gemeentelijke) monumentenstatus:

- Hieruit voortvloeiende en aan te vragen subsidies kunnen worden ingezet voor collectieve initiatieven, bijvoorbeeld om collectief daken te vervangen
- Het omgevingsplan, voortkomend uit de omgevingswet van 2021 en omgevingsvisie, kan worden benut om de kwaliteiten van de buurt goed te documenteren en ‘status’ toe te kennen

Bewoners gaan met de gemeente collectief richtlijnen en spelregels formuleren voor aanpassingen met behoud van de samenhang van de buurt:

- Cruciale elementen worden in gezamenlijkheid bepaald en beschreven die bepalend zijn voor de beeldkwaliteit van het plan
- Deze elementen kunnen als kernkwaliteiten worden opgenomen in het omgevingsplan
- In het geval van De Vier Vierkanten gaat het hierbij om zaken als de te gebruiken gevel- en dakmaterialen,

- dakdetailering en het kleurenpalet
- Van belang is hierbij dat de spelregels en richtlijnen een bepaalde bandbreedte geven waarbinnen eigen interpretatie en uitvoering blijft toegestaan
- Normaalgesproken is sturing op welstand strikter wanneer het gaat om ‘voorkanten’ en geeft het meer ruimte voor wijzigingen aan ‘achterkanten’. In De Vier Vierkanten zijn de woningen door hun specifieke vormgeving en verkaveling echter als ‘alzijdig’ te beschouwen en is dit onderscheid als zodanig niet te maken.
- De verruiming in regels voor het vergunningsvrij bouwen aan zij- en achtergevels vormen bovendien een bedreiging voor de stedenbouwkundige eenheid en uitstraling van de wijk om bovengenoemde reden.

Het instrumentarium waar gebruik van kan worden gemaakt, biedt een aantal **verschillende beschermingsniveaus**. Dit betreft:

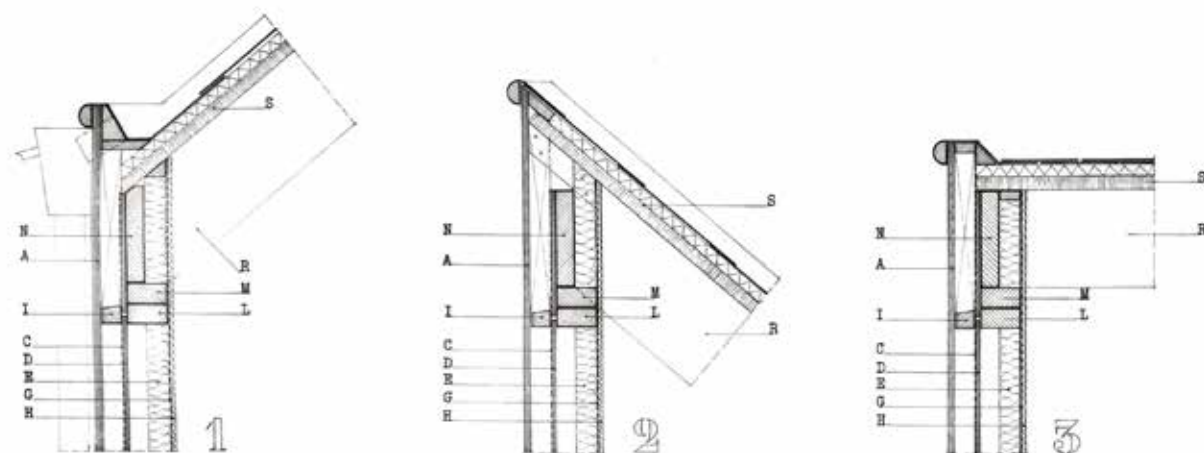
1. als bijzonder welstandsgebied binnen het omgevingsplan

De gemeente kan ertoe beslissen om de woonbuurt aan te merken als bijzonder welstandsgebied, waarmee wordt gewezen op het belang van enige inspanning tot behoud en eventuele versterking van de bestaande ruimtelijke kwaliteit. Dit instrument tot borging van kwaliteit wordt pas “geactiveerd” op het moment dat er een omgevingsvergunning wordt aangevraagd t.b.v. een bouw- of verbouwplan. Wijzigingen in materialisering of kleurgebruik vallen hierbuiten.

Voorbeelden van te beschermen kenmerkende details:

- de kenmerkende materialisering in western red cedar
- de kenmerkende kleurstelling: rood voor kozijnen en tuindeuren en blauwe deuren
- het beeldbepalende profiel van het dakenlandschap
- het scherpe dakrand-detail

2. als een gemeentelijk beschermd stadsgezicht

In dergelijke gebieden gelden strengere regels voor bouw-, verbouw of sloopplannen dan in gebieden zonder beschermde aanwijzing. Bij wijzigingen aan de buitengevels (bijv. materialisering) van panden binnen een dergelijk gebied is namelijk ook een omgevingsvergunning nodig. Hiermee kan worden getoetst aan de hand van de regels die in samenspraak met de buurt zijn geformuleerd en is een instrumentarium om te handhaven.

Beeldbepalende panden binnen een beschermd stadsgezicht kunnen aanspraak maken op een gemeentelijke subsidie voor instandhouding van cultuurhistorische waardevolle elementen aan gevels, dak en goten (buitenzijde), zichtbaar vanaf de openbare weg. Het dekt 30% van de subsidiale kosten (die >€750 moeten zijn) met een maximum van €690,- per kalenderjaar.

3. Het gehele ensemble aanwijzen als gemeentelijk - post 65 - monument

In de basis gelden voor gemeentelijk momumenten dezelfde regels basis als voor panden binnen een beschermd stadsgezicht: voor wijzigingen aan buitengevels (kleur, materialisering) is een omgevingsvergunning nodig. Hiermee kan worden getoetst aan de hand van de regels die in samenspraak met de buurt zijn geformuleerd en is een instrumentarium om te handhaven.

Een bijkomend voordeel voor bewoners is dat gemeentelijk

monumenten op zowel op gemeentelijke subsidie als op provinciale subsidie kunnen rekenen. Op Rijksniveau is er bovendien een speciale lening af te sluiten.

De gemeente subsidieert kosten buiten het standaard onderhoud, ter verbetering of instandhouding van cultuurhistorische waardevolle delen van het pand. Hiermee wordt 30% van de subsidiale kosten (die >€750 moeten zijn) tot een maximum van €6000,- per kalenderjaar gedekt. Ook is er een subsidie voor evt. benodigd herstel van fundering.

Op Rijksniveau voorziet het Nationaal Restauratiefonds in een 3-tal type leningen:

- Cultuurfondshypothek (financiering van restauratie)
- Monumentenhypothek (financiering van restauratie, aankoop of aanvullende kosten)
- Gecombineerde lening (financiering van restauratie en het energiezuiniger maken)

Elk niveau kent zijn eigen vorm van (bewoners-)inspraak en kent het risico dat niet elke bewoner mee wil doen en bezwaar gaan maken.

De genoemde bedragen en regelingen worden genoemd in bronnen van de Gemeente Alkmaar, 2020.

Op de hierna volgende pagina's is geprobeerd om de cultuurhistorische waarden te beschrijven in termen van een waardestelling op traditionele wijze.

Kernkwaliteiten

Woonomgeving

+ Stedenbouw

algemeen ontwerp

verkaveling

totaal ontwerp

± Openbare ruimte

algemeen ontwerp

totaalplan, maar kwaliteit verminderd door verkoop stukken openbaar groen

beheer en onderhoud

openbaar groen slecht onderhouden

N Verkeer

Woningbouw

+ Architectuur

algemeen ontwerp

kenmerkend, zorgvuldig

vernieuwende vormgeving

bouwtechnische vernieuwing

+ Woonkwaliteiten

woningdifferentiatie

vernieuwende typologie

flexibiliteit

woontechnische kwaliteiten

houtskeletbouw blijkt makkelijk aanpasbaar

Sociaal

+ Bewonersparticipatie

bij onderhoud/renovatie

+ Collectiviteit

Toen

Nu

actieve en trotse bewoners

Algemene historische waarden (gerelateerd aan maatschappelijke ontwikkelingen)

Belang van het object/complex als uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling(en):

- als opvallend complex in de grote nieuwbouwwijk Alkmaar-Noord, als uitdrukking van het overloopbeleid van groeisteden
- als uitdrukking hoe ambitieuze bestuurders projecten konden realiseren, burg De Wit stond als wethouder Economische Zaken van Amsterdam aan de wieg van het overloop beleid en als wethouder aan de aanwijzing van Alkmaar tot groeistad. Vanuit zijn persoonlijke bemoeienis heeft Alkmaar zich aangemeld als locatie voor de houtbouw-prijsvraag

Belang van het object/complex als uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en):

- als een van de eerste grote nieuwbouwprojecten in houtbouw, waarbij niet de beton/steen systeem is ‘vertaald’ in hout, maar vanuit de platform-systematiek is ontwikkeld tot een nieuwe plattegrondsvorm voor de Nederlandse systeemwoningbouw
- De optimistische en ondernemende aanpak van de gewenste verandering in de woningbouw na de wederopbouwperiode, waarin meer aandacht voor bewonersbehoefte en woonkwaliteit
- als experimenteel woningbouwproject uitdrukking van het groeiend belang van woonkwaliteit in de uitbreidingswijken

Grote belang van het object/complex wegens innovatieve waarde of pionierskarakter.

- Als de enige van de winnaars van de prijsvraag houtskeletbouw heeft het project het predicaat Experimenteel verkregen. Het is het beste project van die prijsvraag, die de onderscheidende mogelijkheden die bouwen in hout biedt, volledig benut
- belangrijk als een bijzonder geslaagd experimentele woonwijk

Ensemblewaarden (samenhang) en stedenbouwkundige waarden

Belang van het object/complex wegens de wijze van verkaveling/inrichting/voorzieningen;

- De structuralistische woonerf verkaveling in hoge dichtheid met veel nadruk voor privacy

Belang van het object/complex voor het aanzien van een streek, stad, dorp of wijk;

- Het indianendorp, als uitdrukking van de diversiteit van de nieuwbouwwijken uit de jaren ‘70

Belang van het object/complex wegens de hoge kwaliteit van de bebouwing en de historisch- ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen, wateren en/of de bodemgesteldheid.

- Van belang van de ruimtelijke samenhang tussen de woningen en de organische ruimte. Gaaf voorbeeld van een context-gevoelig woonerf concept

Architectuurhistorische waarden

Belang van het object/complex voor de geschiedenis van de architectuur;

- Belangwekkend, gaaf en zeldzaam voorbeeld van een structuralistische woonwijk en woning

Belang van het object/complex voor het oeuvre van een bouwmeester of architect;

- Belangrijk project voor landelijk invloedrijke architect Bonnema, dat samen met zijn ook in Alkmaar gerealiseerde PEN dorp een landelijke doorbraak betekende

Belang van het object/complex wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp;

- Gaaf en zeldzaam ontwerp in hsb-bouw dat ook in de gevel volledig van hout is, de smalle ramen die de verticale belijning van de gevelplanken echoën en de scherpe dakrand die de sculpturale kwaliteiten van de

massaopbouw om een verticaal element benadrukken.

Belang van het object/complex wegens de interieurafwerking (in samenhang met het exterieur)

- Van constructieve waarde en van bijzondere ruimtelijke werking zijn de 4 kolommen in het hart van de woning en de vide in een aantal woningtypen

Bouwhistorische waarden

Belang van het object/complex voor de geschiedenis van de bouwtechniek;

- als een van de eerste grote nieuwbouwprojecten in houtbouw, waarbij niet de beton/steen systeem is ‘vertaald’ in hout, maar vanuit de platform-systematiek is ontwikkeld tot een nieuwe plattegrondsvorm voor de Nederlandse systeemwoningbouw
- de bedoelde aanpasbaarheid

Belang van het object/complex wegens het materiaalgebruik.

- als een van de eerste grote nieuwbouwprojecten in houtbouw, waarbij niet de beton/steen systeem is ‘vertaald’ in hout, maar vanuit de platform-systematiek is ontwikkeld tot een nieuwe plattegrondsvorm voor de Nederlandse systeemwoningbouw

afb. 28 | Geworteld Wonen, Rijswijk, Inbo 2017

afb. 29 | EVA Lanxmeer, Culemborg

afb. 30 | EVA Lanxmeer, Culemborg

Scenario 3

De Vier Vierkanten als duurzame enclave

Samenvatting

Dit scenario gaat uit van een groep bewoners die zich collectief inzet om de woonbuurt uit te dragen als toonaangevend verduurzaamde buurt als fremdkörper in de omgeving en met een aantrekkingskracht richting gelijkgestemden. De openbare ruimte wordt een collectieve ruimte in eigendom van een VVE.

Waarom is dit kansrijk? De aanknopingspunten.

De verduurzamingsopgave (energietransitie en klimaatadaptatie) is onontkoombaar in het komende decennium. Door aansluiting op dit thema is prioritering mogelijk en zijn financiële, maar ook facilitaire middelen

eenvoudiger te vinden. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed bestempelt 'erfgoed en duurzaamheid' ook als één van de hoofdthema's voor de komende jaren. De woonbuurt blijkt vanwege de afwijkende vormgeving en materiaalgebruik een aantrekkingskracht te hebben op bewoners die aanhaken op het verhaal van houtbouw en duurzaamheid. De buurt is 'anders' dan de directe omgeving en kan dit benutten door de oorspronkelijke experimenten-status nieuw leven in te blazen met een collectief duurzaam experiment. Nu de openbare ruimte aan een opknopbeurt toe is zou het mandaat hiervoor ook aan bewoners gegeven kunnen worden, zodat een geheel eigen(zinnige) invulling hiervan mogelijk is..

Voorstellen en ideeën

De openbare ruimte wordt door de gemeente overgedragen aan de bewoners met mandaat dit opnieuw in te richten en te beheren op duurzame wijze:

- De gemeentelijke grond gaat over in een mandelig gebied dat van alle bewoners in de buurt is
- Hiervoor wordt een VVE opgericht
- Het duurzame karakter krijgt in de nieuwe collectieve ruimte vorm in een buurt- of moestuin
- Regenwater wordt afgekoppeld zodat de druk op het riool afneemt en zoveel mogelijk bovengronds weggeleid wordt; zichtbaar en beleefbaar
- Straten en pleinen worden zo aangelegd dat het regenwater kan infiltreren (waterdoorlatend) of juist goed kan afstromen naar nieuwe wadi's en grindkoffers waar het water kan worden vastgehouden.
- In het nieuwe inrichtingsplan wordt gekozen voor duurzame materialen
- Er wordt (nog) meer ruimte voor groen gecreëerd: tegels eruit en groen erin.
- Er wordt meer ruimte voor parkeren gevonden aan de randen van de buurt. Aan de noordzijde wordt in een grote laadplek voor elektrische auto's voorzien.

De woningen worden collectief state of the art verduurzaamd:

- De gevels worden opgedikt met isolatie en een nieuwe schil waarbij eenheid wordt gezocht in materiaalgebruik en

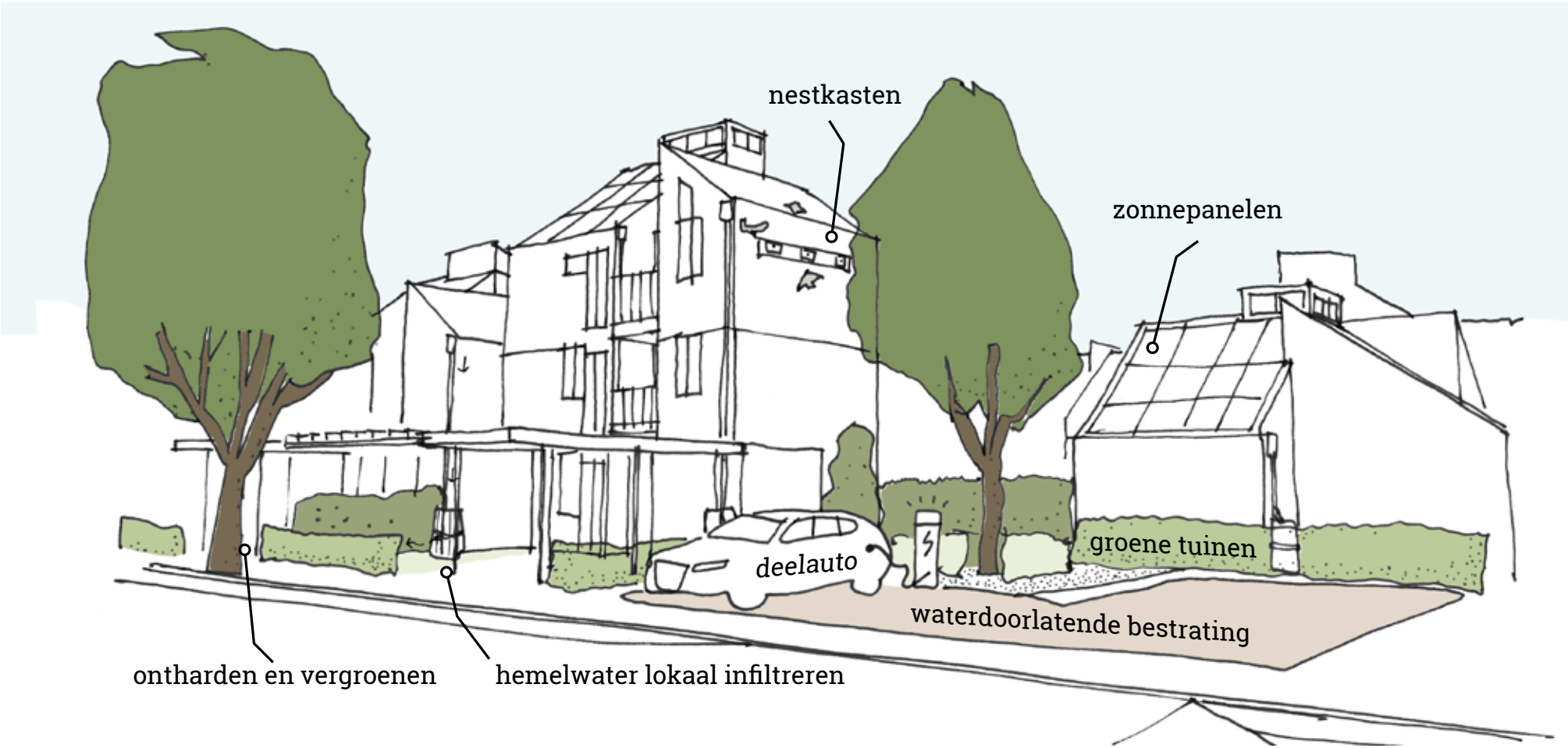
uitstraling, met zorg voor de detaillering

- Er collectieve warmtebron voorziet de buurt van warmte
- De Eternit dakleien worden vervangen door bijvoorbeeld Eternit zonnepanelen en waar mogelijk worden daken vergroend.
- Een buurtaccu slaat de elektriciteit op die overdags wordt opgewekt en 's avonds wordt gebruikt
- Omdat niet elk dak een optimale oriëntatie t.o.v. de zon heeft kunnen zonnepanelen op geschikte daken in de gehele buurt collectief aan elkaar worden gekoppeld
- Niet-gebruikte energie (overdags) van dit systeem wordt in de buurt opgeslagen in een centrale buurtaccu. Hieruit kunnen de bewoners 's avonds energie putten.

Dit proces dient te worden begeleid door een intermediair of coach die de belangen en wensen van bewoners onderling, maar ook van en naar de gemeente kan vertolken.

Om dit proces betaalbaar te houden wordt de experimentele status benut om extra financiële middelen te verkrijgen van partijen in de houtbouw of een partij als Eternit die de oorspronkelijke leien ook heeft vervaardigd. Daarnaast wordt er gelobbyd bij provincie en rijk.

KANSENKAART SCENARIO 3

KANSENKAART SCENARIO 3

- collectieve zonnepanelen
- herinrichten openbare ruimte nieuw groen
- waterdoorlatende parkeerplaatsen nieuw/ bestaand
- wadigoot
- verplaatste parkeerplaatsen
- buurtaccu
- waterdoorlatende bestrating
- loskoppelen van het riool van hemelwater
- waterberging, wadi
- groendak
- variatie in groen vergroten
- in beheer van buurtbewoners
- collectieve tuin, stadslandbouw
- collectieve tuin, gezamenlijk gebruik
- collectieve tuin, gezamenlijk spelen
- groen toegankelijk maken
- schoolplein vergroenen

Bronnen en Eindnoten

- Banga, J., Groot, H. de, 2000, Houtskeletbouw in Nederland, een volwassen bouwmethode, Rotterdam, Stichting Bouwresearch
- Barzilay, M., R. Ferwerda, A. Blom, 2018. Predicaat Experimentele Woningbouw 1968–1980, Verkenning Post65. Amersfoort: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- Gameren, D. van (red.), 2010. DASH 3, Het woonerf leeft, Rotterdam: NAI Uitgevers
- Gameren, D. van (red.), 2013. DASH 8, Samen bouwen, Rotterdam: NAI Uitgevers
- Haan, H. de, Haagsma, I., 1995, Hout in Nederland, Balken en stijlen in de architectuur, Amsterdam SDU
- Herman Hertzberger, 1991, Lessen in architectuur, Rotterdam 010 uitgevers
- Heuvel, W. van, 1992. Structuralism in Dutch Architecture, Rotterdam: Uitgeverij 010
- Houtvoorlichtingsinstituut, 1976, Prijsvraag houtskeletbouw: programma
- Houtvoorlichtingsinstituut, 1977, Prijsvraag houtskeletbouw: juryrapport
- Houtvoorlichtingsinstituut, 1977, Prijsvraag houtskeletbouw: winnende projecten
- Hovens Greve, H.J.A., Ministerie van VRO, 1976. Ontwerpen met predikaat, 1971–1972, Serie A1, Den Haag: Ministerie van VRO
- Koeman, H., et al, 2014, inhoud, sedert 1979, Alkmaar, Ellen Bouma
- Leun, A. van der, N. Jutten, W. Lofvers, 2009. Lay-out 08, Studie Woonerven. Focus op kwaliteiten, Rotterdam: Stimuleringsfonds voor Architectuur
- Martin, M., 1998, Abe Bonnema, architect, Rotterdam, uitgeverij 010,
- Neeskens, J., Pouwels, J. 1985, Bewoners over houtskeletbouw, Nijmegen, ITS
- Nio, I., 2010, ‘Tussen collectiviteit en privacy’, DASH 3, Het woonerf leeft, Rotterdam: NAI Uitgevers, p. 4-17
- Romeijn, P.J., Ministerie van VRO, 1981. Ontwerpen met predikaat ‘experimenteel’, 1977–1979, Serie A4, Den Haag: Ministerie van VRO
- Steeg, T. van der, M. Ubink, A. van der Leun, 2008. Lay-out 04, Bloemkoolwijken. Gereedschapskist voor de doorontwikkeling van laat-naoorlogse woonwijken, Rotterdam: Stimuleringsfonds voor Architectuur
- SteenhuisMeurs, 2019, Rapport PEN Dorp, Alkmaar
- Stichting Bouwresearch, 1973, Rapport der leden van de Nederlandse huizenbouw-studiedelegatie naar Canada, Alphen ad Rijn, Samsom uitgeverij
- Ubink, M., T. van der Steeg, 2011. Bloemkoolwijken. Analyse en perspectief, Amsterdam: Uitgeverij SUN
- Vletter, M. de, 2004; De kritiese jaren zeventig; Rotterdam: NAI Uitgevers,
- WestlandUtrecht, 1978, Houtskeletbouw: mogelijkheden voor behaaglijk wonen,

Tijdschriftartikelen:

- Kosten, E., Pengebouw Alkmaar een idyllisch boerderijkantoor - Architectuur-Bouwen 6-7 (1992)
- Zwinkels, C., 1979. ‘Is tien jaar “experimentele woningbouw” genoeg?’, de Architect 10, nr. 1, p. 26-29
- BOUW, 1978, 33, 23, 21
- BOUW, 1980, 35, 21, 73
- De Architect, 1977, 8, 5, pg. 54-61
- De Architect, 1979, 10, 12, pg. 67-71
- De architect, 9 -78-10, pg 109-114
- Polytechnisch Tijdschrift, 1980, 2, pg. 68-86
- Wonen-TA/BK 1977, 5, 13, 13-17
- Telegraaf 19-01-1979

Internet:

- https://abebonnema.nl/werk/
- https://alkmaar.nl
- https://alkmaar.welstandinbeeld.nl
- https://www.gemeentelink.nl/

- D.J. van Amstel, Houtvoorlichtingsinstituut. Bron: Houtskeletbouw: mogelijkheden voor behaaglijk wonen, WestlandUtrecht, 2.
- Houtvoorlichtingsinstituut, Prijsvraag houtskeletbouw: juryrapport, 4. Houtvoorlichtingsinstituut, Prijsvraag houtskeletbouw: programma , 3.
- Houtvoorlichtingsinstituut, Prijsvraag houtskeletbouw: programma, 3
- Rapport der leden van de Nederlandse huizenbouw-studiedelegatie naar Canada, 3, 4, 6, 7.
- Rapport der leden van de Nederlandse huizenbouw-studiedelegatie naar Canada, 3, 12-13
- Houtvoorlichtingsinstituut, Prijsvraag houtskeletbouw: programma, 3.
- Juryleden: Voorzitter: J.P. Kloos, architect te Haarlem, Leden: J.A. van der Berg, architect te Rotterdam; A.van Haaren, architect te Den Haag; A.B.J. de Koning, directeur Gemeentewerken te Zwijndrecht; P.H. Tauber, architect te Alkmaar; Plaatsv. lid J. Groeneweg, architect te Voorburg; Secr. niet lid L. van Diest, adjunct-directeur HVI; Bron: Houtvoorlichtingsinstituut, Prijsvraag houtskeletbouw: programma, 5.
- Woningen moesten ontworpen zijn volgens handboek Houtskeletbouw, uitgaande van de ‘platform-methode’. Deelnemende architecten verzorgden ook een calculatie van de bouwkosten door een aannemersbedrijf. Uit een getekende verklaring moest blijken dat dit aannemersbedrijf in staat en bereid is om het ontwerp voor de berekende bouwkosten te realiseren. Beoordelingscriteria en prioriteiten hiervan werden onafhankelijk bepaald door de jury. Het Ministerie van VRO toetste de ontwerpen en bijbehorende aanneemsom, eventueel werd vanuit het VRO een subsidie verleend. Deelnemende architecten moesten in het bezit zijn van een diploma bouwkundig ingenieur, voortgezet bouwkundig onderwijs hebben gevolgd of het architectenexamen BNA hebben afgerond. Bron: Houtvoorlichtingsinstituut, Prijsvraag houtskeletbouw: programma, 4,5.
- Houtvoorlichtingsinstituut, Prijsvraag houtskeletbouw: programma, 4.
- Aantal inzendingen per locatie: Almere-Haven 31; Alkmaar 24; Hoofddorp 20; H.I.Ambacht 24; Hoorn 9; Nieuwegein 20
- Gevraagde woningdifferentiatie: 2 2-kamerwoningen; 11 3-kamerwoningen; 14 4-kamerwoningen; 26 5-kamerwoningen; 22 6-kamerwoningen; Bron: Houtvoorlichtingsinstituut, Prijsvraag houtskeletbouw: juryrapport, 2
- van ARO uit Zoeterwoude. ARO heeft veel in Alkmaar-Noord gebouwd.
- Houtvoorlichtingsinstituut, Prijsvraag houtskeletbouw: juryrapport, 6-11.
- Houtvoorlichtingsinstituut, Prijsvraag houtskeletbouw: juryrapport, 10-11
- Abe Bonnema Architect, pg 28, 30
- Abe Bonnema Architect, pg 31
- Abe Bonnema, Architect, pg 32**
- Wij vermoeden dat het als werknummer 72.447 “geconcentreerde woningen Aldlân West (geen flats)” in de werkenlijst van Bonnema voorkomt.** Binnen de regeling Experimentele Woningbouw heeft het plan nr. (EX 73-158)
- Abe Bonnema Architect, pg 23 Tegelijk leidde hij zijn bureau met straffe hand. Een geoliede machine, maar hij reed in zijn Porsche voor de bus met medewerkers uit tijdens bureau uitjes. Hij schoffeerde werknemers met een mislukte poging een jonge Benthem en Crouwel als opvolgers binnen te halen. Hij tekende naar de mode van de tijd, maar tegelijk zijn de verhalen talrijk waarin hij voor een opdracht verder ging in uitwerking of anderszins dan verwacht mocht worden.
- De architect 8-5-1977, pg 61
- 106 eengezinswoningen Wupo Aldlân West (straat: Zwenkgras, Floringras), 125 Wupo-woningen 2e fase Aldlân West (straat: Mannagras) bron: projectenlijst Bonnema Architecten
- Kosten, E., Pengebouw Alkmaar een idyllisch boerderijkantoor - Architectuur-Bouwen 6-7 (1992)
- Abe Bonnema Architect, pg 9
- het bouwen is niet een gelegenheid tot artistieke expressie van de architect, maar een activiteit van de menselijke gemeenschap, en dus is het gebouw geen kunstobject, doch een

- organisme ten behoeve van de gemeenschap. De conceptie van de architect wordt niet gericht op de representatie van het gebouw ten opzichte van de wereld, doch op zijn functie daarin. In Abe Bonnema, Architect, pg 15
- De architect, 9 -78-10, pg 109-114
- Hij komt niet verder dan de volgende twee niet toegelichte zinnen: Dat deze structuur vandaag de dag meestal zoek is komt ook door de ontmenselijking van de maatschappij. Hierdoor verliest men de menselijke maat uit het oog. Als reactie hierop grijpt men terug naar nostalgische oplossingen
- In 1959 namen Jaap Bakema en Aldo van Eyck de redactie van Forum over en traden Herman Hertzberger, Dick Apon, Gert Boon, Joop Hardy en Jurriaan Schrofer toe tot de redactie. In dit Forum uitten zij hun kritiek op het modernisme van CIAM
- Herman Hertzberger, Lessen in architectuur, Rotterdam 1991-No.1, 1999-No.2, 2008-No.3
- W.J. van Heuvel, pg 150 ev.
- Door een voormalig medewerker van het bureau Bonnema werden we hierop gewezen
- Telegraaf 19-01-1979
- Architect H. Nijenhuis had de eervolle vermelding verkregen voor de locatie Almere-Haven. Hij heeft een invulling van vier gestapelde vierkamer-maisonnettes ontworpen in de Violettenstraat. Dit project werd vergeleken met een ‘normaal’ stenen bouwproject in de Eerste Leliedwarsstraat. De voordelen die werden gezien waren snellere bouw, lichtere fundering, en een krappere bouwplaats tav benodigde opslagruimte, en kleinere bouwonderdelen. Ook hier was vertraging door de huiverigheid van Brandweer, Bouwtoezicht en Welstand, maar het project bleek een succes.
- De jaartallen geven de start van de opdracht weer, niet de opleverdatum.
- Bijzonder is dat het werknummer vóór het nummer van Alkmaar is (maar beiden uit 77 terwijl de prijsvraaginzending uit 1976 is)
- Het archief van de Adviescommissie is niet compleet bewaard in het Nationaal Archief. Daardoor is (nog) niet bekend op welke wijze de afhandeling van de regeling is uitgevoerd nadat deze in 1980 was stopgezet.
- In het archief van de gemeente Alkmaar is het bewonersonderzoek uit 1982 teruggevonden, waarvan tot dat moment niet bekend was dat het was uitgevoerd. De opdracht daarvoor in in 1981 gegeven, het onderzoek vond in 1982 plaats en het rapport was in concept klaar in oktober 1983. Het ministerie is niet tot publicatie overgegaan, maar vanwege de interesse in de markt naar de HSB-methode, heeft het onderzoeksbureau ITS Nijmegen het rapport in 1985 in eigen beheer uitgegeven.
- Dit i.p.v. een vragenlijst die onder alle bewoners werd afgenomen.
- Zo waren er bewoners van alle type en woninggroottes.
- Kotterstraat 19
- Omdat daarmee de verbouwing goedkoper zou uitvallen nu de aannemer precies kon rekenen, Bron interview oorspronkelijke bewoners maart 2019
- Tot de mogelijkheden voor vergunningsvrij bouwen vanaf 2010 landelijk werden verruimd.
- Dit was een nieuwe eis uit de vernieuwde Woningwet van 2003. Dit werd ingevoerd met als doel het Welstandsbeleid objectiever te maken.
- Een illegaal gebouwde dakopbouw, alsnog vergunning ingediend, 9 maanden verstrijken, Welstand niet accoord > stemt veel af met Bonnema > ambtenaren stellen voor het bouwsel te gedogen maar de bewoners niet officieel te informeren.
- De groenzone die aanvankelijk vanuit de wijk door zou lopen naar de school, maar door de verkleining van het terrein doodlopen werd, is bij deze actie helemaal ter ziele gegaan. Alleen het directe groen rond de twee speelpleintjes is openbaar gebleven. Aan de Wielingenweg is het groen vanaf de brug verkleind, maar wel gebleven.
- bron nieuwsbrief actiegroep
- Jan Willem Snieder, Bert Ridder, Hans en Ida Holstege

© Barzilay+Ferwerda, 2019

www.barzilayferwerda.nl
www.experimentelewoningbouw.nl

**stimuleringsfonds
creatieve industrie**

